כנ"ל אך וכנ"ל ראוין לאמונה במדות הרפואיות

R. Simon

(1)

הלכות לא לא לרבות

אורח חיים

הלכות לא לא לרבות

א. לא לא לרבות. לא לא לרבות. לא לא לרבות.

אור החיים

גם טענה ב׳ שאחיכם יכנסו בסכנת מלחמות וכו׳ סתרוה במאמר זה אשר הכה ה׳ פירוש בשלמא אם ירושת הארץ היתה בדרך טבע היתה טענה זו טענה אבל כיון שה׳ הוא המכה את יושבי הארץ לפניהם מה מקום לחשש סכנת מלחמות, וזה לך האות הארץ אשר הכה ה׳ לפניהם, וזה סימן לכל הארץ דכתיב בפרשת דברים (ג׳ כ״א) ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה ה׳ אלהיכם לשני מלכי האמורי כן יעשה ה׳ לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה[צז], מעתה אין מקום לטענת פחד המלחמה, ומתכוונו גם כן בזה להסיר מיחוש הנופל בשאלתם שיאמרו שלא עשו כן אלא לפחד מלחמת הארץ. גם טענת מאיסת ארץ הקדושה נתנו תשובה במאמר אשר הכה ה׳ פירוש על דרך מה שכתב רמב״ם בפרק ו׳ מהלכות תרומות וזה לשונו ארץ ישראל האמורה בכל מקום הוא ארץ שכבשה מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל אבל יחיד מישראל או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם אינה נקראת ארץ ישראל עד כאן, וכתב עוד שם בדין ארלות שכבש דוד וזה לשונו ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל מפני שכבש אותה קודם שיכבוש כל ארץ ישראל שנשאר בה מז׳ עממין עד כאן, ועיקר דין זה הובא בספרי (סוף פ׳ עקב) שלמדו דין שאר ארלות מארץ ישראל מפסוק (דברים י״א כ״ד) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה ללמד על מקומות שכיבשו חוץ מארץ ישראל שהוא מן המדבר והלבנון וגו׳ עד הים האחרון וגו׳, ולמדו שצריך להקדיש ארץ ישראל מדכתיב קודם מאמר כל מקום וירשתם גויים גדולים וגו׳ שלא תהיה ארץ ישראל מטמאה בגילולים ואתם מכבשים חולה לארץ וכו׳ עד כאן, הדברים ינידו שזולת טעם הקדימה כל שכבשוה רוב ישראל דין ארץ ישראל יש לה לכל דבר, והוא מאמר בני גד ובני ראובן הארץ אשר הכה ה׳ שלפני עדת ישראל פירוש ארץ זו קדושת הארץ יש לה לטעם שכבשוה לפני עדת ישראל וכיבוש רבים דינה כארץ ישראל לכל דבריה[צח]). ולטענת מה שדייקו בספרי לומר שכיבוש חוץ לארץ קודם כיבוש הארץ אין לו דין ארץ ישראל ואם כן ארץ סיחון ועוג קודם כניסת הארץ היתה, לזה שלו טענה זו במאמר אשר הכה ה׳ פירוש משונה כיבוש זה לפי שהיה במאמר ה׳ כי הוא אמר אל משה על ארץ סיחון ואת ארצו החל רש כאמור בפרשת דברים (ג׳ כ״ד), וגם על ארץ עוג (שם ג׳ ג׳) אמר ה׳ שם בידך נתתי אותו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו וגו׳, מעתה ה׳ הסכים על הקדימה, ויש גם כן טעם בדבר שלא היו לפניהם ב׳ כניסות אחד של הארץ ואחד של חוץ לארץ והקדימו של חוץ לארץ[צט]) כדרך שעשה דוד שלקח ארם צובה קודם שהורים היבוסי כאמור שם לומר למה הנחתם מלכבוש ארץ ישראל קודם, ואדרבה כניסת ארץ סיחון ועוג היתה צורך כיבוש הארץ כדי שיעברו דרך שם לבושה, וכבר שלחו לו דברי שלום לתת להם מעבר דרך ארצו ולא אבה[ק]), מעתה אין תרעומת נגד שאלתם מה׳ ומישראל. וזה יש טעם נכון למה הוצרכו להזכיר פרטי שמות הארץ, כי למה שנתכוונו במאמר אשר הכה ה׳ לומר שלא בא לשאול אלא מנכסי גבוה אמרו כי כל פרטי המדינות כלם לא כבשום דרך טבע אלא ה׳ הכה אותם לפניהם, דין למה שבאו להחזיקם בחזקת קדושת הארץ דקדקו להזכיר כל השמות לומר שכל אחת מהם ישנה בקדושת הארץ ומדינה אחרת זולת אלו אינה בכלל, והיוצא מזה כל עיר שבעבר הירדן זולת אלו אין להם דין ארץ ישראל לפי שאינה כיבוש רבים. ואומרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה, נתכוונו להסיר טענה אחרת והיא, אחר שנסכים לכל הטענות שאמרו עדיין כל שבט ושבט מישראל יבא ויאמר הטענות עצמן

אור בהיר

צז) הרי שיש רמיה מארץ סיחון ועוג לז׳ אומות. **צח)** לא נעלמה מעיני רבינו דברי חז״ל בספרי שאין מביאים ביכורים מארץ סו״ע, שהרי הוא בעצמו מביאו כמה פעמים, עיין לקמן פסוק ז׳, וכפ׳ דברים ג׳ י״ג ועוד, אלא הפי׳ לגבי דבר זה ליעיב שם נתשב כקדושת ארץ ישראל לכל דבריה. **צט)** פי׳ כלום טעם שאין קדושת הארץ למה שכבשו קודם מ״ר, משום שהגיעו מ״ר טמאה בגילולים והלכו לכבוש חוץ לארץ, ואין טעם זה בגידן דידן. **ק)** וא״כ הוכרחו בדבר לעורך מ״ר.

בְּשָׁרָא לְבֵית בְּעִיר הִיא וּלְעַבְרָיִךְ
אית בְּעִיר: ה וַאֲמָרוּ אִם אַשְׁכַּחְנָא
רַחֲמִין בְּעֵינָךְ תִּתְיְהִיב יָת אַרְעָא
הָדָא לְעַבְרָיִךְ לְאַחֲסָנָא לָא
תְעַבְרִינָנָא יָת יַרְדְּנָא: ו וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן

מִקְנֶה: ס ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן
בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ
לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן:
ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן

אור החיים

ליטול את הארץ כי הטענות עצמן לודקות לכל שבט מישראל, לזה אמרו אין שבט אחר צריך לה כמו שצריכין הם לה לפי שהיא ארץ מקנה ולהם יש מקנה רב:

ה. ויאמרו וגו׳ יותן את הארץ וגו׳. הולרך לומר תיבת ויאמרו הגם שהם עודם מדברים ולא היה הפסק לדבריהם, להעיריך כי עד עתה היו מסדרים הכלעה שבאמלעותה תתקבל השאלה כדרך שפירשתי למעלה ומכאן הוא מתחיל מאמר השאלה, ואומרו יותן ולא אמרו תתן[קא]), לפי מה שפירשתי כי כח נחלת הארץ היא במלך וכהן וישראל לזה אמרו יותן פירוש תהיה הנתיבה באופן המועיל[קב]), או אם ירצה לתת משה לבדו כמשפט המלך שיכול לתת כמו שכתבתי, או בהסכמת אלעזר והנשיאים כדין מלוקת הארץ:

אל תעבירנו את הירדן.[קג]) הכוונה בזה על דרך אומרם ז״ל (ב״ב ק״ט:) בפסוק והעברתם את נחלתו לבתו שהבת מעברת הנחלה ממקומה, כמו כן נתכוונו לומר שאם לא יתן להם ארץ המקנה הרצוייה להם הנה הוא מעביר נחלתם ממקומה. עוד נתכוונו לבריס מבשול החשד בהם שבוחרים בארץ זו לצד המנוחה לבל יכנסו לארץ אויביהם, ואמרו שטעם דבריהם אינו אלא כאן לצד ההכנה שיש להם[קד]) ולא כדי שלא יעריחו במלחמות יושבי הארץ כי אין להם בזה אלא הטענה[קה]). עוד נתכוונו במאמר אל תעבירנו לומר כי יש בזה דבר נאות לישראל שיקילו מעליהם עול ולא יצטרכו לנחל אותם בארץ[קו]). עוד אפשר שנתכוונו לשאול הטבריתם עם ישראל[קז]) כדרך שהתנה עליהם משה לבסוף, וסמכו על הטעם שנתנו בתחילת דבריהם שאמרו אשר הכה ה׳ ואין צורך לעבור כל אלון:

ו. ויאמר משה וגו׳ האחיכם יבואו וגו׳ ולמה תניאון וגו׳. כן האדון משה רביני השכיל בדברי בני גד ובני ראובן כל מה שרצו לומר כמו שפירשנו, וטען כנגד מה שאמרו שמנכסי גבוה הם שואלים כי הבדה לא עשו דבר, גם מה שנתכוונו לטעון כנגד העתיד שאין טורח בדבר כי ה׳ הוא עושה נפלאות גדולות לבדו, אמר להם האחיכם יבואו למלחמה פירוש אמת כי ה׳ הוא הנלחם להם אבל על כל פנים צריכין להזדמן במלחמה, והוא מה שדייק יבואו למלחמה ולא אמר האחיכם ילחמו לומר שעל הביאה בלבד הוא תמה, ויש בזה סתירה על טענת מלחמה שעברה וגם טענת מלחמה הבאה בארץ שעל כל פנים כל איש ישראל יש להם יגיעה בדבר, ולמה יבקשו הם יגיע כפם של ישראל, וגמר אומר ואתם תשבו פה, נתחכם לומר שהגם שהבטחת ה׳ היא מושגת שאמירת הגבוה כמסירת הדיוט[קח]) ואין כאן

אור בהיר

קא) אתה משה. **קב)** שלא יהיה ערעור אחר הנתינה ויהיה אין שיהיה או באופן זה או באופן זה עכ״פ יותן נתינה גמורה. **קג)** דברים טופשים ואין צורך בהם. **קד)** שהוא ארץ מקנה. **קה)** וזה הוא שאמרו אל תעבירנו, פי׳ הגם שאינו אלא העברה בעצמו ולא טורח וטלטול גדול אעפ״כ רצוינו כאן בשביל המרגה. **קו)** ושאר לעשרת השבטים חלק גדול אם אנו לא ננחל אתם, וזה פי׳ אל תעבירנו את הירדן לגמול שם. **קז)** פי׳ אפי׳ לעבור להלאם ולשוב לא רצו, וכאילו אמרו „ואל״ תעבירנו, שב׳ דברים שאלו. **קח)** זה מלילה, פי׳ אם הוא יתברך אמר אתן פירושו בלי יגיעה ובלי טורח ובלי מלחמה, אלא כמסור ותנונה

עַל חֲרוֹן אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל: טו כִּי
תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ
בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה: ס
7 ← טז וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גְּדֵרֹת צֹאן נִבְנֶה
לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ: יז וַאֲנַחְנוּ

לקט בהיר

ז) משום דקשה לרבינו למה אמרו זאת, ומה שייכות זאת לנקשתם, ואם הם אמרו למה להכתוב לספר שאמרו, כשלמת ערים לטפס הוא חלק מהנקשה כדלקמן, לזה אמר שהכתוב השמיענו כדי ללמוד שאין זה דרך ארץ אלא כמו שמהפך להם משה:

רש"י

(ירמי' ז' כ"ח) לשון תוספות: (עח) **נבנה למקננו פה.** חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם[יז] שהקדימו מקניהם לטפס, אמר להם משה לא כן, עשו העיקר עיקר והטפל טפל, בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם (חגא"): (ח) **ואנחנו**

אור החיים

חולקים בעיקר הדבר אם ארץ סיחון ועוג היא בכלל מה שנתן ה' לאבותם או לא[קיט]). גם מצינו שאמרו רז"ל (במד"ר פ"ז) בעשר קדושות שאין עבר הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה, וכן אמר הכתוב (יהושע כ"ב) אם טמאה ארץ אחוזתכם, הא למדת שיש הפרש בין ארץ סיחון ועוג לארץ ישראל, ואפשר כי מטעם זה לא היה בדעת משה לחלקה לשבטים[קיט] והיה חפץ שיהיו כל ישראל בארץ אשר נתן ה' להם להיותה יותר קדושה, ועיין בפרשת דברים (ג' י"ג) בפסוק ההוא יקרא ארץ רפאים: **טז. ויגשו** וגו'. טעם אומרו ויגשו הגם ששם היו עומדים לפניו לדבר אליו, אפשר שנהגו בעצמן הרחקה כשבעם עליהם משה ואמר להם קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, לזה כשרצו לדבר אמר הכתוב ויגשו. או לפי שמדברי משה שחלה להם המציעה בדברים שבידם לתקנם לזה היה להם אצירות לב[קיי]) וחזקו ידיים רפות לגשת אליו ביותר ממקום שהיו בו כשדברו אליו דברים הראשונים:

גדרות צאן וגו'. קשה למה הוצרכו למאמר זה של גדרות צאן וגו' שלא היה להם לומר אלא תשובה הסותרת השגותיו של משה האמורה בדבריהם בסמוך שהוא אומרו אנחנו נחלץ חושים וגו' לא נשוב וגו' עד התנחל, ויתבאר על פי מה שכתב רמב"ם בפרק י"ח מהלכות מכירה וזה לשונו המוכר בית לחבירו או נתנו לו במתנה על מנת שילך עמו לירושלים ביום פלוני והחזיק זה בבית קנה[קיח]) כשילך עמו לירושלים באותו יום, אבל אם התנה ואמר לו אם תלך עמי לירושלים ביום פלוני אתן לך[קיט]) בית זה וכו' והלך עמו באותו היום אף על פי שהחזיק בבית אחר שקיים התנאי[קי]) לא קנה שזה אסמכתא עד כאן, ובפרק ז' מהלכות מכירה כתב וזה לשונו כיצד החזקה מכר לו בית מכר לו שדה או שנתן וכו' כיון שנעל או פרץ או גדר כל שהוא והוא שיועיל מעשיו הרי זה קנה עד כאן לשונו. ועל פי הדינים נתחכמו בני גד ובני ראובן לדבר דבריהם כיון שמה שלפניהם הוא הדבר בתנאי במציאות עצמו שכתב רמב"ם בפרק י"ח

אור בהיר

קטו) אלא כל פלוגתתם בפי' הכתוב. קטז) שלכאורה למה לא התעורר מרע"ה מעצמו. קיז) משא"כ מקודם תשבו שידחס משה בטעמות שאין להשיב עליהם. קיח) במפרש. קיט) או אתן לכם, דברים בעלמא הם. קכ) פי' בלי רשות עתה אלא על סמך מה שאמר לו מקודם שאתן לך.

3

מַבְעִין קָרֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דִּי
נְעַלְּנוּן לְאַתְרֵהוֹן וְיֵתְבוּן טַפְּלָנָא
בְּקִרְוִין כְּרִיכִין מִן קָדָם יַתְבֵי

נֶחֱלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד
אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב
טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי

רש"י

נחלץ חשים. מזדיין*[ח]) מהיריס, כמו (שפו' ח' ל') למהר שלל חש בז, ימהר יחישה (שם כ' י"ט): **לפני בני ישראל.** בראשי גייסות, מתוך שגבורים היו[ט]), שכן נאמר בגד (דברים ל"ג כ') וטרף זרוע אף קדקד, ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (נ' י"ח) ואלו אחכם בעת ההיא וגו' חלוצים תעברו[י]) לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל, ובירוחו כתיב (יהושע ו' י"ג) והחלוץ עובר לפניהם, זה ראובן וגד שקיימו חגאם: **וישב טפנו.** בעודנו* אצל אחינו[יא]): **בערי**

שיני נשואות * נזדרז. * בעדינו.

בנ"י שיהיו תמיד מוכנים בזריזות בראשי הגייסות וכדי שלא ירמו לאמור אדרבה נחזק בכם שאין ממה לפחוד, וכן עשו וקיימו כדכתיב בירחו: יא) רצונו לומר שזה מוסב למעלה על שלפני פניו שהתנו ואמרו קודם שרצונם לבנות ערים לטפם,

לקט בהיר

ח) ויש גורסים מזדרז, וכבר פירשנוהו בפסוק (ל"ל ג') המלא שיש במיבה זו ג' דברים ענין הכנה ולבישה כלי זיין, גם יש בו ענין זריזות, גם מפרש מיבת מושים שפירושו ב"כ מהירות, ואעפ"כ אין פירושו מהרה בזמן, קודם שיבואו שאר השבטים, אלא מהירות וזריזות וילך תמיד לפניהם כלומר בראשיהם: ט) פי' המנדנו מעצמם והבטיחו לילך בראש מפני שמשה רמז להם שהם הגבורים באומרו להם שהם בעבור שהם גבורים יעזו לב האחרים לפחוד מעט הארץ, ועוד שרצו לעשות הפך המשד שהם ירמיה: י) הרי שפירש להם ומזר להם דבריהם מה שאמרו נחלץ חושים לפני

אור החיים

מהלכות מכירה שהם מקבלים בארץ בתנאי שיעלו עמהם לארץ ישראל, ולזה הקדימו שכיחם בארץ קודם התנאי שהוא מציאות שכתב בו רמב"ם, ואמרו גדרות צאן ונבנה וגו' פירוש נחזיק בארץ לזכותינו מעכשיו ותנאי הוא הדבר על מנת שנעלה לארץ עם אחינו ביום שיעלו, ואמרו אופן החזקה גדרות צאן וגו' נחכוונו לעשות החזקה בכל המקומות במה שיעשו בו גדרות לצאן וערים לטף פירוש יבנו בדרך שיועילו מעשיהם בארצות כמשפט החזקה. ואם תאמר למה הוצרכו לומר הדברים והיו יכולין להחזיק מעצמן בלא צורך הודעה, הנה כתב רמב"ם בפרק ז' מהלכות מכירה וזה לשונו במה דברים אמורים שהחזיק בפני המוכר או הנותן אבל שלא בפני המוכר וכו' צריך שיאמר לו[קכא]) לך חזק וקני ואחר כך אם החזיק קנה אף על פי שהוא שלא בפני הבעלים עד כאן, ולזה נתכוונו כאן לומר ענין החזקה לפניהם כדי שיסכימו שזולת זה אין חזקתם חזקה, ולזה כשהסכים משה על הדבר אמר להם בנו לכם ערים וגו'[קכב]), והוא מה שכתב רמב"ם שאמר לו לך חזק וקני. ולסברת רמב"ן וסיעתו שהולקים עם הרמב"ם בדין זה וסוברים שכל שהתנאי קיומו תלוי ביד הלוקח או המקבל מתנה[קכג]) אין בו דין אסמכתא משום שהמקנה גמר והקנה, כפי זה צריך לישב טעם מאמר בנין הגדרות וערים כי הוא לבל יתחייבו לעבור הירדן עד שיבנו הגדרות ובנו הערים[קכד]) ואז יחלצו ללכת עמהם, והוא אומרו גדרות צאן נבנה למקננו וערים לטפנו ואחר כך אנחנו נחלץ חושים וגו':

יז. וישב טפנו וגו'. הוצרך לומר זה,[קכה]) גם לא אמרו כן למעלה כשהזכירו וערים לטפנו[קכו]), נחכוונו לומר שאם ישבו טפם בערים בצורות אז יכולין להוסיף עוד תנאי אחר שלא ישובו לבתיהם עד התנחל איש נחלתו פירוש אחר שיעברו שבע שנים של כיבוש ושבע שנים של חילוק, ואם לא

אור בהיר

קכא) המוכר, שאל"כ מה מועילו מעשיו בשדה של חבירו. קכב) ולא אמר בקיצור אסכים לדבריכם וכדומה. קכג) פי' בשעת התנאי ידע בבירור שבידו ובכחו לקיימו. קכד) כדי שלא יהיה להם טירוד הדעת בעוזבם טפם ולאנם בארץ מדבר. קכה) והוא פשיטא מאחר שיבנו הערים. קכו) פי' למה הפסיקו במאמר ואנחנו נחלץ וגו' בין וערים לטפינו ובין

הָאָרֶץ: יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד
הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ: יט כִּי
לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה
כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן

אַרְעָא: יח לָא נְתוּב לְבָתָנָא עַד
דְּיִתְחַסְּנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר
אַחֲסָנָתֵיהּ: יט אֲרֵי לָא נַחְסִין
עִמְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהַלָּא
אֲרֵי קַבִּילְנָא אַחֲסָנְתָּנָא לָנָא

לקט בהיר

ולכאורה למה לאמירה ולתנאי זאת, אלא תשו שיאמר משה טוב הדבר אחת תלכו עם אחיכם למלחמה ואחר כיבוש הכל ימצו לכם חלק זה, לזה אמרו שלמה נוליך הטף והנשים עמנו רצונינו לעזבם פה, וא"כ בהכרח לבנות להם ערים לבנותן מהעמים שבסביבה, ואם בהכרח לבנות נבנה כל אחד במלקו ובנחלתו העתיד להיות שלו, לזה מן לנו עתה מיכף ומיד נחלתינו, וזה יבא על נכון סדר והמשך ואריכות ד' פסוקים אלו כפשוט ופרש, והבן: יב) פי' בעבר השני של הירדן, שהם היו עתה במזרחו, והוא עיקר ארץ כנען מן הירדן למערב עד הים הגדול, אבל אמ"כ כשעברו ישראל את הירדן ויבאו בארץ נקרא אדרבה ארץ סיחון ועוג עבר הירדן שעתה הוא בעבר השני: יג) מייאב לשון עבר של באה (כידוע זאת מדברי רבינו בכמה מקומות שבשהטעם על אות ראשון כמו כאן שהוא אתת הבי"ת הוא עבר ולא הווה) שעתה עדיין לא באה אלא כשיהיה זאת כשיתחלו בנ"י ואנו לא נבחל אתם כי אז כבר באה נחלתינו אלינו, וזה סלקה טענת הרמב"ן ז"ל על רבינו (רא"ם):

אור החיים

יהיו בערי המבצר פירוש ערים בצורות אלא לשמירה כמלטרך[קכז]) לא יהיו בטוחים בהם להתעכב כל כך ארבע עשרה שנה אלא שבע שנים עד שיכבשו את הארץ, ולזה כתב מאמר ושב טפנו בערי המבצר בתמצע שני המאמרים שכולם ענין אחד שהם מאמר ואנחנו נחלץ חושים וגו' עד הביאונום אל מקומם ומאמר לא נשוב אל בתינו עד התנחל וגו' ומן הראוי היה לו להסמיך שני המאמרים שהב' גזרה של הא'[קכח]) ולא להפסיק בשלא כענין, ולדרכנו יתישב על נכון. גם יתישב למה אמרו ב' גבולים נגדיים, א' עד אשר אם הביאונום וגו', וב' עד התנחל, והגם שבא' אמרו לענין נחלץ חושים והב' לענין השבתם לארצם[קכט]), עם כל זה מפסוק ראשון משמע שלא חייבו עצמן אלא עד הביאם למקומן ולא עד התנחל, ולדבריו עלה על נכון, ואמר להם משה בזו לכם ערים לטפכם, דקדק לומר לכם[קל]), פירוש למה שבראוכם שהוא לבנות ערי מבצר[קלא]), וכן היה דכתיב ויבנו את דיבון ואת עטרות וגו' שאלו הם ערי המבצר שהם העיירות הגדולות שהזכירו בשאלתם, ותמצא שלא חזרו לבתיהם עד אחר י"ד שנה של כיבוש וחילוק:

יט. כי לא ננחל וגו' כי באה וגו'. אומרו כי לא ננחל[קלב]), הוא נתינת טעם למה שאמרו

אור בהיר

ושב טפינו. קכז) פי' הגם שיהיו בערים כאומרו וערים לטפינו ויהיה להם שמירה כמלטרך, אלא שלא יהיו הערים בצורות בחומה. קכח) פי' תכלית מאמר ואנחנו נחלץ וגו' הוא מאמר לא נשוב וגו', כלומר ענין אחד הוא, אבל לדרכינו הם ב' ענינים, עד הביאונום הוא בתנאי ערים סתם, עד התנחל הוא בתנאי ערים בצורות. קכט) פי' ז' שנים הראשונים יהיו תלוים ומזוינים כאומרו ואנחנו נחלץ, ח' שנים השנים יתעכבו שם כאומרו לא נשוב, וא"כ אינו מיותרת, ועוד שאינו להם אלא לטפם. קל) וכי יש מקום שאינו לפני ה'. קלא) ולא אמר את המובן. קלב) ולכן הוא סובב נתינת טעם זה, אדרבה בעבור שלא ננחל אתם יכולים אנו לחזור

מִזְּרָחָה: פ שביעי רביעי בשתן מחוברין כ וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה:
כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־הַיַّרְדֵּן

מעברא לירדנא מדינחא: כ ואמר
להון משה אם תעבדון ית
פתגמא הדין אם תזדרזון קדם
עמא דיי לקרבא: כא ויעבר לכון
כל דמזדרז ית ירדנא קדם עמא

אור החיים

בסמוך עד התנחל בני ישראל וגו'[קלג]) שהוליאו עצמן מהנחלה לזה אמרו טעם שאנו מייחסים הנחלה לישראל ולא לנו מטעם כי לא ננחל אתם כי באה וגו' פירוש מטעם שבאה נחלתנו וגו'. או נתכוונו לומר שאחר שקבלו עליהם כל האמור יודע עתה שטעם שאלתם לא מטעם ירחתם ממלחמת העמים הוא כמו שבא בחשד בדברי משה אלא מטעם שאין להם נחלה בארץ כי ה' נתן להם נחלתם כבר מעבר הירדן מזרחה:

כ. ויאמר אליהם משה אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו'. קשה למה כפל לומר אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו' ולא הספיק באחת מהנה, ולכשנדייק לא היה צריך להשיבם אלא יסכים לדבריהם במה שיקרא ליהושע ולאלעזר וילו אותם כאמור בסמוך, עוד למה דקדק לומר הזה[קלד]), עוד מה כוונתו באומרו בסמוך לפני ה'. אבן כוונת מאמר משה היא לפי שראה שדעת בני גד ובני ראובן ברוגים לעבור עם ישראל אינו אלא כדי שיתרצו ויחליטו להם נחינת הארצות ולא לחכליה אחר, ודבר זה אין נכון לעשות כן לענין הצלחת המלחמה כי צריכין בני המלחמה שהיה מלחמתם להנקם מאויבי ה' להכריע להם כל נשמה ותקרא מלחמת חובת מצות ה', וזה לך לשון רמב"ם בפרק ז' מהלכות מלכים כל הנלחם בכל לבו וכו' והיה כוונתו לקדש ה' בלבד מובטח לו שלא ימצא לו שום נזק ולא תגיעהו רעה וכו' ויזכה לחיי עולם הבא עד כאן. על כן האנשים ההמה כיון שאין הולכים אלא להחקיים בידם הארץ יש מיחוש בחלישתם שלא הועיל, ואפשר שיהיו ניזוקים מהם, אשר על כן נתחכם משה ואמר להם אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו', פירוש כנגד מה שאמרו הם ואנחנו נחלץ חושים וגו' אמר אם תעשון את הדבר הזה, ותיבת זה חוזרת למאמר הנאמר בסמוך[קלה]), וכנגד מה שכוונתן בהליכה לקיום התנאי אמר אם תחלצו לפני ה' למלחמה, דקדק לומר לפני ה'[קלו]) כמאמר רמב"ם שכתב שהכיר כוונתו לקדש ה', וכמו שנמר אומר עד הוריש את אויביו[קלז]) פירוש אויביו של הקדוש ברוך הוא, ואין לפרש אויביו של ישראל שהרי לא הוזכר בדברי משה מתחילת דבריו עד עתה זכרון ישראל לומר שעליו חוזר מאמר אויביו, אלא ודאי כי לה' חוזרים הדבריים[קלח]) שהיה כוונתם להנקם מאויבי ה' לקדש שמו יתברך, וכפירוש זה הרווחנו גזרת דברי משה שלא נודע מקומה שכל המאמרים הטיל להם וא"ו נתחילתם[קלט]), ולדבריו הגזרה היא לפני ה'. עוד נתכוון באומרו אם תחלצו לפני ה' להשיבם להמובן בדבריהם שאמרו נחלץ וגו' לפני בני ישראל שזה יגיד שישראל צריכין עזר בנבחי, לזה אמר אם תחלצו לפני ה' תחלצו פירוש להרצות זכותכם לפני ה' שאין דומה זכות מאה לזכות מאה ואחד:

כא. ועבר לכם כל חלוץ. ולא הספיק מה שאמר אם תחלצו, בא להתנות דבר

אור בהיר

מקודם. קלג) ולא אמרו עד ננחל אים נחלתו, וזה נראה כשאלת רשע מה העבודה הזאת „לכם". קלד) מה בא למעט. קלה) פי' אני מסכים שצריכים אתם לעשות בפועל את הדבר הזה שאמרתם להתלץ, אבל צריך להיות עוד תנאי בדבר. קלו) וכי יש מקום שאינו לפני ה'. קלז) ולא אמר את האויב. קלח) שנוכר בסמוך כאומרו לפני ה'. קלט) ונראה שכל דבריו של משה הם תנאים והקדמות ואין בהם גמר.

מסורת המדרש

שני עשירים עמדו בעולם קרח מישראל ראה לעיל יח טו וכנ״ש. וכן את מוצא בבני גד ובני ראובן ובו׳ ב״ר ג, יא. קה״ר ה, יב. בני גד וראובן חבבו את ממונם וישבו להם בחו״ל ראה לעיל ז, ח. ח, ד. קה״ר פ״ד, ו ובנ״ש. עיין והר ח״א רמד: ח״ג קנה: בני גד ובני ראובן גלו תחלה להלן כג, יד. קה״ר פ״ט יח, ג. איכ״ר פתיחתא ה, תנחומא כאן ה, מסעי יג. תנ״י מסעי י. יל״ש ישעיה תיד. יחזקאל שסב. עיין ירושלמי סנהדרין פ״י ה״ה, סע״ר פכ״ו.

מִישְׂרָאֵל וְאֶחָד מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם קֹרַח מִישְׂרָאֵל וְהָמָן מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם וּשְׁנֵיהֶם נֶאֱבְדוּ מִן הָעוֹלָם לָמָּה שֶׁלֹּא הָיָה מַתְּנָתָן מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא חוֹטְפִין אוֹתָהּ לָהֶם וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן שֶׁהָיוּ עֲשִׁירִים וְהָיָה לָהֶם מִקְנֶה גָּדוֹל וְחִבְּבוּ אֶת מָמוֹנָם וְיָשְׁבוּ לָהֶם חוּץ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ גָּלוּ תְּחִלָּה מִכָּל הַשְּׁבָטִים שֶׁנֶּאֱמַר (דה״א ה, כו) וַיַּגְלֵם לְרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה׳ וּמִי גָּרַם

ואסרוהו פלשתים ונקרו את עיניו (סוטה ט.), וגלית בגבורתו התגאה ובא להלחם בישראל וחרף וגדף כלפי מעלה (ש״א יז, מה.), ונפל בבוז בידי דוד (שם, מט־נא. ועיין ויק״ר י, ו״ז.).

וכן שני עשירים — גדולים — **עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאומות העולם: קרח, מישראל,** שמכל אנשי הדור שיצאו ממצרים ברכוש גדול היה הוא העשיר מכולם שהיו מצויים בידו מפתחות אוצרותיו של פרעה מלך מצרים והוא מוצא במצרים אחד ממטמוני הזהב והאבנים טובות שהטמין יוסף בשעתו בשנות הרעב שהיו במצרים ומכל העולם הובא לשם רכוש לקנות תבואה, והוא הוציאם עִמו למדבר (וראה לעיל יח, טו.), **והמן** — הרשע, **מאומות העולם** — שבעת חורבן בית המקדש הראשון היה הוא עם חיילות נבוכדנצר ומצא **״ולקח** — את כל — **אוצרות מלכי יהודה״** (אסת״ר ז, ה.) **״ואת כל אוצרות בית קדשי הקדשים״** (פרדר״א, נ.), שהיו טמונים בתאים אשר סביבותיו, אשר שם היה כל כסף וזהב שבעולם כולו מימי יוסף ומשה ושלמה, ומימי חזקיה מלך יהודה עד אז (עיין אסת״ר א, יב. ב, א.), ונטלם להביאם אל נבוכדנצר המלך לבבל ונטל מהם לעצמו והעשיר, **ושניהם נאבדו מן העולם** — בגלל עושרם, שלא עשו בו כהוגן והיה **״לרעתם״** (קה״ר, שם.), שקרח התגאה בעושרו לחלוק על משה וירד הוא וכל עושרו לשאול שפתחה האדמה את פיה ובלעה אותו ואת כל אשר לו (במדבר טז.), והמן התגאה בעשרו להביא גזירת כליה על ישראל, והפילו הקב״ה לפני מרדכי ואסתר, ותלו אותו ואת בניו על העץ, וכל ממונו ניתן למרדכי ואסתר, והם חלקוהו לישראל ולבית המקדש השני (עיין אסת״ר ז, ה.).

ולכל אלה — **למה** — היה כן, בחכמה ובגבורה ובעושר שלהם, לפי — **שלא היה מתנתן** — זו — **מן הקב״ה** — להם ״ממאור פני ה׳ ובכוח התורה״, **אלא** — הם אשר היו — **חוטפין אותה להם** — בכוח רצונם והשתדלותם להנאתם וגאותם, ולכן היתה להם לרעתם.

וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן, האמורים בפרשה, שעושרם היה להם **״לרעתם״** (ב״ר ג, יא.). **שהיו עשירים, והיה להם מקנה גדול, וחבבו את ממונם** — לבקש ממשה את ארץ המרעה הטוב למקניהם, שבעבר הירדן המזרחי, בארץ סיחון ועוג, ופרשו מכל ישראל לעבור עמהם את הירדן ולנחול עמהם את הארץ המקודשת והמובטחת לשבטי ישראל כולם; ונשארו ונחלו — **וישבו להם חוץ מארץ ישראל,** וזו אשר היתה להם לרעה, אשר — **לפיכך גלו** — הם מן הארץ — **תחלה מכל השבטים** — שנכנסו ונחלו בעבר הירדן המערבי, כמו — **שנאמר: ״ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם, לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה, ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה״,** וזו היתה גלות ראשונה, שנים רבות לפני

מסורת המדרש

ח. כי לא ממוצא וממערב ובו׳ תנחומא כאן ו, תני ט, יל״ש כאן תשפו, שמואל פה, תהלים תחיב (כה״ע).

לָהֶם עַל שֶׁהִפְרִישׁוּ עַצְמָם מִן אַחֵיהֶם בִּשְׁבִיל קִנְיָנָם מִנַּיִן מִמַּה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה ׳וּמִקְנֶה רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְגוֹ׳״.

ח. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים עה, ז־ח) ׳כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׳ מַהוּ ׳כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב׳ לֹא מִמָּה שֶׁאָדָם יוֹצֵא וְעָמֵל בְּסְחוֹרָה וְהוֹלֵךְ מִמִּזְרָח לַמַּעֲרָב נַעֲשֶׂה עָשִׁיר אֲפִלּוּ פּוֹרֵשׁ בְּסְפִינוֹת וְהוֹלֵךְ מִמִּזְרָח לַמַּעֲרָב וְחוֹזֵר עַל הַמִּדְבָּרוֹת וְעַל הֶהָרִים אֵינוֹ נַעֲשֶׂה עָשִׁיר מַהוּ ׳וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים׳

שגלו שבט זבולון ושבט נפתלי, שגם הם גלו שנים רבות לפני שאר השבטים שבממלכת ״ישראל״, שהיא כולה (עיין להלן כג, יד. באורך), בטלה וגלתה שנים רבות לפני נפילת ממלכת ״יהודה״ ובנימין בחורבן הבית הראשון. **ומי גרם להם** — לבני גד וראובן וחצי מנשה, את כל זאת, **על שהפרישו עצמם מן אחיהם** — כל שבטי ישראל, **בשביל קנינם,** עושרם, שחסו עליו ביותר, והוא אשר היה להם לרעתם. **מנין** — שזה היה להם הגורם לכך, **ממה שכתוב בתורה** — כאן: **״ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד, עצום מאד, ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ הגלעד והנה המקום מקום מקנה ... ויאמרו אל משה ... יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה, אל תעבירנו את הירדן״,** ופרישתם מכל ישראל ומן המקדש, ראשונה, הביאתם לחטוא ראשונים וללקות ראשונים. והרי שטוב עושר שהוא מתנת ה׳ ובכוח התורה, שהוא לטובה.

ח. **״ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד, עצום מאד״** (תנחו׳), נסמכה פרשה זו ופסוק זה אל הפרשה שלמעלה, פרשת מלחמת ישראל במדין, ושלל ששללו ישראל מהמדינים במקנה הבהמה, בבקר ובצאן, רב למאוד. **זה שאמר הכתוב: ״כי לא ממוצא וממערב, ולא ממדבר הרים, כי אלהים שופט, זה ישפיל וזה ירים״,** והמשמעות הפשוטה של ״מוצא״ — ״מזרח״, שמשם ״יוצאת״ השמש כשהיא ״זורחת״, בבוקר, ו״מערב״ — כפשוטו, ולומר שרוממות האדם ושפלותו, בעושר וכבוד, לא תבוא לו לא ממזרח ולא ממערב ולא ממדבר הרים, אלא ממשפט ה׳, שהוא שופט, משפיל את זה ומרומם את זה, ומאחר כי רק כאן בחר הכתוב לקרוא ״למזרח״ ״מוצא״, וגם ל״מערב״ יש שהוא קורא ״ים״ או ״אחור״ וכאן בחר לקרוא לו ״מערב״, על כן דרוש כאן גם ״מוצא״ — ״יציאה״, וכבכל שאר המקראות, ודרוש גם ״מערב״ — ״סחורה״ (רש״ש ועי״ש ע״פ יחזקאל כז, ט״לד. עי״ש). ודרוש ״ממוצא וממערב״ כְּמְדַבֵּר בדרך קצרה, וכמו ״ממוצא למערב, וממערב למוצא״, וכן ״ממדבר הרים״ דדוש כמו ״ממדבר ומהרים״, ועל דרך זו פֵּרֵשׁ: **מהו** — משמעו של — **״כי לא ממוצא וממערב, ולא ממדבר הרים״** — **לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב** — אל עבר הים, כבארץ ישראל, שהים הוא במערבה, מכך הוא — **נעשה עשיר,** שכן — **אפילו** — יהא — **פורש** — לו מן היבשה לים — **בספינות והולך ממזרח למערב** — אל מדינות שמעבר לים, או קם (מארץ ישראל) ונוסע לו בשיירות, ביבשה, **וחוזר** — ומסבב, ממערב למזרח — **על המדברות ועל ההרים** — אל מדינות המזרח, הקרובות או הרחוקות, לעמול בסחורה, מכל אלה — **אינו נעשה עשיר,** להתרומם משפלות עוני, אם לא ממשפט ה׳, המרים ומשפיל, כסופם של הדברים, בפסוק הסמוך, האמור.

ט) ׳וַיִּשְׁבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת טַפָּם׳ וְאַחַר כָּךְ (שם לב, א) ׳וּמִקְנֶה רַב׳ הָא שֶׁהִשְׁפִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמִּדְיָנִים וְרוֹמֵם אֶת יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר ׳כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים׳ אֶלָּא ׳כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׳.

מסורת המדרש

ט. ומקנה רב זש״ה לב חכם לימינו יל״ש כאן תשפו. קהלת תחקמט. לימינו זה יצ״ט לשמאלו זה יצה״ר כרכות סא. מד״מ יב. יל״ש משלי תחקמט. זוהר: ח״א קסה. ח״ג רכז: רסג: תורה שהיא מימין שמו״ר מא, ד. ויק״ר ד, א. לעיל יב, ג וש״נ.

ט. דָּבָר אַחֵר ׳וּמִקְנֶה רַב׳ זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת י, ב) ׳לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׳ ׳לֵב חָכָם לִימִינוֹ׳ זֶה יֵצֶר טוֹב שֶׁהוּא נָתוּן בִּימִינוֹ ׳וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׳ זֶה

זו. בסמוך: ״ויצבאו על מדין, כאשר צוה ה׳ את משה, ויהרגו כל זכר ... **וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזזו**״, **ואחר כך** — מיד ובסמוך, כתוב כאן: **״ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד״**, ומשהוא אומר על מקניהם של בני גד ובני ראובן הרב ״עצום מאד״, הרי שמקניהם של כל ישראל היה אז רב ״ועצום״, אלא שלהם היה ״מאד״, **הא** — הרי — **שהשפיל הקב״ה את המדינים** — מעושרם — **ורומם את ישראל** — להביא את שלל המקנה הרב של מדין לידי ישראל. כאמור למעלה בפרשה שכל ישראל חלקו בשלל מדין, בבני בקר וצאן לרבבות ואלפים רבים למאור, כל שבטי ישראל בשוה, שהרי נתחלק ליוצאים למלחמה והם יצאו מכל השבטים מספר אנשים שוה, וזה היה של הבהמה בלבד, ואילו מזל העושר וההצלחה בגידול בקר וצאן שהיה עד אותה שעה בידי המדינים, לגדל ולסגל להם מקנה רב למאוד כזה, אשר ממנו השפיל הקב״ה את המדינים בו רומם הקב״ה את בני גד ובני דאובן, להצליח ולהעשיר ביותר מכל אחיהם בני ישראל, עד כי גדל מקניהם מכולם ״מאוד״ (רז״ו), **לקיים מה שנאמר: ״כי לא ממוצא וממערב, ולא ממדבר הרים״** — לא השתדלות ורדיפת האדם אחר העושר לצאת לחפשו במרחקים היא תרוממנו להעשיר, **אלא: ״כי אלהים שופט, זה ישפיל וזה ירים״** — הקב״ה במשפט צדקו בעולמו, לתת עושר למי שראוי לו וליטלו ממי שאינו ראוי לו, הוא משפיל את מי שהוא שופטו להשפילו מעשרו, ובעושר הזה מרומם את מי שהוא שופטו להרימו מעניו ולהעשירו.

ט. **דבר אחר: ״ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד, עצום מאד״**, ועל דרך שנדרש בפרשה זו למעלה (בסימן ז, עיי״ש), שמתוך שחבבו את ממונם יותר מראי היה להם בסופו לרעתם, **זה שאמר הכתוב: ״לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו״**, שפשוטו: **״חכמתו״** — שבלבו של החכם — **מזומנת**, מוכנה, **להטותו אל דרך ״המיומנת״, לטובתו**, ושבלב הכסיל — **לעקשו מן הדרך ״המיומנת״, שהיא תפארת, ונוחה לו״** (רש״י שם), שכן משמעות ״לב״ כאן ״דעת״, ״רצון״ ומשמעות ״ימין״ — מעשה מוצלח ומשכיל, כדרך רוב בני אדם שמצליחים במעשיהם רק ביד ימינם (עי״ א״ע שם), והרי ״ימין״ — דרך נכונה וטובה, ואילו ״שמאל״ — דרך עקלתון ורעה (רד״ל בקה״ר י, ב), ודרשהו: **״לב חכם לימינו״** — דעתו של החכם, המדריכתו בדרכיו, היא זו שהיא נתונה בימין לבו — **זה יצר טוב, שהוא נתון בימינו** — של הלב (מדמ״ש, יב. עיי״ש ובברכות סא.); **״ולב כסיל לשמאלו״**

יֵצֶר הָרָע שֶׁנָּתוּן בִּשְׂמֹאלוֹ. דָּבָר אַחֵר ׳לֵב חָכָם לִימִינוֹ׳ אֵלּוּ הֵם הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵן נוֹתְנִין לִבָּם לַתּוֹרָה שֶׁהִיא מִיָּמִין שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ב) ׳מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ׳ ׳וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׳ אֵלּוּ הֵן הָרְשָׁעִים שֶׁהֵן נוֹתְנִין לִבָּם לְהַעֲשִׁיר שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג, טז) ׳בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׳.

מסורת המדרש

לימינו אלו הצדיקים, לשמאלו אלו הרשעים עיין כ״ר עד. ה. פכ. יג. קה״ר י, ב. יל״ש ויצא קל. ד״א לב חכם זה משה תנדומא כאן ז. יל״ש כאן תשפו. שהיבבו את מכמונם יותר מן הנפשות עיין סוטה יב. חולין צא. שמו״ר א, כא. רד״ר ה. ט. יל״ש וישלח קלב. שמות קסו.

דָּבָר אַחֵר ׳לֵב חָכָם לִימִינוֹ׳ זֶה מֹשֶׁה ׳וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׳ אֵלּוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעִקָּר טָפֵל וְאֶת הַטָּפֵל עִקָּר שֶׁחִבְּבוּ אֶת מָמוֹנָם יוֹתֵר מִן הַנְּפָשׁוֹת שֶׁהֵן אוֹמְרִים לְמֹשֶׁה (במדבר לב, טז) ׳גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ׳ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה אֵינָהּ כְּלוּם אֶלָּא עֲשׂוּ אֶת

— דעתו של הכסיל, המדריכתו בדרכיו, היא זו שהיא נתונה בשמאל לבו — **זה יצר־הרע, שנתון בשמאלו** — של הלב. **דבר אחר: ״לב חכם לימינו״** — דעתו של החכם מוליכתו תמיד אל ״ימינו״, **אלו הם הצדיקים, שהן נותנין לבם** — דעתם ופועלם — **לתורה שהיא** — באה ונתונה לישראל מהקב״ה — **״מימין״ שנאמר** — בשבחו: **״מימינו אש דת למו״** — כיד ימינו, בחיבה, נתן להם הקב״ה לישראל מתוך להבות אש את דת תורתו שהיא כתובה לפניו בימינו באש שחורה על גבי אש לבנה (רש״י עה״ת שם, עיי״ש); **״ולב כסיל לשמאלו״** — דעתו של הכסיל מוליכתו תמיד אל ״שמאלו״, **אלו הן הרשעים, שהן נותנין לבם** — דעתם חשקם ופועלם — **להעשיר**, לבקש את העושר אשר ״בשמאל״, **שנאמר** — בשבחה של תורה: **״אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד״**, וכפי שנדרש (בשבת סג.), למי שהולך בדרכה ״בימין״, שעוסק בה ומקיימה לשמה ויגע ועמל בה ביותר, היא נותנת לו ״אורך ימים״, ״חיים ארוכים״, לעולם הבא, ולהולך בדרכה ״בשמאל״, שעוסק בה ומקיימה על מנת לקבל פרס, ואינו יגע בה ביותר, לו היא נתנת שכרו בעושר וכבוד, בעולם הזה (ועיי״ש), והדי שהעושר שבעולם הזה הוא ״בשמאל״, וזה אשר הרשעים מבקשים ונותנים דעתם אליו.

דבר אחר: ״לב חכם לימינו״ — דעתו של החכם נתונה תמיד אל ״ימינו״ אל השכליות והתכליתיות, לבקשה לו — **זה משה**, ששם לבו לחבב את העיקר, התכליתי, על פני הטפל, ההנאתי, וכדלהלן: **״ולב כסיל לשמאלו״** — דעתו של הטפש נתונה אל ״שמאלו״, אל הרגשיות והתאותניות, לבקשה לו — **אלו בני ראובן ובני גד**, ששמו לבם לחבב את הטפל, ההנאתי, על פני העיקר, התכליתי, **שעשו את העיקר טפל** — שלא לתת את הדעת אליו, **ואת הטפל** — עשו — **עיקר**, לתת אליו אל דעתם, **שחבבו את ממונם יותר מן הנפשות** — שבביחם (ועיי״ש), שכן אתה מוצא כאן — **שהן אומרים למשה: ״גדרות צאן נבנה למקננו פה, וערים לטפנו״**, הקדימו לומר את בנין הגדרות למקניהם, לשמרם, לפני בנין הערים לטפם, לשמרם, הקדימו את עושרם לזרעם, את הטפל לעיקר, ולכן מיד — **אמר להם משה: ״בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם״**, הפך להם הסדר והקדים להם את בנין הערים לטף לבנין הגדרות לצאן, וכלומר, זו שאמרתם —

מפי אחיותיה — "בחור" — פיו — הם לומר לומר מתייראים ודוה ?) מם ובבוקר ,שם.

אמר אחת ,יומר ברוח לצאת נפשנו ,נחלל את השבת מפני סכנת נפשות ,ומה הרי אנו מתרחק מעט אחיותיה שבאו אנו בסכנה ,המלאכות ,הרים בהם ,לבי" :הרים לבי אליהו ואמרו לי מן המלאכות ,הרים בהם אם לו יהי מעט מעט שם ,מעמעמים בסכנה נפשות ,ומה ,הדרה הדרה עליו ,ישראל אנשי — נהלכות מן הרים בהם ,אליהו עמדה עליו אנא — ,לבדו — לבדו ,אנא — לבדו ,אנא — לבדו ,אנא

החרת שאלה יא-יב

זה הוצרכו השרים האלה להקריב לה׳ כל הזהב הנמצא אתם, לכפר על נפשותם, ולא יחטאו עוד בזה, כי לאו בכל שעתא איתרחיש ניסא[1]. והותרו בזה השאלה האחת עשרה והשתים עשרה.

ומקנה רב היה לבני ראובן עד סוף הסדר [במדבר לב, א-מב].

ויש לשאול בפסוקים האלו שאלות:

את ירושת בני גד וראובן היה צריך להסמיך למלחמת סיחון ועוג

שאלה הראשונה למה באו הפסוקים האלו מבולבלים בקדימה והאיחור. כי הנה הסיפור מירושת בני גד ובני ראובן בנחלתם, היה אחרי מלחמת סיחון ועוג, והיה דאוי שייכתב סמוך אליה. ולמה אם כן נכנס ביניהם עניין בלעם ובלק, וסיפור פינחס וענייניו, ומניין העם ומלחמת מדין. ואחר כך יזכור נחלת ארץ סיחון ועוג.

בדברי בני גד ובני ראובן

שאלה השנייה בדברי בני גד ובני ראובן, שאמרו: "עטרות ודיבון וגו׳, הארץ אשר הכה ה׳" (לב, ג-ד). כי הנה בהקדמת הסיפור אמר: "וירא את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד" (לב, א), ובשאלה לא שאלו את הגלעד. גם כי לעניין השאלה לא היה צורך לומר: "הארץ אשר הכה ה׳ לפני בני ישראל", כי כבר נודע שהיכה אותה לפניהם.

למיקום תכלית הדברים - יותן את הארץ...׳

שאלה השלישית אם היה תכלית דבריהם לומר: "יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה" (לב, ה), למה הפסיק בין הפסוקים ועשה פרשה ביניהם, בין: "הארץ אשר הכה ה׳" (לב, ד), ובין: "ויאמרו אם מצאנו" (לב, ה). ולמה אמר: ׳ויאמרו׳ פעם שנית. כי הנה תכלית המאמר ראוי שיסמוך עם מה שקודם התכלית ההוא.

׳כה עשו אבותיכם׳ ז

שאלה הרביעית באמרו: "כה עשו אבותיכם" (לב, ח). כי הנה לא היה דומה זה למה שעשו אבותיהם. כי הם הוציאו דיבת הארץ לבעטם בה, ואלו לא עשו כן אבל יבחרו בה.

מדוע החזרה על ׳ויחר אף ה׳׳

השאלה החמישית באמרו: "ויחר אף ה׳ בישראל ויניעם במדבר ארבעים שנה" (לב, יג). כי הנה יראה הפסוק הזה כפל ומותר. לפי שלמעלה אמר על זה עצמו: "ויחר אף ה׳ ביום ההוא וישבע לאמר" וגו׳ (לב, י). למה אם כן חזר לומר שנית: "ויחר אף ה׳ בישראל ויניעם במדבר".

מה פשר ׳ויגשו אל משה׳

שאלה הששית באמרו: "ויגשו אליו ויאמרו גדרות צאן" וגו׳ (לב, טז). כי הם עם משה היו מדברים, וקדובים אליו היו, ומה צורך בהגשתם אליו. והמפרשים פירשו: ׳ויגשו׳ - שהשתחוו לפניו לנשק את רגליו, כי יעשה להם החסד הזה. ואין כן לשון הכתוב.

חזרה ארבע פעמים על התנאי

שאלה השביעית בהכפל שלא כדברי[2] משה רבינו עליו השלום: "אם תעשון את הדבר הזה" (לב, כ); וכפל: "אם תחלצו לפני ה׳ למלחמה" (שם); וכפל עוד: "ועבר לכם כל חלוץ" וגו׳ (לב, כא); וכפל עוד באמרו: "ונכבשה הארץ לפני ה׳" (לב, כב). שהם ארבעה מאמרים שעניינם תנאי אחד בלבד, והיה די באחד מהם.

בביטוי ׳ודעו חטאכם אשר תמצא אתכם׳

שאלה השמינית באמרו: "ואם לא תעשו כן הנה חטאתם לה׳" (לב, כג), והוא מאמר ראוי והגון. אבל אמרו: "ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם" (שם), ייראה שאין עניין לו, כי לא ביאר כאן עונשם, גם שחטאם אינו עונש.

1 עפ״י מגילה ז ע״ב. 2 נראה שצ״ל: ׳בהכפל בדברי׳.

כפילות בתשובת אנשי גד וראובן

שאלה התשיעית במה שהשיבו בני גד ובני ראובן: "עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה" (לב, כה), ואמרו שנית: "ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה׳ למלחמה כאשר אדוני דובר" (לב, כז). והוא דיבור כפול ומותר, כי אמרו: "כאשר אדוני מצוה", הוא עצמו: "כאשר אדוני דובר".

המענה הנוסף המיותר שלהם

שאלה העשירית למה כאשר משה רבינו עליו השלום אמר לאלעזר וליהושע ולנשיאים התנאי הזה שיסכימו, הוצרכו הם לענות פעם אחרת: "את אשר דבר ה׳ אל עבדיך כן נעשה, נחנו נעבור חלוצים" וגו׳ (לב, לא-לב). כי זה כולו כבר נאמר ונשנה, ומה צורך לכפלו כאן עוד. ואנה דיבר ה׳ אלהם זה, שאמרו: "את אשר דבר ה׳".

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם.

ומקנה רב היה לבני ראובן עד סוף הסדר [במדבר לב, א-מב].

למהלך הדברים ממלחמות סיחון ועוג והלאה

אין מוקדם ומאוחר בתורה האלהית (פסחים ו, ב), ולא נכתב שלא במקומו[3], כי הכל עשה האלהים יפה[4] בתורתו. והנה בסדר חקת התורה נכתבו מלחמות סיחון ועוג, ונתיישבו ישראל בארצותם. ובהיותם שמה קרה מה שקרה לבלק עם בלעם, ובזנות ישראל עם בנות מואב. ועשה פינחס בקנאתו לאלהיו מה שעשה, וייעדו השם שלום עם השמעונים, וכהונה עולמית בישראל. וציווה שיהיו צוררים למדין. ונמנו ישראל ונצטוו בירושת הארץ וחלוקתה ביוצאי מצרים. ונצטווה משה על ענייני מיתתו ועל הקרבנות הצריכים לעשות אחרי מותו. והוא בהכינו את דרכו, ציווה את ראשי המטות ברבני הפרת הנדרים. וציוותו השם על מלחמת מדין, והוא שלח שמה מבחורי ישראל והיכו את מדין כאיש אחד, ויביאו את כל שללה.

א הסמיכות למלחמת מדין, כרוכה בכך שאף מאותה ביזה נתרבה מקנה בני גד וראובן

ונראה שבני ראובן ובני גד קנו מקנה הרבה, מלבד החלק אשר ירשו ממחצית הביזה אשר לעדה ומאנשי הצבא, מלבד מה שלקחו מארץ סיחון ועוג. ומפני שכָּבדו במקנה, עלה על דעתם לשאול ארץ סיחון ועוג לאחוזה, כי היא היתה הנאותה להם לרוב מקניהם. הרי לך מבואר, שנכתב הסיפור הזה אחרי מלחמת מדין, לסיבת המקנה הרב אשר הם ירשו וקנו משם. ואולי היו שם שבטים אחרים בעלי מקנה רב ועצום כראובן וגד[5], אבל התעוררו אלו השניים לדבר הזה. אם לפי שחשקה נפשם להיותם רועי צאן, כי היתה התבונה[6] ההיא בהם יותר מבשאר השבטים. כי כל דרך איש ישר בעיניו (משלי כא, ב), ויש אנשים אדוקים בעושרם ומקניהם יותר מבכל שאר הדברים, וכן היו ראובן וגד. ומפני חמדתו של גד נזכר ראשונה בסיפור הזה[7] (לב, ב). ואמר עליו משה רבינו עליו השלום בברכתו (דברים לג, כ): "וטרף זרוע אף קדקד". ואין ספק שנשען בגבורתו ולא ירא משכניו הרעים[8]. אמנם שאר השבטים[9] לא רצו להיפרד מעדת ישראל שהיו מקובצים בארץ הקדושה. וחכמינו זכרונם לברכה[10] אמרו, שמפני שראובן וגד חבבו כל כך את ממונם, שישבו בחוצה לארץ[11], לכך גלו ממנה תחילה מכל השבטים. ושעל זה נאמר (משלי כ, כא): "נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך".

תסכולו של ראובן מאבדן הכבורה הניא אותו לבקש נחלה מבורדת

ואפשר בזה לתת לראובן וגד טעם אחר. והוא, לפי שהיה ראובן בכור יעקב, וראה שניטלה ממנו

3 כלומר אף שסדר הדברים בתורה, אינו מותאם תמיד לסדר הכרונולוגי, עם זאת הדברים אינם סדורים באופן שריותי. 4 עפ״י קהלת ג, יא. 5 שהרי כל שנאמר עד עתה נכון לגבי כל השבטים. 6 אולי צ״ל: ׳התבונה׳. 7 שאם לא כן ראוי היה להזכיר תחילה את בני ראובן הבכור. 8 ולכן ביקש נחלה בעבר הירדן המזרחי. 9 אף שגם להם היה ודאי מקנה רב כנ״ל. 10 ראה: תנחומא כאן, ה; במד״ר כב, ז. 11 בשל

הבכורה וניתנה ליוסף, והמלוכה ניתנה ליהודה. ולכך קץ לשבת עם אחיו, כי חרפה היא לו שימשלו בו צעירים ממנו. ובחר לנחלה לו מעבר לירדן לשבת בטח בדד[12], ואל יראה ברעתו[13] ושפלותו. ונתחבר עמו גד, לפי שהיה בן זלפה שפחת אמו, והיה עמו בדגלו. וזה טעם בני גד ובני ראובן, כי היו שניהם אחים ולא התפרדו. אבל חצי שבט מנשה לא היה עמהם בתחילה, כי משה חברו עמהם אחר כך, וכמו שיתבאר. **והותרה השאלה הראשונה.**

התרת שאלה א׳

ולפי שהיו בני גד ובני ראובן שווים ומתאחדים בדבר הזה, לכן פעם יזכור הכתוב בני ראובן בראשונה, ופעם יזכור בני גד[14].

ב מדוע לא פנו גם אל יהושע

והנה דברו יחד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה, ולא זכר שם יהושע. לפי שהם רצו לייחד זה למשה, כי בזה תתקיים יותר אחוזתם. גם חשבו שמשה רבינו עליו השלום יתרצה בזה כדי להנחילם את הארץ בימיו ולא ינחילנה להם יהושע.

הבטחת גלעד

וזכר במה שביאר להם הגלעד[15], לפי שעם היות שעדיין לא נלכדה, עד שלכדו אותה חצי שבט מנשה, חשבו שתיפול בידם בשבתם בארץ ההיא.

ג-ד טיעונם הרמוז של בני גד וראובן

והיו דבריהם: "עטרות ודיבון", הערים ההם והארץ ההיא[16], כיוון שהיכה השם אותה לפני עדת ישראל, אין ספק שהיא כדי שהם ירשוה. ואלמלא כן למה היכה אותה לפני בני ישראל. ואם היתה ראויה אליהם, אי אפשר לומר שיחלקו אותה לכל השבטים, אלא שיתנו אותה לשבט או שבטים שיהיו יותר ראוים אליה. והנה היא "ארץ מקנה ולעבדיך מקנה", יימשך מזה שהיא ראויה לנו, ושמן השמים נתייחדה לירושתינו.

והנה הם אמרו הטענה הזאת ברמז והעלמה, כי בושו וגם נכלמו מלבקש אותה בביאור וגלוי. ולפי שבזה גמרו עניין טענתם, עם העלם. לכן נעשתה בתורה הפרשה במקום הזה[17], והיא הפרשה סתומה, כי שם השלימו הדיבור ההוא בטענה הנעלמת ההיא.

ה משלא הגיב משה, שבו ודברו בני גד וראובן והפעם במפורש התרת שאלות ב-ג

והנה משה רבינו עליו השלום הבין דבריהם שהם היו רוצים להתיישב שמה, אבל לא גער בהם מיד, ושתק עד שגילו ויבארו עוד שאלתם ובקשתם. והמה, כאשר ראו ששתק משה ולא השיבם דבר על מה ששאלוהו ברמז, הוצרכו לשאול אותו דבר בבירור, ועשו אמירה אחרת ודיבור אחר עליו. ולכך נאמר אחר הפרשה: "ויאמרו אם נא מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה אל תעבירנו את הירדן". הנה התבאר טעם הפרשה שנעשתה כאן, ולמה אמר שנית: 'ויאמרו'. **והותרו השאלות השנייה והשלישית.**

ו תגובת משה: 'האחיכם... ולמה תניאון'

וכאשר הם גילו כוונתם בשאלתם, אז השיבם משה רבינו עליו השלום: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה". רוצה לומר, האם הוא דבר ראוי והגון שאחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה איש תחת גפנו ותחת תאנתו[18]. ותירשו אתם הארץ הנכבשת שהם כולם ירשו אותה, והמה ילכו לעשות מלחמה ולכבוש ארץ לירושתם. אין זה אלא אחד משני דברים: אם חשבתם שהיתה ארץ כנען רעה ואוכלת יושביה ולכן תרצו לברוח ממנה, או שפחדתם מהכנעניים וחוזק עריהם ולכך תירא ממלחמותיהם. "ולמה תניאון", רוצה לומר תשברו[19], את

אותו ממון. 12 עפ״י דברים לג, כח. 13 עפ״י במדבר יא, טו. 14 אף בראב״ע וברמב״ן לד, ב - התייחסות לבעיה זאת. 15 להלן פסוק כט. 16 "הארץ אשר הכה ה׳..." (ד). 17 בנקודה זאת נחתמה הפרשה, כפרשה סתומה. 18 עפ״י מל״א ה, ה. 19 כראב״ע.

לב בני ישראל. שבשמעם דבריכם יאמרו גם הם שאינם חפצים לעבור אל הארץ שנתנה ה׳ להם, והוא מתנה משובחת ביד הנותן אותה. ואין לירא מן העמים כי ה׳ ילחם לכם (שמות יד, יד).

ז-בוז 'כה עשו אבותיכם... ושחתם לכל העם הזה'

באמת "כה עשו אבותיכם", שהניאו את לב בני ישראל בטענות כאלו מרוע הארץ ומחוזק העם והערים, עד שאמרו ישראל "לבלתי בא אל הארץ". וחרה "אף השם ביום ההוא, וישבע" שכיון שמאסו את הארץ לבלתי בוא אל הארץ. ואותו החרון אף שחייב שבועתו, לא הוסר ממנו עוד ולא חזר בו עד סוף הארבעים שנה. וזהו שאמר: "ויחר אף ה׳ בישראל ויניעם במדבר ארבעים שנה". כלומר, שהתמיד חרון אפו ארבעים שנה, "עד תום כל הדור" שעשו הרעה ההיא, ונראה שמעשה אבות יעשו בנים. "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים להוסיף עוד על חרון אף ה׳", באופן שיוסיף להניע עוד ישראל במדבר ההוא. "ושחתם לכל העם הזה", כלומר לא לכם בלבד כי גם על כולם. **ועם מה שפירשתי בפסוקים הותרו השאלות הרביעית והחמישית.**

התרת שאלות ד-ה

ז הבדרות בני גד וראובן 'ויגשו אליו'

והנה בני גד ובני ראובן, פחד קראם ורעדה[20] מדברי משה רבינו עליו השלום. ורצו לומר לו שחרץ ממעלת תורתו לא הבין כוונתם. כי הם באמרם "אל תעבירנו את הירדן", לא כוונו שלא ילכו שמה עם אחיהם, אלא לעניין הירושה אמרו כן, שלא יעבירם שמה להתנחל בארץ. ומפני כבודו נגשו אליו לומר באוזניו: אדונינו לא הבנת דברינו וכונתנו, וזהו אמרו: "ויגשו אליו". וכבר פירשתי בדרך הזה: "ויגש אליו יהודה", במקומו[20א].

ז-יט הבטחת בני גד וראובן

והיה העניין כאן, שאמרו לו: אין אנחנו רוצים לשבת פה מעתה, אבל "גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו. ואנחנו נחלץ חושים", רוצה לומר נזדרז מהרה, כי 'חושים' הוא ממהרים[21], מלשון: "מהרה חושה" (שמואל א׳ כ, לח), ונלך למלחמה עם אחינו. וחייבו עצמם שלא ישובו אל ביתם עד שיכלו לכבוש את הארץ כולה, וזהו: "עד אשר אם הביאנום אל מקומם". וגם עד שיחלקו את הארץ, והוא אמרו: "לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו", כדי שיהיו כל השבטים שווים בכיבוש ובחלוקה. וגם יהיה בזה תועלת רב לישראל. שאם לא ישארו ראובן וגד מעבר הירדן יצטרכו להתנחל בארץ, ויקצר המצע מהשתרע[22]. אמנם בהיות אחוזתם מעבר הירדן, לא ינחלו בארץ כנען, וריווח יעמור[23] לשאר השבטים. וזהו שאמר: "כי לא ננחל אתם מעבר לירדן". **והותרה השאלה השישית.**

התרת שאלה ו׳

כ תוכחת משה

והנה משה רבינו עליו השלום השיבם; אין אני יודע אם באמת ובתמים אתם אומרים ונודרים אשר אמרתם, או אם הוא רמאות שוא ודבר כזב[24]. והוכיחם ראשונה, שהם לא דברו כהוגן באמרם: "אנחנו נחלץ חושים **לפני בני ישראל**". כי הם לא ילכו לפניהם אלא לפני השם וארון בריתו. ולזה אמר: "אם תעשון את הדבר הזה", בכלל. ופרט מה הוא אשר יעשו, באמרו: "אם תחלצו **לפני ה׳** למלחמה", כי לפניו תחלצו לא לפני אחיכם.

כא-כב די שיתעכבו בשנות הכיבוש בלבד

אבל איני אומר שתתעכבו שמה כל שנות הכיבוש וחמן החילוק, אלא זמן הכיבוש בלבד. ועל זה אמר: "ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני ה׳ עד הורישו את אויביו מפניו", כי יד השם יורישם, לא בני ישראל בכוחם. ואז: "ונכבשה הארץ לפני ה׳ ואחר תשובו". כלומר, מיד אחר הכיבוש

20 עפ״י איוב ד, יד. 20א במהדורתנו עמ׳ 729. 21 כרס״ג, ראב״ע ורשב״ם. 22 עפ״י ישעיהו כח, כ. 23 עפ״י אסתר ד, יד. 24 עפ״י משלי ל, ח.

תִּרְאֶה בַּמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי
גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם:
ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא קרי: הוּא

צְדִיקָתָא תִּתְמֵי בְּקִרְתָּא
לָא תִּתְמַהּ בְּלִבָּךְ לְמֵימַר
אֵיכְדֵין רְעוּתָא דֵּיי עַל
כָּל אִלֵּין אֲרוּם עַל שְׁמֵי
מְרוֹמָא נְטִירִין עוּבְדֵי

בְּנֵי אֲנָשָׁא בֵּין טָב לְבִישׁ וּמִן קֳדָמוֹהִי מִשְׁתַּלְחִין גּוּבְרִין גַּיְוָתָנִין וְתַקִּיפִין לְמִרְדֵּי בְּרִשְׁיָעָיָא
וּלְמַהֲוֵיהוֹן מִתְמַנִּן רַבָּנִין עֲלֵיהוֹן: ח וּמוֹתַר שֶׁבַח פּוּלְחָנוּת אַרְעָא עַל כּוֹלָּא הִיא דִּבְעִדָּן

רש"י

במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: **אל תתמה.** על חפצו של מקום, כשיראת עליהם רעה: **כי גבוה מעל גבוה שומר.** ורואה את מעשיהם: **וגבוהים יש עליהם** העושים שליחותו של מקום, וידם תקיפה ליפרע מהם: **וגזל משפט.** גזל של משפט. לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פת"ח קטן, שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמ"ץ. ענין אחר, אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט, ורואה אתה שלדק בא שמה לעיר שהקב"ה מעמיד עליהם מושל, אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: **כי גבוה מעל גבוה שומר.** ממתין עד שתתמלא קאתם: **וגבוהים יש** לו עליהם ליפרע מהם בגוף עם פקודתם. כמו לא תשמור על חטאתי (איוב יד טו), שומר אמנים (ישעיה כו ג), שמר את הדבר (בראשית לו יא): (ח) **ויתרון ארץ בכל היא.** ויתרון של יושבי הארץ, שהם מתגאים ומכעיסים למקום: **בכל היא.** בכל דבר הוא עושה

מצודת דוד

רש. אם יש במדינה בפרסום עשיקת הרש וגזלת המשפט כי אינם עושים משפט, ורואה אתה אשר הצדק בא שמה, רוצה לומר שהקב"ה עושה עמהם צדקה, אל תתמה על חפצו של המקום מה שמאריך אף ואינו משלם גמול המפעל: **כי גבוה.** כי המקום ברוך הוא הגבוה למעלה מעל כל הגבוהים למשול עליהם בכל עת ממתין הוא עד שתתמלא הסאה ואז ישלם הגמול: **וגבוהים עליהם.** יש לו שלוחים הרבה הגבוהים על אנשי המדינה ההיא למשול עליהם, ועל ידם ישלם להם גמול המפעל: (ח) **ויתרון ארץ.** יתרון הטובה

מצודת ציון

שומר. ממתין. כמו ואביו שמר את הדבר (בס"ל יא):

אבן עזרא

לא), ובמוכרת כענין גדר מזה או בגזל: וזכר **במדינה.** לעיני הכל ולא במדבר: **אל תתמה על החפץ.** שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע, דע כי יש שומר שרואה זה החמס, ואיננו אחד רק הם רבים וכל א' גבוה מעל גבוה, ושומרים רבים לא ידע איש מספרם, כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה, והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה. ולא אוכל לפרש: (ח) **ויתרון.** כאשר השלים לצוות על יראת

ספורנו

תראה במדינה. וכמו כן כאשר תראה חמס ושוד במדינה, אל תחטא להרהר אחר מדות בוראך, או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: **אל תתמה על החפץ.** אל תתמה על שחפץ האל בקיום אותה מדינה: **כי גבוה מעל גבוה.** כי אמנם האל יתברך שהוא גבוה הרבה על כל דבר, שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מתקוני אותה המדינה: **שומר.** ממתין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אצלו מהם: **וגבוהים עליהם.** ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה, ויותר נחשבים אצלו, כמו שלום המלכות וטובת הכלל, אשר לא היה משיג אותם אם היה מעניש אותה המדינה. ומן הדברים הנחשבים אצל האל יתברך הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבודאם במעשים טובים: (ח) **ויתרון ארץ בכל היא.** והנה

מדרשי חז"ל

חי העולמים משפיע לו שלוה וטובה, תראה במדינה תראה בו מדינה של גיהנם, כי גבוה אלו המלאכים וגבוהים עליהם זה הקב"ה. רבי יוסי ב"ר חנינא פתר קרא בעשו, אם ראית את זה שבכרך גדול שברומי עושק דלים וגוזל רשים והקב"ה משפיע לו שלוה, תראה במדינה תראה בו מדת הדין, ואל תתמה על מה שאמר הזקן ונעשה חפצו שנאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך, כי גבוה אלו שרי מעלה, וגבוהים עליהם זה מלך חי העולמים. (שם). (ח) **ויתרון ארץ וגו'.** רבי יהודה אומר: אפילו דברים שאתה רואה אותם באלו הם מיותרין בעולם, הן הן בכלל הווייתו של עולם, כגון סיב שסביב הדקל שעושין מהן גדר. (קה"ר).

דְּמָרְדִין בְּנֵי מַלְכוּתָא
וּמַלְכָּא מִתְיְהִיב בְּפַצְחִין
מִן קֳדָמֵיהוֹן אִין לֵית
לֵיהּ עֲבוּד לְמֵיכַל הַהוּא
מַלְכָּא לִגְבַר פָּלַח בְּחַקְלָא מִתְעַבֵּיד עֲבַד מִשְׁתַּעְבַּד: ט גְּבַר תַּגָּר דְּרָחֵים לְמִקְנֵי כְּסַף וּמָרֵי

מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד: ט אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־
יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בָּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה

שפתי חכמים

ז **פירוש** שנקרא ה' מלך גאות לבש. נעשה פועל הוא פירושו של נעבד. לציון פירושו של שדה, דכתיב ציון שדה תחרש (ירמיה כו יח). ואחר כך פירשו במה הוא פועל לציון, ליתבע עלבונה וכו': ח **פירוש** מי שיש לו המון מצות ואין לו מצוה מסוימת וקבועה לדודות, גם זה הבל:

רש"י

שלימותו ליפרע, ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לסיסרא: **מלך לשדה נעבד.** הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממסיניה, ולשנאה שכר לבוניה: (ט) **אוהב כסף לא ישבע כסף.** אוהב מצות לא ישבע מהם: **ומי אוהב בהמון.** מצות רבות: **לא תבואה.** ואין נאחד מהם מצוה מסויימת

ומיכרח ח, כגון בגין בית המדרש ומית הכנסת וספר תורה נאה:

מצודת ציון

ט) **בהמון.** מלשון המיה. ורוצה לומר מרבית אנשים

מצודת דוד

שהיה בכל אנשי הארץ איש לא נעדר אף בין הפחותים והשפלים, כשתתמלא הסאה יקבלו אז הגמול

משלם, ויתהפך הדבר מן ההפך אל ההפך, שאפילו המלך יחסר לחמו עד שיהיה נעבד לבעל שדה לעשות מלאכתו למען יכלכלו מתבואת שדהו: (ט) **אוהב כסף.** מי שאוהב לאסוף כסף לא ישבע ממנו, כי לעולם אין די לו במה שקבץ ורוצה להרבות עוד: **ומי אוהב בהמון.** מי שאוהב להרבות המון עם מעבדים ושפחות ובני בית, לא יהיה לו תבואה לכלכל עצמו, כי צרכי ההמון מרובים ואוכלים את הכל:

ספורנו

זה היתרון המושג לאל יתברך מן הארץ, לא יושג זולתי בקיום בכללות והמדיניות. כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אצלו בהיותם אדם הם המדיניים בטבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת הכרחי המדיניות, והוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם הכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה: כי אמנם **מלך לשדה נעבד.** המלך הוא נעבר מן ההמון בסבת השדה, כי באמצעות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמלה, שאלמלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו: ט) **אוהב כסף לא ישבע כסף.** ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה, אף על פי שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו חולתם. הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש, אבל הוא שיושג בהם תבואת השדה ההכרחית לחייו, כי אמנם האוהב כסף לא יוכל לשבוע בכסף: **ומי אוהב בהמון**

אבן עזרא

אלהים, שב להורות לו בדברי העולם, אידו מלאכה טובה שיהיה ממנה ולא יהיה בה חטא, ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא, אפילו המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו, כי ממנו מחיתו: (ט) **אוהב כסף.** נפשו לא תשבע: **ומי**

מדרשי חז"ל

ויתרון ארץ בכל הוא. אפילו דברים שתראה שהם יתרון למתן תורה כגון תוספת של בית רבי ותוספת של ר' נתן הלכות גרים ועבדים, הלכות ציצית תפילין ומזוזות, אף הם נתנו למשה מסיני ובכלל התורה הן, ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ולומר לפני רבו כולן נתנו הלכה למשה מסיני. רבנן אמרי, אפילו דברים שאתה רואה בעולם מיותרין, כגון זבובים פרעושים ויתושים, אף הם בכלל ברייתו של עולם הם, שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. ד"א ויתרון ארץ בכל הוא, אמר הקב"ה לנביאים, מה אתם סבורים שאם אין אתם הולכים בשליחותי אין לי עם מי לשלוח, אלא בכל אני עושה שליחותי, ואפילו על ידי נחש, על ידי עקרב ועל ידי יתוש ואפילו על ידי צפרדע. (שם).

מלך לשדה נעבד. אפילו מלך ששולט מסוף העולם ועד סופו לשדה נעבד, שהוא שואל, עבדה שרה פירות או לא עבדה. ד"א מלך לשדה נעבד, מלך זה הקב"ה, לשדה נעבר זו ציון שנאמר ציון שדה תחרש. ד"א מלך לשדה נעבד, מלך זה בעל תלמוד, לשדה נעבר זה בעל משנה שהוא עודר לפניו את ההלכה. (קה"ר).

ט) **אוהב כסף וגו'.** דרש ר' סימאי: מאי רכתיב אוהב כסף לא ישכע כסף, זה משה רבינו, שהיה יודע שאין שלש עורים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש בארץ כנען, ואמר מצוה שבאה לידי אקיימנה. (מכות י.). **ומי אוהב בהמון וגו'.** דרש ר' סמאי: מאי רכתיב ומי אוהב בהמון לא תבואה, למי נאה ללמד בהמון למי שכל תבואה שלו. רב אשי אמר: ומאי דכתיב ומי אוהב בהמון לא תבואה, כל האוהב ללמוד בהמון לו תבואה. ורבינא אמר: כל האוהב ללמד בהמון לו תבואה, והיינו ראמר רבי,

וגם לא יוכלו לעמוד לפני אויביהם

אמר רבי אבא בר כהנא אמר רבי יוחנן

אמר רבי אבא בר כהנא אמר רבי יוחנן

**אמר רבי אבא בר כהנא אמר רבי יוחנן

מסורת המדרש

ויהי שירו חמשה ואלף עיין עירובין כא.: במ״ר יט, ג. שהש״ר שם. להלן פ״ז (כג) ב. **תנחומא** חוקת ו, תנ״י יד, פס״ר פי״ר (פרה) ט. פדר״כ פ״ד (פרה) לה. ילק״ש מלכים קעח.

מה דאת אמר (במדבר יג, ב) ׳**שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען**׳ **מאן דקרא טבאות יתיב לגביה דתני טבאות יתיב לגביה. דבר אחר ׳לדרוש ולתור׳ לתור ולהותיר הדין פוייטנא כד הוה עביד אלפביתין זמנין חשיל לה וזמנין מחסר לה אבל שלמה כד הוה עביד אלפביתין הוה מותר לה חמשא אתואן** (מלכים א ה, יב) ׳**ויהי שירו חמשה ואלף**׳ **ויהי שיורו של משל חמשה ואלף ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר אלא על כל**

ולהסבירה בתוארה וצורתה הנכונה והנאה ומתישבת על הלב, וכלשון חכמים (בשבת סג.): **״צורתא דשמעתא״** — ״תוארה של שמועה״, או דרוש: ״לתור״ מלשון ״תיור״, וכלומר, **״להעשות תייר בחכמה״** (שיהש״ר א, א. ז.), ללכת בה לארכה ולרחבה בכל פינה ופינה שבה לראותה ולהבינה, **היך מה דאת אמר** — כמאמר הכתוב: **״שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען״**, ונאמר שם שהלכו התרים בארץ לארכה ולרחבה ובכל מקום שבה לבורקה ולראותה ולהבין כל מה שבה. וכן עשה שלמה בכל חכמה מחכמות התורה: **מאן דקרא טבאות יתיב לגביה, דתני טבאות יתיב לגביה** — מי שלימד מקרא כהוגן היה שלמה הולך ויושב לפניו ללמוד מפיו, ומי שלימד משנה כהוגן היה שלמה הולך ויושב לפניו ללמוד מפיו (עיין בשיהש״ר, שם), וכן בכל מקצוע ומקצוע, והרי ״תור״ ו״תייר״ ו״תואר״ הכל במשמעות ״לתור״, שהיה קובע לו זמנים וסדרים לתייר ולהבין תואר וסדר כל חכמה בדברי תורה.

דבר אחר: ״לדרוש ולתור״, ״ולתור״ — מלשון ״תור״, שורה וסדר, ומלשון ״יתר״, וכלומר, **לתור ולהותיר**, לעשות שורה וסדר ולהוסיף יותר מן השורה והסדר, שכן — **הדין פוייטנא כד הוה עביד אלפביתין, זמנין חשיל לה וזמנין מחסר לה** — הפייטן הזה כאשר הוא עושה פיוט על סדר אלף־בית, כל תיבה או כל שורה או כל בית פותחים באות אחרת מא״ב לפי תור וסדר, פעמים שהוא מצליח לגמור אותו ופעמים שהוא מחסר אותו, שלא עלתה בירו באותו מעמר לסדר שירתו עד גמר כל האותיות, ואם הוא יושב וכותב הוא מפסיק ולפעם אחרת הוא משלים, **אבל שלמה, כד הוה עביד אלפביתין הוה מותר לה חמשא אתואן** — כאשר היה משמיע חכמה לפני שומעיו ועושה דבריו בפיוט על סדר אלף־בית, לא בלבד שהיה משכיל להצליח ולגמור כל האותיות אלא מוסיף עליהם יותר חמש אותיות (או: אותיות ״מנצפ״ך״ (עי״ל), או: אותיות ״שלמה״ של שמו ואות ח׳ — ״חזק״ (רז״ו), או: אותיות שֵם אמו ״בת שבע״, שהיא אשר יסרתו ולמרתו לעמול ולבקש חכמה (ויק״ר יב, ה. עיי״ש), והביאתו לידי כך. ד״ה), **הדא הוא דבתיב** — זהו שאמר הכתוב בשבח חכמתו: **״וידבר שלשת אלפים משל, ויהי שירו חמשה ואלף״**, מאחר ששבחו במשל שלשת אלפים הוא חוזר לשבחו בשיר רק באלף וחמשה (ועי׳ עירובין כא., ובבמ״ר יט, ג.), אלא דרוש: ״שירו״ — ״שיורו״, ״ואלף״ — ״סדר אלף בית״, וכלומר, **״ויהיו שיורו״ — של משל — ״חמשה ואלף״**, אמר את שלשת אלפי משליו בדרך שירה על סדר א״ב, ומשגמר את כל הסדר עור נשאר לו לומר משלו בעוד חמשת דברים באותיות יותר על א״ב שאמר, והרי ״חמשה ואלף״ — חמשה יתר על סדר אלף־בית. ומה שנאמר כאן בפסוק: ״בחכמה״, משמעו בחכמת התורה (כבגמ׳ עירובין שם); **ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר** — לבקש ולמצוא חכמה, **אלא** — כמו שהכתוב מסיים

מסורת המדרש

האיך ממתיקים את החרדל ראה ב״ר יא, ו. מכ. ג. ויק״ר יא. ז. רו״ר פתיחתא ז. אס״ר פתיחתא יא. **הרומסין** עיין ביצה כה. **יין ומים ופלפלין בשליש** עיקירושלמי ברכות פ״ב ה״א. פדר״ל פר״ב קב.: ר׳ בון אמר זה **שיפוטו של ממון וכו׳** להלן פ״ג. י (כה״ע). ע״ע להלן פ״י (יט).

אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם כְּגוֹן הֵיאַךְ מַמְתִּיקִין אֶת הַחַרְדָּל וּמַמְתִּיקִין אֶת הַתּוּרְמוּסִין וְהֵיאַךְ שׁוֹתִין אֶת הַחַמִּין יַיִן וּמַיִם וּפִלְפְּלִין בְּשְׁלִישׁ.

׳הוּא עִנְיָן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׳ רַבִּי בּוֹן אוֹמֵר זוֹ שִׁפּוּטוֹ שֶׁל מָמוֹן׳ אָמַר רַבִּי יוּדָן בְּשֵׁם רַבִּי אַיְבוּ אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וַחֲצִי תַאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ אֶלָּא אֵין אִית לֵיהּ מְאָה בָּעֵי לְמֶעֱבַד יָתְהוֹן תַּרְתֵּין מָאוֹן וְאֵין אִית לֵיהּ תַּרְתֵּי מָאוֹן בָּעֵי לְמֶעֱבַד יָתְהוֹן אַרְבְּעָה מְאָה׳ ׳לַעֲנוֹת בּוֹ׳ רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן לְפִי שֶׁהוּא בְּעִנְיָן עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים אֵין לְךָ קֻשֶׁה מִכֻּלָּם אֶלָּא

כאן ואומר: **״על כל אשר נעשה תחת השמים״, כגון: היאך ממתיקין את החרדל** — בתערובת דבר אחר, שכן אינו נאכל כמו שהוא, בחריפותו, **וממתיקין את התורמסין** (— מין פולים דחבים, גסים) — להוציא מהם את מרירותם בשרייה ממושכת, וכלומר, כל דבר שהקב״ה בראו בעולמו והשאיר לבני אדם צורך ויכולת לעשות בו תיקונים ושינויים (עיין ב״ר יא, ו.), על ידי תערובת עם דבר אחר או על ידי עבוד הדבר עצמו, בחכמה ותחבולה, **והיאך שותין את החמין** — שיהיו מועילים לגוף. למזגם במידת חום נכונה ולהטיל בהם הסמים והתבלינים במדה נכונה, כגדן יין, שמזיגתו — **יין ומים ופלפלין, בשליש** — יין, ושני שלישים מים ורבש ופלפלים ושאר סמים ותבלינים, בהשכל בחכמת הרפואה לכל שותה ושותה את צרכו, שיועיל לגופו, וכלומר, השכיל ודהחכים שלמה אפילו בחכמות התערובת והתרכובת (=כימיה) ובחכמת הרפואה, שהם צרכי מעשה לכל יום ויום תחת השמים, ובכל אלה, מלבד בתורה.

׳ונתתי אל לבי ... על כל אשר נעשה תחת השמים, הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו״, מהו ״הענין״ הרע הזה שנתן הקב״ה בעולם לפני בני האדם כנסיון להתענות ולעמול בו ולהתגבר עליו, שעליו שלמה מדבר כאן, **רבי בון אומר: זו שיפוטו של ממון** — זה שיצרו הרע של אדם משתרר עליו לשפוט ולמשול בו ולהשליט עליו תאוות הממון, ו״שיפוטו״ — כלשון חכמים (ברכות סא.): **״יצר־הרע שופטם״**, וזהו ה״ענין״ האמור בפסוק הזה, ״ענין רע״ — ״יצר רע״, ותאות־ממון זו היא קשה שבכל תאוות הלב, וכאשר — **אמר רבי יודן בשם רבי איבו: אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו** — של ממון שהוא מתאוה לו, מצוי — **בידו**, כלומר, עד עת צאתו מן העולם אין אדם בא בתאות ממונו אפילו לכדי חצי סיפוקו. **אלא, אן אית ליה מאה בעי למעבד יתהון תרתין מאוון, ואן אית ליה תרתי מאוון בעי למעבד יתהון ארבעה מאה** — אם יש לו מאה הוא רוצה לעשות אותם מאתים, ואם יש לו מאתים הוא רוצה לעשות אותם ארבע מאות.

וזהו ששלמה אומר כאן: **״לענות בו״**, כאשר — **רבי פנחס** (עיין ויק״ר לג, ג.), **בשם רבי יוחנן** — אמר: עוון הגזל הזה, **לפי שהוא** — בחומרו הרב — **בענין** — אחד עם — **עבודה־זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים**, וכאשר ידרש להלן, עוד זאת כי — **אין לך קשה מכולם** — **״חמור כנגד כולם״** (ילק״ש בהר, תר״ס) — **אלא גזל**, שהנגזלים העשוקים צועקים על

וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ: ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־
הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר
לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי: ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ:
י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי

וּסְגִידוּ: ח וַאֲמַר מָן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדֵין דִּי עָרַעְתִּ וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אָחִי אֲצַלַּח בְּרִילָךְ: י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין

לקט בהיר

הוא שר שלהם והוא המנהיג, אלא השאלה היא מה שייכות יש להם לך, אם כניך הם או עבדיך או אהוביך, וע"ז מירץ הילדים וכו' פי' בני הם (רא"ם): ה) וכרי שלא עשה זאת דרך מופלא ועזות מו"ש, גם אין לומר שעשה זאת מטעמו של יעקב שילמס בי מחלה שא"כ היה לו לילך בראש אצל אביו, כי למה הפקיר אביו יותר ממנו, ומה שלא הטמין אותה יעקב כמו שעשה עם דינה, לפי שידע יעקב שהוא כחזיר המראה טלפיו הכשרים ולא יעשה זאת מחמת בושה מאביו, אבל יוסף לא הכירו ולא ידע זאת (מ"ל): ו) פי' בהכרח לומר שחיבת מי שייך למוליכי המנחה שרק על אדם שייך לומר מי ולא על הבהמה, שפי' חיבת מי מה יחוסו, ואין יחוס לבהמה, וא"כ צריך לפרש המקרא שחיבת לך שייך על המחנה כמו למעלה מי אלה לך ששייך חיבת לך על אלה ולא על מי, ופירושו כמו למעלה מה יחוסם אצלך, הם יהיה פי' טעם השאלה, אבל כוונתו לשאול למה הוא עושה זאת לשלוח לו כל המחנה, אלא שעשה עצמו כאילו לא ידע, להראות שלא עלה על דעתו שיעקב ישלח לו מנחה, אבל יעקב הבין הכוונה והשיב למלוא חן וכו', אבל כל זה דוחק הוא קצת שהרי מן הסתם שאל מוליכי המנחה מי הם ולמי המנחה שלוחה, לזה הביא המדרש ומתשובת יעקב נשמע שהיו דוחפין אותו וכל הענין (ג"א): ז) פשוט שהוא עשו לא כיון להודות, שודאי שלא רצה שיעקב יהיה גביר עליו והוא ישתחוה לו, גם מתשובת יעקב ניכר שהוא על המנחה ופשוט הוא, אלא יצא מפיו בלשון זה יהי לך אשר לך ולא אמר יש לי רב ואיני צריך אח שלך וכדומה, וזה הודה לו בפיו (בא"י): ח) פשוט הוא שצריכים אנו להוסיף על הכתוב מה שחוכן מעצמו ברצונו

אור החיים

לומר אלא שהעיקר כמו שכתבתי:

לג) **ט. ויאמר** עשו יש לי וגו'. צריך לדעת למה הולרך לומר אחי אחר שעמו היה מדבר, ועוד היה לו להקדימה בתחילת הדיבור[מי] לא באמצע הדברים. אבל כוונת עשו הוא על זה הדרך אם גלד הנאחי אתה מכוון יש לי רב ואיני צריך לזה, ואם להנאת עצמך אתה מכוון כדי שיתקרב לבי אליך כמו שגילה באומרו למלוא חן אחי יהי לך וגו' פי' לא יוכר אהבתי אותך שהיא לגד האחוה אלא אם תחזיר מנחתך שזולת זה יראה כי מה שאני מתנהג עמך באחוה אינו אלא לגד המנחה, הה הוא שיעור הכתוב אחי פי' תהיה ניכר שאני מחזיק אותך באחי אם יהיה לך וגו':

י. אל נא אם נא מצאתי וגו'. צריך לדעת למה

אור בהיר

שלנו על בשר ועור וכדומה. **טל**) כמו שנמצא לפעמים מחמת חיבה אומרים כן.

בְּעֵינֶיךָ וּתְקַבֵּל תְּקָרְבָתִי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזִיתִגּוּן לְאַפָּיךְ כְּחֲזוֹ

חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים

רש"י

מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך[ט] שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך וכן חשבתי לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך (פס"ז - יוב"ש), ועוד[י] על שנתרצית (לי) למחול (עלי) סורתי ולמה הזכיר לו ראיית המלאך, כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים* וגילול איני יכול לו מעתה (סוטה מ"ח):

שיני נטרתאות • מלאכי.

מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך[ט] שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך וכן חשבתי לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך (פס"ז - יוב"ש), ועוד[י] על שנתרצית (לי) למחול (עלי) סורתי ולמה הזכיר לו ראיית המלאך, כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים* וגילול איני יכול לו מעתה (סוטה מ"ח):

שיני נטרתאות • מלאכי.

לקט בהיר

היה שיקח המנחה והילך אמר „אל", ואם היה אומר „לא" היינו מוסיפים לא כדברך, אבל עכשיו פירושו אל תאמר כן (ג"א): ט) המשך דברי רש"י הם עז"ה, מ' פשוט כפשוטו פי' כי על כן הוא שבעבור זאת באתי אליך כדי להביא לך המנחה וזה אינו אמת, ואין לו שחר, ועל כרחינו לפרש על כן כמו על אשר פי' קבל מנחתי על אשר ראיתי פניך, ולפי"ז מיותר מיבא „כי", אבל באמת אינו מיותר, ובהכרח לאומרו, שבלא זה יקשה הסתירה בכתוב שקודם אמר שיקבלנו בשביל מלאכים* • מלאכי.

מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך[ט] שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך וכן חשבתי לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך (פס"ז - יוב"ש), ועוד[י] על שנתרצית (לי) למחול (עלי) סורתי ולמה הזכיר לו ראיית המלאך, כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים* (סוטה מ"ח):

שיני נטרתאות • מלאכי.

דוקא שיקבל מה שהוא אינו צריך, מפני ב' טעמים, חדא על אשר ראיתי פניך דבר גדול וחשוב בעיני כראיית פני אלהים שהיינו כמו מלאכיך שראיתי בבקר, והשנית על אשר תרצני, זה כדאי לי ליתן לך לקבל, ולמה למשל הזה, כדי שדרך אנב יורדע לו שנגח מלאכו (רא"ם): י) אמר זאת אל תטעה לומר שאין כאן אלא טעם אחד אמר שראיתי פניך תרצני, ואין ולא"ו זו ולא"ו המוסיף אלא ולא"ו הקישור לזה אמר שהם ב' טעמים, עוד השמענו רבינו כאן שאין כינוי זה פירושו ומרצה אותי אלא ומלה לי וכמו שמפרש לקמן שהוא לשון פיוס ואין פירושו שאתה פייסת אומי אלא אתה נתפייסת לי (רא"ם):

אור החיים

האריך לומר גם ב' פעמים. אבל כוונת הכתוב הוא על זה הדרך כי בא להשיב שדבריו אמת הם שיותר יוכר מדת אחוה אם לא יקח ממנו דבר אבל אימתי היה הדבר כן קודם שהביא אך לא עתה אחר שהביא לו המנחה אין ראוי להחזיר לו, והוא אומרו אל גא פירוש עתה אחר שהבאתי לך המנחה[מא] אם גא מלאתי חן ואהבתני כאח לאחיו תוסיף לעשות עמי חסד[מב] שתקח מנחתי מידי, ולזה דקדק לומר ולקחת בתוספת ולא"ו[מג]. ואומרו כי על כן[מד] פי' שהיה אופן המנחה לא להתנהג עמי באחוה אלא כמשפט המקבלים פני הגדולים שלא יראו פניהם ריקם, ולזה צריך להתרצות[מה] לקחת מנחתי שזולת זה יגיד הפכיות הרצון והחיבה. ואם לחשבת שלא ימציע מהומו של יעקב לזה אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל. פי' אומרו כל אולי שיכוון לומר כי המנחה שהביא לו אינה מפרנסת פרנסה בנכסיו ואחר שנתן לו מה שנתן לו בהנחה נכריס נכסיו כאשר היו מקודם כולם בשלימות בלא מחסור[מו] והבן. עוד ירמח באומרו כל שהיא בחינת הקדושה שנקראת כל, ובחינה זו כשתהיה מושגת באדם אין החסרון עושה רושם והחסר נשלם מעצמו, וכברכת ישראל כאול שהחסר כשלם מעצמו[מז] והיא ברכת כל. והיא סוד (מ"ל י"ז) כד הקמח לא כלתה. ועיין מה שפירשתי בפסוק (י"ח) ויבא יעקב שלם, וברכה זו זכו בה כל האבות אברהם בכל יצחק מכל יעקב כל (ב"ב י"ז.) הה סודה. ומעתה נותן עוד טעם באומרו קח גא את ברכתי וגו' כי חנני אלהים וכי יש לי כל והנחסר

אור בהיר

מ) אינו כן. **מא**) מון ממה שתאהוב אותי כאח. **מב**) ולא אמר תקח. **מג**) מלשון הה משמע שעל כן הלך יעקב לראות פני עשו כדי להביא לו מנחה, או להפך שעל כן הלך עשו לראות פני יעקב כדי לקבל מנחה, הה אינו. **מד**) זה פירוש חיבה ותרצני. **מה**) פירוש הגם שחסר, אינו נקרא חסרון, שאינו ניכר, כטיפה מן הים. **מו**) פי' עפר תחום שהוא חול אם תקח ממנו לא נשאר שם כור שנשלם מעצמו, על כן נמשלו ונתברכו ישראל כחול.

וַתִּרְצֵנִי: יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־
כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח: יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה
וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן

אפי רברביא ואתרעית לי: יא קבל
כְּעַן יָת תִּקְרָבְתִּי דְּאִתְּתִיאַת לָךְ
אֲרֵי רַחִים עֲלַי (קֳדָם) יְיָ וַאֲרֵי אִית
לִי כֹּלָא וְאִתְקַף בֵּהּ וְקַבִּיל:
יב וַאֲמַר נִטַּל וְנֵיהָךְ וְאֵיהָךְ
לְקֳבָלָךְ: יג וַאֲמַר לֵהּ רְבוֹנִי יָדַע
אֲרֵי יְנִקְיָא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי

לקט בהיר

יא) פי׳ מי שרואה את מנירו לפרקים פי׳ לזמנים מרוחקים המנהג הוא להניח עמו ממנה, ואין זה מפני שחייב לו, או משום שהוא עני וצריך לאומו דבר, אלא זה דרך כבוד, והוא כמו שאילת שלום אלא ששאילת שלום בפה כשרואהו תמיד בכל עת משא״כ לפרקים, ומאחר ששאילת שלום היא בתמת ברכה כשאומר לו יברכך ה׳ או עליכם השלום וכדומה, וכמו שהביא רש״י ראיות שהכתוב קרא לשאילת שלום ברכה, זה אמר קח נא את ברכתי, ולזולו בזה לומר שאינו נותן לו המנחה מרחמנות אלא דרך כבוד ושאילת שלום (רא״ם): יב) ז״ל נ״ר אשר הבאתי לך אין כתיב כאן אלא אשר הובאת לך עכ״ל, ופירושו שאם אין שום כוונה במאמר זה אלא לציין המנחה אשר יעקב הביאו הי״ל הבאתי, ומדאמר הובאת הכוונה על ההבאה בכלל והחידוש בהסיפור הוא שהובא ולא הלך הוא אחריו ולא טרח בה, ואין כוונתם ז״ל לומר שאמר יעקב כן בפירוש שא״כ הרי זה מעשה לפחות שדבר שבא לאדם בטירחא יותר חביב אצלו ואם היה עשו טרח בה יותר סברא שיקבלנה, אלא לזולם לומר שאמר לשון זה לרמז לו בין השורות שהוא לא טרח ויעקב טרח הרבה, ואחר שיקבלנו יהיה מנחה זו דבר גדול וחשיבות בעינו אשר כדאי הוא לאלוף ולמחול (בד״א): יג) מביא ראיה שהכינוי כשמדבר על עצמו בא בנו״ן הגם שאין בשורש התיבה נו״ן כמו זבד זבדני כמו כן כאן תוך מב׳ נוי״ן השורש צריך שלשים לשימוש (מ״ד): יד) כי ודאי שאין פירושו כל מה שיש בעולם, אלא כל מה שאני צריך, ופי׳ אחר ששלחתי לך המנחה עדיין נשאר לי כל ספוקי, וכן „רב״ שאמר עשו ודאי שפירושו רב ממה שאני צריך, כי אין לומר יש לי רב בהמות שאין זה תשובה שלא לקבל אם אינם מגיעים לבדי צרכו (נח״י): טו) פי׳ כמו שרואינו שם שהה״א אינה משמשת כלום אלא נוסף לייפות את התיבה כמו כן כאן (רא״ם): טז) ואינו שימוש לרבים כמו ונלכה, ששם שורש התיבה לך והנו״ן שימוש לרבים ופירושו אני ואתה נלך, אבל כאן הנו״ן שורש הוא, וכמו שגמר אומר בתוספת ביאור עשו אמר ליעקב נסע מכאן פי׳ אתה יעקב נסע, וההכרח הוא שאם הוא שימוש הלא תסר נו״ן מן היסוד שאין נפיעה בלא נו״ן, וא״כ היה צריך להדגיש את הסמ״ך להראות על תסרון הנו״ן, גם מביא ראיה מהאונקלוס, שמחלק בין ב׳ התיבות שעל נסעה אמר טול פי׳ אתה טול, ועל ונלכה אמר ונהך פי׳ אנו נהך (רא״ם): יז) ואין פירושו כאן זה כנגד זה, אלא פירושו אחלק, כמו ויתן שם ישראל נגד

רש״י

ותרצני. נתפייסת לי, וכן כל לשון שבמקרא לשון פיוס אפידומנ״ט בלע״ז, כי לא לרצון יהיה לכם (ויק׳ כ״ב כ׳), הקרבנות באות לפייס ולרצות, וכן (משלי י״ב ב׳) שפתי צדיק ידעון רצון, יודעים לפייס ולרצות: (יא) **ברכתי.** מנחתי (אונקל׳), מנחה (חו) הבאה על ראייתי פניס לפרקים יא* אינה באה אלא לשאילת שלום, וכל ברכה שהיא לראייתי פניס כגון (מ״ז ז׳) ויברך יעקב את פרעה, עשו אתי ברכה (מ״ב י״ח ל״ח) דסנחריב, וכן (ש״ב ח׳ י׳) לשאל לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת, כולם לשון ברכת שלום הן, שקורין בלע״ז שולדא״ר, אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד: **אשר הבאת לך.** לא טרחת בה יב ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך (ב״ר): **חנני.** נו״ן ראשונה מוגשת, לפי שהיא משמשת במקום אתי* נוני״ן, שהיה לו לומר חנני שאין חן בלא שני נוני״ן והשלישית לשימוש, כמו עשני יג זבדני: **יש לי כל.** כל ספוקי יד, ועשו דיבר בלשון גאוה, יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) **נסעה.** כמו שְׁמָעָה (חב׳ ג״ט י״ב), סְלָחָה (דניאל ט׳ י״ט)*, שהוא כמו שְׁמַע סְלַח טו*, אף כאן נסעה כמו נְסַע והנו״ן יסוד בתיבה טז, ותרגום* של אונקלוס טול* ונהך, עשו אמר ליעקב נְסַע מכאן ונלך: **ואלכה לנגדך.** (בשורש לך) יז, טובה זו אעשה לך שאחריך ימי מהלכתי ללכת לאט

ש״נ • ולפרקים. • שני. • שלחה (לקמן מ״ב ח׳). • שלח. • ותרגומו. • נטל.

אונקלוס

מֵינִקְתָּא עָלַי וּרְחוּקְנוּן יוֹמָא חַד
וִימוּתוּן כָּל עָנָא: יד יְעַבַּר כְּעַן
רְבוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּהּ וַאֲנָא אֶדַּבַּר
בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי
וּלְרֶגֶל יְנִקְיָא עַד דִּי אֵעוֹל לְוָת
רְבוֹנִי לְשֵׂעִיר: טו וַאֲמַר עֵשָׂו
אֶשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא דְּעִמִּי

בראשית לג וישלח תמד

וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלַי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד
וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן: יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי
עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל
הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים
עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה:
טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־

רש״י

כאשר אתה צריך, זכו לנגדך בשוה לך: (יג) **עלות עלי.** הלאן והבקר שהן עלות יד מוטלות עלי לנהל* לאט: **עלות.** מגדלות עוליהן טו*, לשון (איכה ב׳ י״ח) עולל ויונק, עול ימים (שמו״א ס״ב כ׳), ושתי פרות עלות (ש״א ו׳ ז׳), ובלע״ז לאפיטו״ס: **ודפקום יום אחד.** (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך בְּמִרוֹלֶה ומתו כל הצאן: **ודפקום.** כמו (שיר ה׳ ב׳) קול דודי דופק, נוקש בדלת: (יד) **יעבר נא אדני.** אל (נא) תאריך ימי הליכתך*, עבור כפי דרכך נא ואף אם תתרחק: **אתנהלה.** אתנהל, ה״א יתירה נב כמו (י״ח כ״ח) אחרה, אשמעה (חב׳ פ״ב ט״ו): **לאטי.** לאט שלי, לשון נחת, (כמו) ההולכים לאט (שמו״א ח׳ ו׳), לאט לי לנער (ש״ב י״ח ה׳), לאטי הלמ״ד מן היסוד ואינה משמשת נג, אתנהל נחת שלי: **לרגל המלאכה.** לפי צורך הליכתי נד רגלי המלאכה המוטלת עלי* להולך: **ולרגל הילדים.** לפי רגליהם שהם יכולים לילך: **עד אשר אבא אל אדני שעירה.** הרחיב לו הדרך (ע״ז כ״ה:), שלא היה דעתו* ללכת אלא עד סכות (ואמר עד אשר אבוא אל אדני שעירה) אמר אם דעתו* לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו, ואוא לא הלך, ואימתי ילך נה בימי (מלך) המשיח, שנאמר (מודני״ר פ׳ כ״ח) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (צ״ר - תנחומא ע׳), ומ״א יש לפרשה זו

ש״נ • לנהלן. • עוללין. • מהלכתך. • לפני. • בדעתו לילך • יש בדעתו.

ב״ר, פי׳ הגם שמותר לעשות כן ואדרבה חייב לעשות כן משום הצלת נפשו אעפ״כ יעתע״ה שמדהו מדת אמת תכון אמת ליעקב קשה, אלא כוונתו היה על לעתיד נצח וזה הרכיב רש״י ב׳ מאמרי חז״ל הגמ׳ וב״ר (מהרש״א), וכבל מושיעים פירש״י שרי ישראל, והרד״ק כתב המלך המשיח ותביריו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם עכ״ל, ויעקב אביו בחוכם, אך ל״ע שבכתוב זה לא נאמר שילכו לשעיר אלא שישפטו את הר שעיר על הר ציון, ואפשר שפי׳ מושיעים שאחר שיגלתו את עשו על מקומו יעלו להר ציון לשפטו, או להפך שאחר שיגלה משפטו בהר ציון יעלו להר עשו לשפטו וליפרע

ממנו (ש״א):

לקט בהיר

ההר פי׳ אצל ההר (במ״ח): יח) פי׳ אין ב׳ תיבות הללו עלות עלי מקומיים, שלאו דוקא עלי הן עלות, אלא בעבור שהן עלות הנהגתם מוטלת עלי, ומזר לומר ב׳ תיבות „הלאן והבקר״ לומר שאין המדובר דוקא מהעולליים אלא גם אמותיהן בכללו בתיבת עלות, שגם הם תלושין וצריכין הנהגת לאט, ומבואר בדיבור הסמוך: יט) פי׳ גם האמהות נקראו עלות מפני שמגדלין עולליהן, ומביא ראיה שבין היונקות וכין המניקות נקראו עלות (דע״י): כ) ואין פי׳ ודפקום שיכה אותם בשבט דוקא הגם שהוא מלשון נוקש, אלא יכריחם במרולה באיזה אופן שיהיה הרי הוא כמו שהכה אותם, עוד השמענו שוא״ו זו פירושו אם, כמו (רות ב׳) ונמית שפירושו אם נמית (דע״י): כא) ואין פי׳ לפני עבדו שעשו ילך לפניו ממש והוא אחריו בסמוך לו (רא״ם): כב) ואינה משמשת כלום אלא לייפות התיבה: כג) פי׳ ואינה כמו למ״ד של לרגל שפירושו לפי רגל וכמו שהביא ראיות שאין לאט בלי למ״ד, אבל היו״ד משמשת כיצוי להמדבר עצמו כלומר הִנְתֵּת שלי שאנהוג בו המתנה לא תהיה לפי רגלי ורגלך, אלא תהיה לפי רגל וכו׳ (רא״ם): כד) ג׳ דברים משמיענו כאן, הא׳ שלמ״ד זו אין פירושו על רגל או אצל רגל, אלא לפי רגל, וכן בדיבור הסמוך, הב׳ שתיבת רגל אין פירושו כמשמעו אלא ההליכה נקרא בשם רגל וכן בדיבור הסמוך, והג׳ שהלאן והבקר נקראו מלאכה לפי שהן מוטלות עליו להוליכם (בא״י): כה) אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו עכ״ל

שרית עם אלהים עקר שם יעקב ממנו כי יעקב מורה על עקוב הלב ואנוש מכל. וישראל לשון מישור כמו שכתוב לעתיד והיה העקוב למישור ולא מישור הנראה ישר בעיני הבריות כי אם הנראה ישר בעיני אלהים ואדם על כן אמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים כי על ידי כושר מפעלך תהיה שר ונגיד עם אלהים ואנשים ותוכל וזהו ישראל ישר אל מישור הנראה גם בעיני האל יתברך.

ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. הוא הדבר אשר דברתי שרצה סמאל לסמא עיני שכלו באבק לשון הרע עד שיכחיש מציאתו יתברך ולא יראה פני ה׳ וכאשר תנצל נפשי על ידי עלות השחר אז ראיתי אלהים פנים אל פנים להשיג מציאתו יתברך על ידי זריחת השמש בעלות השחר הפך מדעת סמאל המסמא והמטמא והמדמע קודש בחול. וזהו שכתוב ויזרח לו השמש והיינו לרפואתו ואחר כך אמר והוא צולע על יריכו קשיין אהדדי אלא שרצה לומר שעל ידי זריחת השמש באה לו הרפואה על המכה אשר רצה סמאל להכותו והוא לעור עיני שכלו להביאו לידי הכחשת אלוה לכך נאמר לו לצרכו כי זרחה עליו השמש צדקה ומרפא בכנפיה ובסבת זריחתה מלך ביופיו תחזינה עיניו. אבל מכל מקום אהנו מעשיו של סמאל לעשותו צולע על יריכו ולסגור בעדו שערי בינה לבלתי היות לו מבוא לבא בסוד ה׳ ליראיו כל זמן היות עינו על ממונו והיותו להוט אחר בולמוס קניני העולם הזה.

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו׳. מצינו לרז״ל שדברים עמוקים שהשגתם קשה נמשלו לגידין כמו שפירש״י פרשת יתרו על פסוק ותגד לבני ישראל וההשגה נקראת בלשון אכילה כמו שמצינו בארבע שנכנסו לפרדס שעל החקירה הנסתרת מעין כל חי מביא פסוק אכול דבש דייך. ורמז במצוה זו לדורות למנוע מישראל החקירה בנסתרות כמו שכתוב אין לך עסק בנסתרות כי יש לחוש פן יהרסו שכלם ויבואו לידי מינות כי לא רבים יחכמו להבין כל הסודות על מתכונתם מצד היות שכלם עובר בעמק עכור כי הבלי העולם הזה וחמדותיו מבלבלין שכל האדם.

ורמז במניעת אכילת הגיד לדורות להיות לזכרון בין עיניהם כי מנע ה׳ מהם פרי עץ הדעת שלא יאכילו את שכלם דברים קשים כגידין כי נגע בכף ירך יעקב ואם ליעקב השלם קרה מכשול זה לפי שעה כשנטה קצת מדרך השווי מה יעשו אזובי קיר אשר רוב עסקיהם בהבלי העולם הזה וחמודותיו על כן לא יהיה להם עסק בנסתרות כי אם יחידי סגולי הדור כרבי שמעון בן יוחאי ודוגמתו אשר קצו ומאסו בהבלי העולם הזה כיעקב כי אם לפי שעה קרה זה ליעקב על שנותר לבדו בלי ספק שאחר שקרה לו ענין התאבקות של סמאל הרגיש בחטאו וסר מן הדרך ההוא וראיה לדבר שנאמר ויבא יעקב שלם ודרשו רז״ל שלם בתורתו. ופירוש זה דבר יקר הערך. והמשכיל ישמע ויוסיף לקח.

ויאמר עשו יש לי רב. משמע רב אבל לא כל ויעקב אמר כי חנני אלהים וכי יש לו כל לפי שהרשעים אף על פי שיש להם כל כסף וזהב שבעולם מכל מקום נראה להם שעדיין הם חסרים ויש להם רב אבל לא כל צרכם לכך אמר עשו יש לי רב אבל לא כל צרכי כי עדיין חסרים המה יש בידו מנה מתאוה למאתים

והצדיקים בהפך זה כי אפילו אם יש מעט בידם הם מסתפקים בו ושמחים בחלקם ונראה כאילו יש להם כל כמו שכתוב גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו וגו׳ זו מתת אלהים הוא ואחר כך אמר איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו׳ וקשה למה הזכיר תחילה אשר נתן לו האלהים לעון עבר ואחר כך אמר אשר יתן לו האלהים יתן להבא משמע אלא לפי שפסוק ראשון מדבר באיש צדיק אשר לא יבקר בין רב למעט כי אפילו במועט שבידו דומה לו כאילו כבד נתן לו האלהים את כל. ואיש כזה שליט על ממונו לעשות בו כרצונו זה שכתוב והשליטו האלהים וגו׳ אבל פסוק שני מדבר ברשע רע שלעולם אין כל העולם שוה לו ואין לו די ספוקו כי לעולם הוא מבקש שיתן לו ה׳ עוד להבא עושר ונכסים ומבקש גם הכבוד המדומי המושג על ידי ריבוי העושר מה שאין כן באיש טוב לפני האלהים אשר ימלט וברח מן הכבוד על כן לא הזכיר הכבוד בראשון ואחר כך הזכירו לרודפים אחר ריבוי הממון אף על פי שבאמת אינו חסר לנפשו מכל אשר יתאווה ויש בידו די מחסורו והוא על כל פנים יתאווה שיתן לו ה׳ עוד זה האיש ודאי לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל הוא אינו שליט על ממונו ועינו צרה בשלו ויש לו שר הממונה עליו ולא יניחנו לנגוע בממונו ליקח ממנו ולהוציאו לצדקה או לצרכו על כן נאמר בעשו יש לי רב וביעקב יש לי כל.

והזכיר לשון חנני כי הצדיקים לעולם אינן תולין במעשיהם הטובים וחושבים שכל הניתן להם חסד אל כל היום הוא הוא הנותן להם על צד החנינה אבל הרשעים על הרוב הוא שהמה חושבים את עצמם לצדיקים וחושבים שהכל ניתן להם על הצד החיוב ובמדרש אמר ר׳ יצחק רשעים אין להם טוב בעולם הזה שנאמר וטוב לא יהיה לרשע. מחיבין והכתיב כטוב לב המלך ביין אמר לו בטוב לא נאמר אלא כטוב טובה ואינו טובה אבל בישראל כתיב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה עכ״ל וזה מסכים לדברינו שהרשעים בכל הטובות הגדולות שהם מקבלים נראה להם טוב ואינה טובה כאילו הם חסרים עדיין אבל בצדיקים כתיב על כל הטובה כי לעולם נראה להם שיש להם כל על כן אמר יעקב כי חנני אלהים יש לי כל. ויש אומרים כאן הודה לו עשו על הבדכות ואמר יש לי רב מודה אני שאתה דב לי ואני העבד ואם כן מה תתן לי הלא מה שקנה עבד קנה רבו.

כראת פני אלהים. כמו שהרואה פני אלהים שלש פעמים בשנה כתיב ולא יראו פני ריקם כי צריך להביא עולות ראיה כך אין אני חפץ לראות פניך ריקם על כן אני מבקש שתקבל מנחתי כי מודה אני שאין הברכות שלי כי אתה גביר לאחיך וכל גביר ושר נקרא אלהים כמו שכתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה על כן המשיל ראות פניו כראיית פני אלהים ועל קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ולא על המנחה דבר כן כי אם על הברכות שברכני אבי קח נא אותה לך כי שלך היא והיא הובאת לך כי אבי כשברכני היה דעתו עליך. ואם תאמר אם אין הברכות שלי אם כן מאין לי כל הרכוש הזה על זה אמר כי חנני אלהים שנתן לי על צד החנינה כחונן דלים לא על צד החיוב מצד הברכות. והנה נצח ישראל לא ישקר ואף על פי שבנגלה אמר ראיתי פניך כראות פני אלהים

מוה ר"ר מנחם מענדל בן מקאסוב

היכר מעולם המחשבה ונקמת זנות בחי' תיקון הברית שהוא בחי' מעשה בחי' עלמא דאתגליא בחי' יכר מעולם העשיה, ועי"ז זוכין להתפשטות והתגלות בחי' משה בחי' דעת, וע"כ תלה מיתת משה במלחמת מדין כי זה בזה תלוי כשזה קם זה נופל כנודע, וזכו נקום נקמת בני ישראל היינו ב' נקמות הנ"ל אחר תאסף אל עמיך פי' שתבא לתוך עמך והיינו שיתפשט ויתגלה בחי' משה בחי' דעת בתוכם. ובזה יובן המדרש (ילק"ש) וז"ל נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים זה שאמר הכתוב ישמח צדיק כי חזה נקם זה משה פעמיו ירחץ בדם הרשע בדמו של בלעם הרשע כו' וד"ל.

אנשי הגבא בזזו אים לו. פי' בזזו הוא לשון בזיון ע"ד פירש"י (דברים ב, לה) בפסוק רק הבהמה בזזנו לו שפירושו הוא לשון בזיון יע"ש, והיינו שאנשי הגבא הלוחמים מלחמתו של מקום ב"ה וב"ש הם מבזין לאים כזה אשר אין חפצו רק לו לבדו, כי צריך להתפלל עבור כללות ישראל כנודע, וזהו אנשי הגבא בזזו אים לו ודו"ק.

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאוד. ואיתא במדרש (כב, ח) זה שאמר הכ' (קהלת י, ב) לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר שחבבו את ממונם יותר מן הנפשות שהן אומרים למשה גדרות לאן נבנה למקנינו פה וערים לטפינו אמר להם משה אינה כלום אלא עשו את העיקר עיקר עכ"ל, ולהבין זה כי מה פשעם ומה חטאתם כל כך להיות נקראים בשם כסילים שהוא כינוי לרשעים כנודע מספר קהלת. וכי מפני שהקדימו בפיהם מקנינם לטפם יחשבו מחמת זה לרשעים, ולהבין זה י"ל בהקדם לדקדק ולהבין לשון הפסוק ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאוד דהל"ל ולבני ראובן ולבני גד היה מקנה רב עצום מאד אלא י"ל עד"ז דהנה יעקב אביינו ע"ה אמר (בראשית לג, יא) וכי יש לי כל ופירש"י כל ספוקי ועשו דיבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי, והיינו כי דרך הצדיקים שאוחזין במדת ההסתפקות להיות שמחים בחלקם ולהסתפק במיעוט ע"ד אמרם ז"ל (אבות ד, א) איזהו עשיר השמח בחלקו וע"ה אמר יעקב וכי יש לי כל כל ספוקי אבל הרשעים הם להיפך שהם להועים להרבות הון רב ותמיד כל מגמתם בזה יומם ולילה לא ישבותו וע"ה אמר עשו לשון רב יש לי רב. והנה בני ראובן ובני גד אחזו לעצמן ב' מדות רעות אחזו במדת הרשעים שרוצים דווקא במקנה רב ולהועים תמיד אחר זה וזהו רעה אחת וגם אחזו לעצמן רעה שנית במה שלא רצו למסור נפשם ולהפקיר ממונם בשביל לעשות נחת רוח לבוראינו יתי"ש, כי צריך האיש הישראלי למסור את נפשו ולהפקיר את ממונו בשביל לעשות נחת רוח להקב"ה כמ"ש (דברים ו, ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ודרשו חז"ל (ברכות סא:) אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר ובכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר ובכל מאודך אבל הם לא עשו כך ואדרבה שנתעצמו במאוד מאוד, וזהו ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד פי' שאחזו במדת רב מדת הרשעים וגם רעה שנית עצום מאוד פי' שנתעצמו במאוד מאוד ולא רצו למסור את נפשם ולהפקיר את ממונם בשביל לעשות נחת רוח לבוראינו יתי"ש ולזה כינה אותם המדרש בשם כסילים שהוא כינוי לרשעים *, אמנם אח"כ באמרם

* ובשפתי קדושים פי' מרבינו הכ' (בראשית יד, כא) תן לי הנפש והרכוש קח לך, על הא דענינו רואות רובא דרובא רשעים חמה בעשירות וביון שרק יוצא מהם מתחיל להתמוטט, והלא דבר הוא, וזהו ויאמר אברהם הצדיק אל סדו"מ היינו הס"מ תן לי חלק הנפש ותמורת זה הרכוש קח לך. ובייטב לב פירש בשם רבינו הזמר (ברוך ה' יום יום) לכן בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו נמליכו וניחדו, אין לכן אלא לשון שבועה (שמו"ר ו, ה), נשבע אני שבכל לב וכו' ובכל מאודי נמליכו וניחדו.

ותנחנו נחלן חושים והוסיפו עוד שבע שחלקו כפירש"י (לב, כד) בזה נשתעבדו במסירות נפשם ותיקנו המעוות, וי"ל שזה נרמז בפסוק (מלכים א' ו, ו) כי מגרעת נתן לבית סביב מגרע"ת ר"ת מעשה ג"ד ר"אובן ע"ודות וכדאיתא בלק"ת (עניין חו"ל) בתופן אחר יע"ש וד"ל.

ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה. י"ל עד"ז דהנה במה שאמר להם משה והיולדת מפיכם תעשו פירש"י וז"ל שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כיבוש וחילוק שמשה לא ביקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד שתנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו עכ"ל, וזהו שהשיבו למשה רבינו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה פי' שנעשה מה שקבלנו עלינו עד התנחל מצד ההכרח כאלו שמעתו הצווי יוצא מפיך לא מצד תוספת שלנו וע"ד מאמרם ז"ל (קידושין לא.) גדול המצוה ועושה, ותיבת כאשר פירושו כמו כאלו והוא ע"ד הלק"ת (פ' תולדות ד"ה עשיתי) בפ' ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי פי' עשיתי כאלו שהיית מדבר אלי יע"ש וד"ל.

פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן. י"ל בהקדם לבאר המדרש תנחומא (ב') במקרא קודש שלפנינו וז"ל זה שאמר הכתוב (תהלים עז, כא) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן מה נחית לשון מוריקון כו' רבי אומר ג'ביאים העמדת מהם ח'סידים העמדת מהם י'שרים העמדת מהם ח'מימים העמדת מהם ביד משה ואהרן, כצאן מהו כו' ומה הצאן כל מקום שהרועה מנהיגה היא נמשכת אחריו כך ישראל כל מקום שהיו משה ואהרן מסיעין אותם נוסעין אחריהן שנאמר אלה מסעי בני ישראל לקיים מה שנאמר נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן עכ"ל, וי"ל שסוף המדרש מחובר לראשו וכוונתו הוא עד"ז דהנה ידוע שהתורה היא ויצחית ועד היום הוא כן בכל דור ודור יש בחי' יציאת מצרים ובכל דור ודור יש בחי' משה ואהרן והם הצדיקים והחסידים שבדור הרועים ומנהיגים אותנו כצאן ביד הרועה כמבואר בספרים הקדושים א. והנה כשאנו נשמעין וצייתין לצדיקי ומנהיגי הדור בשפלות והכנעה כדוגמת הצאן כי צאן מורה על שפלות והכנעה כנודע ב חזי נמצאים בנו כל הגווינין הנרמזין בתיבת נחי"ת היינו ג'ביאים ח'סידים י'שרים ת'מימים, וזהו כוונת הפסוק נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן פי' נחי"ת הוא הר"ת של הד' גווינים הנ"ל ד'אימתי נחי"ת פי' אימתי נמצאים בנו הד' גווינים הנרמזין בתיבת נחי"ת וע"ז משיב הפסוק כצאן עמך ביד משה ואהרן פי' אם עם הקדוש ישראל הם דוגמת הצאן שבכל מקום שהרועה מנהיגם הם נמשכים אחריו כן הם נשמעין וצייתין בשפלות והכנעה לצדיקי הדור הנק' משה ואהרן חזי נמצאו בהם כל הד' גווינים הנ"ל. וחבו ג"כ בחי' יציאת מצרים שבכל דור ודור וחבו פי' הפסוק שלפנינו אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ואימתי הוא יציאת מצרים וע"ז משיב הפסוק ביד משה ואהרן פי' אם אנו נשמעין וצייתין לצדיקי הדור הנק' משה ואהרן וכנ"ל חזי מתקיים בחי' יציאת מצרים ויוצאין ישראל מכל הקליפות ומכל הצרות והתלאות והרפתקאות הן בגוף והן בנפש והן בממון כנודע וד"ל.

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן. ואיתא בלק"ת

א) תולדות יעקב יוסף פ' בראשית אות ב'. פ' קדושים אות ה' דעוד. ב) שבת קיט:

וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: יד סוֹמֵךְ יְהוָה
לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: טו עֵינֵי־
כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת־
אָכְלָם בְּעִתּוֹ: ←ד טז פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ

מַלְכוּתָא דְכָל עָלְמַיָּא
וְשׁוּלְטָנוּתָךְ בְּכָל דָּר
וָדָר: יד סָעֵיד יְיָ לְכָל
נְפִילִין וְזָקֵף לְכַלְּהוֹן
כְּפִיפִין: טו עֵינֵיהוֹן דְּכֹלָּא
לְוָתָךְ סְבִירָן וְאַתְּ יָהֵב
לְהוֹן יָת מֵיכַלְהוֹן

בְּזִמְנֵיהּ: טו פּוֹתֵחַ יָת אֵידָךְ וּמַסְבַּע לְכַלְּהוֹן חַיֵּי רְעוּתְהוֹן:

רש"י

(יד) **סומך.** נו"ן סתרה מאלפ"א מ"ח, לפי שראה דוד כה מפלה קשה, נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, וחזר וסמכה ברוח הקודש, סומך ה' לכל הנופלים. (מלאכי): (טז) **ומשביע לכל חי רצון.**

מצודת דוד

הדורות: (יד) **סומך וגו'.** לבל יגיעו עדי ארץ: **לכל הכפופים.** לאשר כבר כפפו קומתם עדי ארץ: (טו) **אליך ישברו.** למלאות די מחסורם: **בעתו.** לכל אחד בעת הצריך לו: (טז) **פותח.** אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי לפי רצונו ותאותו:

מצודת ציון

יד) **וזוקף.** ענין הרמה: **הכפופים.** ענין השחיה למטה. וכן ה' זקף כפופים (לקמן קמו ח): טו) **ישברו.** ענין תקוה. כמו כולם אליך ישברון (לעיל קד מ):

אבן עזרא

השם עומדת לנצח: (יד) **סומך.** וכל מלך זה ישפיל וזה ירים, זה יסמוך וזה יפול, כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל, והשם לבדו הוא סומך הכל: (טו) **עיני.** עם מדינות המלך מפרנסים המלך, והשם לבדו מפרנס הכל, לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו: (טז) **פותח.** ואתה הכתוב בפסוק העליון ישרת גם

רד"ק

(יד) **סומך ה' לכל הנופלים.** והכפופים. והם העניים המרודים, ברחמיו עליהם סומך וזוקף אותם: (טו) **עיני כל אליך ישברו.** וכן אמר כולם אליך ישברון, כי כל נבראי מטה החיים בראת אותם ובראת מאכלם, כי יש אוכל עשב ויש אוכל זרע ויש אוכל חי כמותו, וכולם עיניהם תלויות אליך ומקוים אליך, **ואתה נותן להם את מאכלם והוא על ידי השתלשלות הסיבות: ואמר בעתו.** לשון יחיד, כי כל מין ומין יש לו עת ידוע יזדמן בו מאכלו. ואמר **אליך ישברו.** ואף על פי שאין בהם דעת הם ישברו לפי טבעם את חוקם הנתון להם, ואנחנו היודעים כי אליך הוא התקוה כי אתה הנותן והמכין: (טז) **פותח.** שאתה נותן להם אכלם

מדרשי חז"ל

יד) **סומך ה' לכל הנופלים וגו'.** אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, מפני שיש בה מפלתן של (שונאי) ישראל, דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, במערבא מתרצי לה הכי, נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק: אפילו הכי חזר דור וסמכן ברוח הקדש, שנאמר: סומך ה' לכל הנופלים. (ברכות ד:).

סומך ה' לכל הנופלים. אלו העקרות שהם נופלות בבתיהם, חוזקף לכל הכפופים כיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות. תרע שכן הוא, שהרי לאה שנואה היתה וכיון שנפקדה בבנים נזקפה. (ב"ר פרשה עא).

טו) **נותן להם את אכלם בעתו.** ההוא עני דאתא לקמיה דרבא אמר לו במה אתה סועד, א"ל בתרנגולת פטומה ויין ישן, א"ל ולא חיישת לדוחקא רציבורא, א"ל אטו מרידהו קאכילנא מררחמנא קאכילנא. דתנינא עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו, בעתם לא נאמר אלא בעתו, מלמד שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו. אדהכי אתאי אחתיה דרבא ולא חזיא ליה תליסרי שני ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן, אמר מאי דקמא (מה אירע לי דבר זה שאיני רגיל בו). א"ל נענתי לך קום אכול. (כתובות סז:).

טז) **פותח את ידיך.** אמר רבי יוחנן: ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, מפתח של גשמים מפתח של חיה ומפתח של תחית המתים. במערבא אמרי, אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. (תענית ב.).

פותח את ידיך וגו'. בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא, אמרי היכי נעביד, אתרי לא ניבעי רחמי, ניבעי רחמי אמותנא וכפנא נסבול, א"ל רבי שמואל בר נחמני ניבעי רחמי אכפנא דאי יהיב קוב"ה שובעא לחיי יהיב, דכתיב פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. (שם ח:).

לְכָל־חַי רָצוֹן: יז צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו
וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: יח קָרוֹב יְהוָה לְכָל־
קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: יט רְצוֹן־
יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
כ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־
הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: כא תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי
וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: פ

לִכְלָא חַיָּא רְעוּתָא:
יז זַכָּי יְיָ בְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ
וַחֲסִידָא בְּכָל עוֹבָדוֹי:
יח קָרֵב יְיָ לְכָל דְּקָרְיָן
לֵיהּ לְכַלְּהוֹן דְּקָרְיָן יָתֵיהּ
בְּקִשׁוּט: יט רְעוּת דְּחַלָּוֹי
יַעְבַּד וְיָת בְּעוּתְהוֹן
יִשְׁמַע וְיִפְרְקִנּוּן: כ נָטַר יְיָ
יָת כָּל רְחִימוֹי וְיָת כָּל
רַשִׁיעֵי יְשֵׁיצֵי: כא שְׁבָחָא
דַיְיָ יְמַלֵּל פֻּמִּי וִיבָרְכוּן

רש"י

כדי פרנסתו הוא משביע את טובו ואת רצונו ואת בלבבו. רצון, אפיימנ"ט בלע"ז: (כא) **תהלת ה' ידבר**

מצודת דוד

(יז) **צדיק.** נותן צדקה למי שאין לו זכיות: (יח) **באמת.** רוצה לומר בלב, שיהיה פיו ולבו שווים ולא יכחיש הלב מאמר פיו: (כא) **ויברך כל בשר.** רוצה לומר גם כל בשר יברכו וגו' כמוני:

מצודת ציון

יט) **שועתם.** צעקתם:

אבן עזרא

פה, וככה הוא ואתה פותח את ידך, וככה כי אלהי אבי בעזרי, וטעם רצון מה שיספיק להם: (יז) **צדיק.** אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים, והנה התשובה כי הוא יודע הטוב להם, כי הוא בראם וידע תולדתם, כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו, ועוד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא, כי איננו חיוב עליו, על כן **וחסיד:** (יח) **קרוב.** אם המלך יהיה רחוק לא יכול להושיע קוראיו, וה' לעולם קרוב הוא רק לאשר **יקראוהו באמת** ולא לנסותו ואשר איננו ראוי להושיעו: (יט) **רצון.** הירא מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע, והשם יעשה רצון יראיו: (כ) **שומר.** אם באה צרה ליראיו יושיעם, רק אוהביו הוא ישמור אותם לא תבא להם רעה: **ואת כל הרשעים ישמיד.** באחרונה, כי סופם הוא לאבדון, והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו, על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות, והשלים כאשר החל: (כא) **תהלת.** ויברך כל בשר שהוא נכון לברך,

רד"ק

בהשפעה שישבעו כל אחד לפי רצונו: (יז) **צדיק.** כי בצדק וביושר נותן לכל אחד אוכל, ואף על פי שהחי טורף את החי ואוכל, כמו החתול לעכבר, והאריה והדוב והנמר ושאר החיות האוכלות חיות אחרות, וכן העופות הדורסים לעופות אחרים, הכל צדק מאתו, כי גם לחיות ולעופות הטורפים נותן להם גם כן מאכלם בחייהם, אלא שבהגיע קצם למות גזר מקודם שתהיה מיתתם פעמים בהנאות בעלי חיים אחרים, פעמים יגיע שימות מיתת עצמו: **וחסיד בכל מעשיו.** מזמין להם מה שהוא אינו מחויב לתת, והם אינם ראוים לקבל אלא שחסדו גבר עליהם: (יח) **קרוב ה' לכל קוראיו.** מאיזה עם שיהיה, ובלבד שיקראוהו באמת שפיו ולבו שוים: (יט) **רצון יראיו.** יקראוהו באמת ויעשה רצונם במה שיבקשו ממנו, וישמע שועתם ויושיעם מצרה שתבא בעולם, או שתבא להם לכפרת עונותם: (כ) **שומר ה' את כל אוהביו.** טובים מיריאיו, כי אהבוהו ללא תקות טובה ולא מפחד עונש אלא מאהבה זכה, וישמרם שלא תבא עליהם צרה לעולם. וכן יהיו כל ישראל לעתיד לבוא ואז **ואת כל הרשעים ישמיד.** שלא ישאר רשע בעולם, כמו שאומר והיו כל זדים וכל ערשי רשעה קש וליהט אותו היום הבא וגו' (מלאכי ג יט): (כא) **תהלת ה' ידבר פי.** ואז תהלת ה' ידבר פי, כי החיים עם המתים שיחיו. ואז **ויברך כל בשר שם קדשו.** רוצה

מדרשי חז"ל

יז) **צדיק ה' בכל דרכיו וגו'.** רב הונא רמי, כתיב צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב וחסיד בכל מעשיו, בתחילה צדיק ולבסוף חסיד. (ר"ה יז:).

יט) **רצון יראיו יעשה וגו'.** רצון יראיד יעשה, כגון רבי חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו, הלכו ומצאו אותו חברבר מת

רָע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר
אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל
בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה: ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־
מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע
הָאֵשׁ: ג וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה:
ד וְהָאסַפְסֹף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ

לקט בהיר

לשון בפני עצמו שפירושו ועניינו עלילה ובלבול, ואמר כמתאוננים בכ״ף הדמיון שלא היה בלב ולא היה באמת תאוה ויודעים היו שאין להם על מה להתאונן אלא בפיהם כאילו יש להם תאוה (ספורנו): ד) ואין פירושו שהעם היה רע, שא״כ היל״ל בעיני ה׳ או לפני ה׳, אלא פירושו מתאוננים תאוה רע באזני ה׳ (בא״י), ועל זה קשה הלא כל תאוה הוא רע ובמה זה יותר רע מן שאר תאוה, עוד קשה והיכן אינם אזני ה׳ הלא אין דבר נעלם ונסתר ממנו, ובפרט שאמר אח״כ וישמע ה׳, ועל זה תירץ שמתכוונים להגיע לאזניו, כלומר ידעו ששומע ולא היה בהעלמה ובשוגג וזהו רעתו: ה) ענין עייפות ויגיעת ומהירת וטלטול הדרך (הערוך), והגם שהכתוב לא אמר תאוותם, מובן מענמו, מאחר שקודם לזה סיפר הכתוב מסע ראשונה שהלכו במדבר הגדול והנורא, והרשב״ם ז״ל מביא ראיה מלקמן (כ״ו ד׳) ותקנר נפש העם בדרך וידבר העם באלקים ובמשה (בא״י): ו) עיין לעיל בפסוק (י״א ל״ה) ויהי בנסוע מה שכתבנו שהיו ג׳ מתאוננים לשיעת רבינו, אחד מיד כשנסעו, וזה דהכא היה אחר שהלכו ג׳ ימים: ז) שהכתוב אומר ותבער „בם״ אם ה׳ דהיינו באלו הרשעים המתאוננים, ומה זה עוד ותאכל בקצה המחנה, וכי היו הם עומדים בקצה המחנה, אלא ודאי דבר בפני עצמו הוא חוץ מהמתאוננים גם אכל בקצהו (מ״ל), מ״ק סבר בקצהו התחתון והשפל שהיו חייבים עונש מדברים אחרים, ור׳ שמעון בן מנסיא סבר בקצה העליון שהם הגדולים, שהם הם האחראים והערבים על פירצת המון העם (בא״י), גם אפשר שקצינים וגדולים פירושו החנפים המראים עצמן כשרים כדי שיהיו לראש ולקצין ונקרבם ישימו ארבם והקב״ה פרסם עליהם (כ״י), ובזה ניחא ואין סתירה ממה שאמרנו שהמתאוננים היו רשעים: ח) וכספרי שלפנינו הגירסא במוקצים שבהם, וטעות הוא, וגירסא הנכונה בקצינים, כי הספרי בעצמו מביא ראיה שקצינים פירושו גדולים מפסוק שבשופטים י״א ושימו העם אותו לראש ולקצין: ט) ר״ל לא שנעקו „על״ משה בתרעומות ובגזיפה, אלא נעקו „אל״ משה, שפירושו ענין נעקה פתאומית הבא מכאב המבקש רחמים ועזר (בא״י): י) ולא הלך ביושר אל אביו מפני ירא״ת הכבוד שמרב בו, כמו כן המתאוננים בושו ויראו מלהתפלל אל ה׳ אחר שנתכוונו להקניטו (ב״ב): יא) ואיתא בספרי אילו חזרה לה לשמים סופן היו חוזרין לקלקולם אמר להם משה עשיתם תשובה ותשקע האש, ואם לאו עדיין היא במקומה עכ״ל, פי׳ נשאר בחתיכה כדי ליראם, וקשה א״כ יותר טוב היה שחלק לה לגדלין ויראו אותה תמיד לפניהם, לזה אמר שאם אי אפשר (ב״ב): יב) כאן לא הביא רבינו דעת ר׳ שמעון בן מנסיא שפליג

וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ מַאן
יְיַכְלְנָא בְּסַרָא: ה דְּכִירִין אֲנַחְנָא
יָת נוּנָיָא דַּהֲוִינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם
מַגָּן יָת בּוּצִינָיָא וְיָת אֲבַטִּיחָיָא
וּכְרָתֵי וּבוּצְלֵי וְתוּמֵי: ו וּכְעַן
נַפְשָׁנָא תְּאִיבָא לֵית כֹּל מִדְּעָם

תֵּאָוֶה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר: ה זָכַרְנוּ אֶת־
הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֶת
הַקִּשָּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר
וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים: ו וְעַתָּה
נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן

רש״י

וישבו. גם בני ישראל[ג] ויבכו עמהם (ספרי): מי יאכלנו בשר. וכי לא היה להם בשר, והלא כבר נאמר (שמות י״ב ל״ח) וגם ערב רב עלה אתם ולאן ובקר וגו׳, ואם תאמר אכלום, והלא בכיסתם לארץ נאמר (ל״ב ח׳) ומקנה רב היה לבני ראובן וגו׳ אלא שמנקשים עלילה (שם): (ה) אשר נאכל במצרים חנם. אם תאמר שמצריים* נותנים להם דגים חנם (למה) והלא כבר נאמר (שמות כ׳ י״ח) ותבן לא יתן להם, אם תבן לא היו נותנים להם חנם דגים היו נותנים להם חנם[ד], ומהו אומר* חנם, חנם מן המצות[ה] (שם): את הקשאים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו[ו] מפני שהם קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום וכצל מפני התיוק משל למלך וכו׳[ז] כדאיתא* בספרי: הקשאים. הם קמנמבורו״ם בלע״ז: אבטחים. בוריק״ס*: החציר. כרישין פורלי״ס (ותרגומו) ית בוליגיא וכו׳: (ו) אל המן עינינו. מן

ש״ע * אל תאמר שמצרים היו. * ומה אני מקיים * כך שנויה * בוריקי״ש - מלוני״ש.

מהם התבן היה מפני לרת עיניהם להרויח את התבן, והראיה שאם רק כדי לצערם היה להם להרבות סכום הלבנים, ואפילו אם היה כדי לצערם ביותר למה לא מנעו מהם הדגים ואת הקשאים וכו׳, וכי אפשר שצערו אותם יותר מכאם ומחנו להם מעדנים, ודאי שלא נתנו להם מעולם רק לחם לר ומים במלוס אשר לא היה אפשר לצמצם עוד (מ״ל): טו) פי׳ היו אוכלים בנפש רחבה ולב פנוי וחפשי מכל דאגה ועול תורה ומצות, משא״כ עתה שעול כבד עליהם (נחי״ו): טז) דיוקו של ר׳ שמעון מן הכתוב (חוץ מן הקנלה שבידם) הוא עז״ה: מאחר שהכתוב משמיע תלונתם בב׳ אופנים, בבשר אמר מי יאכלנו בשר ולא נמר שאר דברים עמו, אלא אמר זכרנו את הדגה וגו׳ הקשאים האבטיחים וכו׳ ועל דברים אלו נמר אומר אין כל בלתי אל המן עינינו, ועל הבשר לא אמר אין כל, מזה בולנו שהיה להם טעם בשר לזה לא אמרו עליו אין כל אלא אמרו מי יאכלנו „בשר״ פי׳ לא די לנו טעם בשר אנו רוצים לאכול בשר ממש, ועל זה הקשו מז״ל שגם בשר ממש היה להם במקנה שהוציאו ממצרים, אבל בדגים ובשאר דברים אמרו זכרנו כלומר אין לנו אפילו טעמם של אלו רק הזכירה בשאר לנו, ולזה נמרו אומר אין כל פי׳ לא אפילו טעם, א״כ הא גופא קשיא מה בשמנו דברים אלו (מ״ה), עוד יש הוכחה מן הכתוב שלא אמרו זכרנו את הדגה ואת הירקות וכמו שלא מנו ופרטו כל מיני בשר, ודאי משום שאין המדובר רק מאלו הפרטים (ה״מ): יז) שמבר בנו למייבר ורודה ואעפ״כ זוה עליו שלא להאכילו מאכלים קשים ורעים, והבן מתרעם על אביו וחשב שמנע ממנו דברים אלו כדי לצערו ביותר:

המקום, וכן הוא אומר בשמשון (שופ׳ י״ד ד׳) כי תאנה הוא מבקש (שם): רע באזני ה׳. תואנה שהיא רעה[ב] באזני כ׳ שמתכוונים* שתבא באזניו ויקניטו (שם) אמרו אוי לנו כמה לבטנו[ג] בדרך הזה ג׳ ימים[ד] שלא* נחנו מעינוי הדרך: ויחר אפו. (אמר) אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם[ה] לשפלות אלו ערב רב (שם), רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים[ו] שבהם ובגדולים (ספרי - תנח׳): (ב) ויצעק העם אל משה. משל[ז] למלך בשר ודם שכעס על בנו הלך הבן אצל אוהבו של אביו[ח] ואמר לו לא ובקש עלי מאבא (ספרי): ותשקע האש. שקעה במקומה (בארץ)[א] שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח (שם): (ד) והאספסף. אלו ערב רב[ב] שנאספו עליהם* בלאחת ממלרים (תנח׳ - ספרי):

ש״ע * מתכוונים שתבא לאוזניו - המתכוונים * לא - ולא. * שנוסדו אליהם.

(ד) ייר״ל לא הביא דעת ר׳ שמעון בן מנסיא שפליג

(18)

לזה אמרו כי ה׳ דיבר עוד על ישראל שה׳ בעצמו דבר עוד מה שלא ישיגוהו העכיזים.

ויסעו מהר ד׳. ספרס״י. איתא סוף פרק שירה רבי ישמעאל תלמידו של רחב״ד התענה פ״ה תעניות, אמר הכלבים דכתיב בהו והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה יזכו לומר שירה, בא״תה לו השובה על דכתיב ולכל בני״ו לא יחרץ כלב לשונו, וכן על שמלאתם מעבדים טורות לפ״ה. והענין כי המסתפק במה שיש לו מודה ומשבח ואין מבקש יותר, כדרך שאנו אומרים מודים ואין מבקשים שם רחמים, ואין לומר כשם, כמ״ש תוס׳ פ״ק דמגילה [ד׳ ע״א ד״ה פסק], אמנם לעומת זה בברכת התורה והמצות אין אנו מסתפקים, אך מודים על העבר ומבקשים על העתיד, והיינו מודים דרבנן על שהחייתנו וקיימתנו, היינו בעבודת ה׳ שהוא הקיום הנצחי, ומסיים לבקש על העתיד, כן תחיינו ותקיימנו, אמנם הערב רב כלבא בישא בהיפוך, ויסעו מהר ד׳ כתיקון הבורח מבית הספר, שכבר ברכו ברכה אחרונה על התורה והמצות ולא בקשו יותר, והתאוו התאוה לבקש יותר עוד ממה שנתן להם להם מן השמים. וע״ז התענה תלמידו של רחב״ד, שהי׳ רבו די לו בקב ומסתפק בקב חרובים, ואלו הכלבים אשר לא ידעו שבעה איך יאמרו שירה, כי לא יאמר שירה אלא על דבר שהוא מרוצה ומסתפק, אך המבקש יותר אין שירתו שירה אלא בקשה להוסיף עוד הב הב. ומאמר לו מן השמים שהם אומרים שירה על מועט דמיעוט עבודת ה׳ קלת דמקלת שלא יחרץ לשונו נגד ישראל, ולעבד מצותם עורות לפ״ת, בזה מסתפקים ויודעים שבעה והוא להם די ויותר, ואומרים שירה ע״ז, ע״ד ויסעו מהר ד׳.

וינוסו משנאיך מפניך. פירש״י מי הם שונאי ד׳ שונאי ישראל. וקשה מ״ט לא פי׳ כן על אויביך המוקדם. וי״ל דרש״י פי׳ ויפולו אויביך המכוונים, היינו כיוום לרשעים בנתי כנסייה ומשתחוה שלהם ודוברים עתק על ד׳ ומשיחו, והיינו אויבי ד׳, אך וינוסו משנאיך, פירש״י הרודפים, ולא שייך לומר רודפי ה׳, ע״כ פירש״י רודפי ישראל הם משנאי ה׳.

ותאכל בקצה המחנה. פירש״י בקצים או במוקצים אלו ערב רב. ושניהם אמת, כי בחטאם מתו קצינים הם הסנהדרין שחטאו קלת בויחזו את אלקים, ונסתלקו עתה לכפר על עון הדור, אמנם אחר שנסתלקו הצדיקים התאוו האספסוף והשיתו גם בני ישראל, ואלו היו הצדיקים קיימים לא היתה להתחבר עם האספסוף הערב רב, נמצא לקו הקצינים וגם הקוצים שע״ז בא קברות התאוה.

והאספסוף. הנה כתיב [תהלים קמ״ה ט״ז] ומשביע לכל חי רצון, פי׳ מורי בהפלאה יח*) הקב״ה משביע לכל צדיק הנקרא חי משביעהו רצון והסתפקות, שלא יבא מאותן אשר אם יש לכם מה מבקשים מתתיים, אלא משביעם רצון. והנה האספסוף ערב רב לא זכו להשבעת רצון מאת ה׳, ולא הי׳ ראוים לברכה זו, ע״כ התאוו תאוה עצבית, וכל מה שאתה מוסיף בשבחו של מן שהי׳ כדבש וכשמן כל זה מוסיף עוד תאוה יותר, ע״כ התאוו תאוה הטבעית. אך בני ישראל שנתברכו במשביע לכל חי רצון הם נתפתו אחר האספסוף ויבכו גם המה. ע״כ אמר מרע״ה שם מאות אלף רגלי, ולא גלגולת, כ״א רגלי הבינעים ברצון ומתאוים תאוה, א״כ כל דבר היה לא ימצא להם כי יתאוו עוד למתתיים ויותר, ואמר הקב״ה עתה תראה אם לא יזכו לרצון מעכשיו דהיינו בוהי׳ להם לזרא עד אשר יקוצו בה ויצא מאפס.

זכרנו את הדגה וגו׳. חז״ל פירשו פסוק זה שהתלוננו על עריות, מי יאכילנו בשר, שאר בשר, עיין הפלאה. והנה אחז״ל [מו״ר ה״ג פמ״ט] דכריתת הערלה מתיש כח התאוה, ואמנם בלול עורה מאוה לאכול דברים המרבים תאוה ודגים המפרים ומרבים, והנה במצרים לא היו נמולים והי׳ תאוותן רבה, ועכשיו נמולו והתאוו תאוה להיות להם תאוה במקדם כשהי׳ ערלים, ואמרו במצרים אכלנו דגים והשומים חנם כי לא היינו צריכים.

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. ונראה דהנה בחובת הלבבות [שער הבחינה פ״ה] כתב דהזכרון אחד מעובות הקב״ה, כי בלעדו לא הי׳ העולם יכול להתקיים, דאם הוא נכנס בפתחו של זה לא הי׳ יודע איך יצא, וגם בשאר דברים במאכל ובמשתה שאם אוכל פעם אחד דבר זה זוכר הטעם שהי׳ במאכל כדי שבשילה לאכול פעם ב׳ יזכור מה טעם במאכל זה, וזה שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, כלומר הזכרון עכשיו בדגה בחנם הוא שאין לנו דגים עכשיו.

ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עיינו. [עיין לעיל ד״ה ובזה נבאר].

יח*) מצינו רעיון זה בפנים יפות דברים על הפסוק נפתלי שבע רצון (שם ל״ג כ״ג), ובהפלא״ה כתובות (ג״ד א׳ לדפי הספר), ברם שם ושם לא מוזכר בנוגע לפסוק דפותח וגו׳.

וברדת הטל
אח
ובעיני משה רב
זה משבח המן ב
אך אומר ביום
להפול על המן,
ברעב, ע״כ כר
כ״כ בפרהסיא,
הטל על המחנ
ויום, וזהו דרכי
אין נעשה פתג
האדם בהם לע
המן הטיזו פני
למשפחותיו איש
ה׳, ובעיני משה
אלו מנע המן
למה הרעות ל
בהמנע הוכחתי
כרשעתו ו

וישמע משה
עליו
רשאי ולא בשל
לבו, באופן ש
ואחריו ולעטרו
להתגלל, כל א
ואסבול הכל לב
ולרת חבירי,
תרעומות דמהנ
לפתח אהלו די

***וישמע** משה
אף
בספרים יח**)
נשמותיהן בחי
ידי שחיטה כש
הגלגולים באור
ארבעה חלקים

יח**) עי׳ ספר
להאריז״ל
יט) כ״כ גם בד

שִׁפְתֵי־שֶׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל: יט בְּרֹב בְּעַל דְּבָבָא סִפְוָתָא
דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו דְּשַׁקְרָא וּמַפִּיק טָבָא
מַשְׂכִּיל: כ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב הוּא סִכְלָא: יט בְּסוּגְיָאָה
רְשָׁעִים כִּמְעָט: כא שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים דְּמִלֵּי לָא פָּסֵק חוֹבָא
וְאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ: כב בִּרְכַּת יְהוָה וּדְחָשַׁךְ שִׁפְוָתֵיהּ
הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא־יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ: כג כִּשְׂחוֹק שׁוּבְלְתָנָא: כְּסָאמָא נַבְיָא לִשְׁנֵיהּ דְּצַדִּיקָא וְלִבָּא דְּרַשִׁיעֵי מַחֲתָא:

רש"י

ומוציא דבה הוא כסיל. לעז שיהו אנשים דובבין בו על חבירו: (יט) ברוב דברים לא יחדל פשע. המרבה דבריס מביא חטא: וחושך שפתיו. הוא המשכיל: (כ) כסף נבחר לשון צדיק. שיודע להוכיח: לב רשעים כמעט. שאינו שומע לתוכחת צדיק. ומדרש רבי תנחומא (תשא ו) אומר על עדו יח) דיבה. ענין לעז והוצאת שם רע, שרבים דובבים ומספרים בו. כמו דכתם דעה (מלאכים מ' ג): יט) וחושך. ענין מניעה. כמו ולא חשכת (שם כב עח):

מצודת דוד

ומוציא דיבה. מי שאינו מכסה השנאה, ומראה כעסו להוציא לעז על חבירו שיהיו אנשים דובבים בו, הלא לכסיל יחשב, כי הכל יאמדו כל הפוסל במומו פוסל: (יט) ברוב. במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע, כי אי אפשר להזהר בכולם על כי מרובים המה: וחושך. המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל: (כ) לשון

מצודת ציון

אבן עזרא

בעבור: רוב דברים. שידבר מוציא להנצל לשנוא מן הדבה, לא יחדל פשע הרבה, כלומר אינו יכול להשיב מה שידבר ולהחדילו ותנצלהו לפניו: וחושך שפתיו. מדברי דבה הוא משכיל כנגד הוא כסיל: (כ) כסף.

רבנו יונה

עליהם בפיו שלום את רעהו וגו' (ירמיה ט ז): ומוציא דבה הוא כסיל. בא לגנות המוציאים כל רוחם בפיהם, ואם יבעון או יחשבון דבה על שונאם יוציאו את דבתו רעה. וחיבר הענין הזה אל ענין מכסה השנאה, פן תאמר כי טוב שיגלה האדם את כל אשר בלבבו על חבירו השנאה והדבה, על כן גינה את מוציא הדבה. והנה הראוי על השונא להודיע מחשבת השנאה ולא מחשבת הדבה, וכבר נתבארה בתורה העצה היעוצה על מחשבת השנאה וידיעת החטא והדבה בחבירו, שנאמר לא תשנא את אחיך וגו' (ויקרא יט יז). פירוש לא תשא עליו חטא בהוכיחך אותו, להוכיחו ברבים ולהלבין פניו, אך בינך ובינו תוכיחנו: יט) ברב דברים לא יחדל פשע. הרחיק רוב הדברים, כי אין לב האדם משיג לכוין מחשבתו ולשקול דעתו ראשונה. והנכון באדם שישקול דעתו ראשונה, ואחר ידבר, על כן לא יתכן רוב דברים בלי הפסק ומחשבה בין דבר לדבר, להשיב על כל דבר ודכר מדברי חבריו: וחושך שפתיו משכיל. השכל הוא העיון שמגיעין ממנה אל התבונה, ומי שהוא בעל עיון להכיר הדברים שצריכים מחשבה תמיד הוא חושך שפתיו, ולא ידבר דבר עד שישלם לו העיון בו, אבל הנבון והוא שהרגיל הרבה מחקר שכלו מעניינים, והגיע אל התבונה ברוב ענייני הנמצאות, וממה שחקר יתבונן אל הדומה מבלי עיון רב, שהנבון מבין דבר מתוך דבר ועל כן אינו חושך שפתיו תמיד. ומה שנאמר אוטם שפתיו נבון (לקמן יז כח), על דרך אחרת הוא: כ) כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט. אינו מושל ברוחו להתיישב

מדרשי חז"ל

יח) ומוציא דבה הוא כסיל. רב כהנא חלש, שדרוה דבנן לר' יהושע בריה דרב אידי, אמרו ליה זיל בדוק מאי דיניה. אתא, אשכחיה דנח נפשיה, קריעה ללבושיה ואהדריה לקדעיה לאחוריה, ובכי ואתי. אמרו ליה נח נפשיה, אמר להו אנא לא קאמינא. ומוציא דבה הוא כסיל. (פסחים ג:).

ומוציא דבה הוא כסיל. אלו מרגלים, שנאמר ויוציאו דבת הארץ וגו'. (תנחומא).

יט) ברב דברים לא יחדל פשע. לא חכמה מביא דברים, ולא דברים מביא חכמה אלא מעשה. כל המרבה דברים מביא חטא, שנאמר: ברב דברים לא יחדל פשע. ואומר גם אויל מחריש חכם יחשב. (אדר"נ כו:).

ברוב דברים לא יחדל פשע, זו מרים, ותדבר מרים ואהרן במשה. וחושך שפתיו משכיל, חושך שפתיו מלדבר בחברו. ארשב"ג: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. (ילמדנו).

אמרו דז"ל שני דיקליקין (מליצים) היו עומדים לפני אנדרינוס, אחד היה מלמד על הדבור שהוא יפה, ואחד היה מלמד על השתיקה שהיא יפה. אמר אחד למלך מרי אין טוב מן הדבור בעולם, אמר לו היאך, אמר ליה אלולא הדבור לא היו המלכים מתמלכין, והמתים נגמלים חסד,

כא שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים כב בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא־יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ: כג כִּשְׂחוֹק לְכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְאֲנָשִׁים מְטַמְּיִן: כד מַגִּיעַי רָשָׁע הוּא יָבוֹא וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן: כה כַּעֲבוֹר סוּפָה אֵינֶנּוּ וְרָשָׁע וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם: כו כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכָעָשָׁן לָעֵינַיִם כֵּן עָצֵל לְשֹׁלְחָיו: כז יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצַרְנָה: כח תִּקְוַת צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד: כט מָעוֹז לְתָם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן: ל צַדִּיק לְעוֹלָם לֹא יִמּוֹט וְרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ: לא פִּי צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה לְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת: לב שִׂפְתֵי רָצוֹן יֵדְעוּן צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת:

רש"י

הנמיל נאמר, שקרא על המזבח נמית אל (מ"א יג ג), וירבעם אף על פי שיבשה ידו לא קיבל מוכחה, שנאמר (שם שם ו) אל נא אתה פני ה' אלהיך וגו', ולא אלהי, ואומר (שם) ותשב ידו כבראשונה, עובד ומקטיר לעבודה זרה, ואף נסוף כן: (כא) שפתי צדיק ירעו רבים וגו'. שרמיס אוכלים מזכותו ומתפילתו: (כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. אין לריך להתייגע להכעסיר בו, די בברכה מה שהוא מברכו: (כג) כשחוק לכסיל עשות זמה. עלח מטמיס:

מצודת דוד

צדיק. המוכיח לבני אדם הוא ככסף נבחר, אבל לב הרשעים היא קטנה כשיעור היותר מעט, רוצה לומר אין להם לב להבין כי אם מעט מעיר: (כא) ירעו רבים. רבים אוכלים מפרי שפתיו, כי יורה להם הדרך אשר ילכו בה לטוב להם: ואוילים. אבל האוילים אשר לא שמעו אליו ימותו בעבור חסרון לבם שלא בחנו דבריו: (כב) ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם, ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות הון, כי יהיה די לו בהברכה הבאה: (כג) כשחוק. כמו השחוק הוא דבר נקל כן נקל לכסיל

אבן עזרא

ככסף שמדבר דברים נבחרים נחשבות ככסף צרוף ונבחר: כמעט. למוד מהם מעט. פירוש אחר, לב ענינו דעת, פירוש דעתם כמעט הוא נבחר הפך לשון צדיק: (כא) ירעו. מלשון מרעה, כלומר ילמדו רוב בני אדם, וחסר לב כנגד צדיק, ואוילים כנגד רבים, כלומר ואוילים בעבור איש חסר לב שיתעם, ימותו טרם עת כלה: (כב) ברכת ה'. שיתן לצדיק היא תתן לו עושר: ולא יוסיף. השם עצבון לצדיק עצב עם הברכה, והפך זה בעצבון תאכלנה (בראשית ג יז) והברכה להוסיף טוב, והמארה חסרון: (כג) כשחוק, זמה. היא מחשבת הרעות, פירוש כשחוק שהוא נקל לכסיל לעשותו, כן מעשה הזמה

רבנו יונה

במחשבה לזקק הדברים, וקופץ ומדבר טרם יכלה לדבר אל לבו: כמעט. עניינו רגע קטן, וכן כמעט אויביהם אכניע (תהלים פא טו). כמעט כסדום היינו (ישעיה א ט): כא) שפתי צדיק ירעו רבים. מנהיגים ויועצים רבים בטובה: ואוילים. גם הם את עצמם לא ינהיגו ולא יבינו לאחריתם, גם לא יקבלו הנהגת הצדיק ותוכחתו, ולא תסור מעליו אולתו וחסרון רוחו עד יום מותו: כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. היא המעשרת את העשירים, ולא יוסיף צער ודאגת ממון עם ברכת ה', כמו שכתוב יתן לידידו שנא (תהלים קכז ב). ובא זה הענין על הצדיק הנזכר, שאין הצדיק נבהל להון ולא מרבה בצער במיעוט עשרו, כי יודע הוא שאם יצו ה' אותו את הברכה לא יצטרך לצער וטרדת מחשבה, כי מבלתי רוב מחשבות יגיע ברכתו. ובמה שלא יגזור ה' יתברך לתת לו אין הרבות מחשבות מועיל, כי אין מחשבה מועלת. וכן כתיב שוא לכם משכימי קום וגו' אוכלי לחם העצבים. והתכלית העולה מזה שהצדיק מסתפק במה שחננו ה' יתברך ושמח בחלקו, כי יודע הצדיק כי לא יוסיף הצער ממון עם הברכה אשר ברכו ה' יתברך: עצב עניינו הצער והכעס, וכן ודבר עצב יעלה אף (לקמן טו א): כג) כשחוק לכסיל עשות זמה. כמו שהשחוק קל לבוא מן המחשבה, כי השחוק מן התנועות הבאות פעמים רבות בלא כונה, כן הפועל קל לבוא ממחשבת הכסיל, כי דרכו לעשות כל אשר יזם, ולא יפריש בין מחשבת החפץ

מדרשי חז"ל

והכלות מתקלסות, ומשא ומתן בעולם, והספינות פורשות בים, אמר ליה אנדרינוס יפה דברת. אמר לו לאותו אחד שהיה למד על השתיקה שהיא יפה, היאך אתה למד על השתיקה, בא לדבר עמד חברו וסטרו על פיו, אמר ליה המלך למה סטרת אותו, אמר ליה מרי משלי על שלי למדתי, מדבור על דבור, וזה בא ללמד משלי על שלו, משלו על שלו ילמד, לפיכך סטרתי אותו. אמר שלמה לא אמרתי שתעלם פין ותהא שותק ויושב, אלא חשוך שפתיך מלהשיח בחברך, וכן הוא אומר נצור לשונך מרע. (שם).

כב) ברכת ה' היא תעשיר. זה שבת, שנאמר: ויברך

אפס כי לא יהיה בך אביון. אמרו חז"ל [הוספא פרש"י] הא כתיב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ותירצו כאן בעושין רצון המקום כאן בשאינם עושים. וג"ל לבאר, דהנה כתיב [משלי י, כב] ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה, ואמרו ז"ל [עיין קה"ר פ, לד. ג, יב] אין אדם מת וחצי תאותו בידו, אוהב כסף לא ישבע כסף, וכל מי שיש לו מנה מבקש מאתים. ולפעמים כל זמן שלא היה לו ממון לא היה חומד, וכשיש לו מעט מבקש יותר הרבה ורוצה להתדמות לעשירים גדולים. וגם אמרו ז"ל [מו"ק כח.] מזוני לאו בזכותא תלי' מלתא אלא במזלא תלי'. וי"ל דרק מזונות לא תלי' בזכות, אבל עשירות בזכותא תלי', כי אמרו חז"ל באבות [ד, פ] איזהו עשיר השמח בחלקו, וזה בטבע האדם שלא ישמח בחלקו, שמבקש תמיד יותר ויותר ואינו עשיר, אבל למי שרוצה ה' שיחיה בנחת ובשמחה נותן בלבו שיהיה לו די במה שיש לו וישמח בחלקו. ולכן בודאי עשירות היינו שיהיה בעיני עצמו עשיר וישמח בחלקו, בזכותא תלי', אם יש בדבר רצון ה' יהיה עשיר שמח וטוב לב, וידועים דברי הפלאה ז"ל שפירש הפסוק משביע לכל חי רצון, שה' משביע לאדם שיהיה מרוצה במה שבידו[ח]:

וי"ל שזה כונת הקרא ברכת ה' היא תעשיר, שאם הברכה מה' הוא ולא במזל אז מעשרת לאדם שיהיה שמח בחלקו, ולא תוסיף עצב עמה שלא יהיה עצב להעשיר עוד, אלא יהיה שמח וטוב לב. ולהיות כי בטבע האדם כל ימי היותו על האדמה שמתאוה עוד, לכן אמר שלא יחדל אביון פירוש התאב מקרב הארץ, והיינו באין עושין רצון המקום והשפע בא במזל, אבל כשעושים רצון המקום וברכת ה' היא תעשיר אז לא יהיה בך אביון, שלא יהיה מי שיהיה אביון בקרבו שלבו יבקש עוד ולא יהיה די לו במה שיש לו אלא ישמח בחלקו וק"ל[ט]:

די מחסורו אשר יחסר לו. צריך להבין כפל הדבר. וג"ל דהנה מצות הלואה גדולה מנתינה, שאם ילוה לו סך מסוים יוכל לעסוק במו"מ ולהחיות עצמו, ואם יתן לו מתנה מועטת אף שלשעה די לו אבל אחר שאכל זה שוב יצטרך עוד לחזור על הפתחים ולתבוע חלקו. וז"כ והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, שיהיה די לו לא לבד לפי שעה רק גם לעתיד על מה שיחסר לו יהיה די לו ע"י שתעביטנו סך הראוי לעסוק בו, ולכן אמר העבט תעביטנו לחזק הדבר שיהיה בהלואה סך מסוים כדי לפרנס עצמו וק"ל[י]:

עוד י"ל שלא יתן לעני כדי להציל עצמו כשיחלה או כדי שיצליח בנכסיו, כי הגם שמותר ליתן סלע בצדקה בשביל שיחי' בנו [כפסחים ח.], זה רק מי שהקרה לו שחלה בנו אז מותר לומר כן, אבל לא יתן רק בשעה שצריך לעצמו, כי זה אינו רוצה למלאות חסרון העני רק ממלא חסרונו ע"י העני. וז"כ די מחסורו אשר יחסר לו, בשביל שחסר לו לעני, ולא בשביל מחסורך אשר יחסר לך וק"ל. וג"ל שזהו כוונת הקרא [פהילים קו, ג] אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת, בין שיש לו עת שמחה או צרה בכל זמן נותן, זה שומר משפט הצדקה שנותן בשביל מצות צדקה כראוי והבן[יא]:

ויש לפרש מה שנאמר [מלאכי ג, י] ובחנוני נא בזאת וכו', והריקותי לכם ברכה עד בלי די, כי אמרו חז"ל [מנחות פ] שמותר לנסות בצדקה, דכתיב ובחנוני וכו', וג"ל לזה שנותן כדי שיתעשר אם יתן לו ה' כ"כ שיהיה לו די שוב אינו נותן, ולכן אינו נותן ה' לו מה שדי לו בפעם אחת, וגם אין נותן לו מדת הסתפקות כדי שיתן תמיד. וז"ש ובחנוני וכו', שמותר לנסות, והריקותי לכם ברכה הגם שתתנו כדי שתתעשרו, אבל בלי די, שלא יהיה די, כדי שיתן תמיד ואתי שפיר:

נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וכו'. נ"ל ע"פ ש"ס כתובות פרק מציאת אשה [סו.] כי צריך ליתן לעני ואביון כל הצריך לו אפילו סוס לרכוב עליו, ותרגגולת מפוטמת ע"ש. והנה לא ירע לאדם ליתן לעני פת לאכול שאל ימות ברעב, אבל מאד יקשה לאדם ליתן לעני מאכלים שמנים למלאות תאותיו כמו שהיה מורגל בעשרו, לכן ציוה הקב"ה נתן תתן לו אפילו מאה פעמים, דהיינו כל מה שמורגל בו עד שימצא תאות לבו. ואמר אל ירע לבבך בתתך לו, פירוש שתתן לו כ"כ, כי בגלל הדבר הזה יברכך, וג"ל ע"פ שמבואר בש"ס שם כי ה' נותן לאדם ומזמין לו הצורך לעני, ומביא מעשה שני דנזדמנה לדבא תרנגולת בשביל שהיה צריך לעני ודריש נותן אכלם בעתם עי"ש. וז"פ כי בגלל הדבר הזה, בשביל גלגל החוזר בעולם שעשירים יורדים מטה והם תאבים לטוב, בשבילם נותן לך ה' כל טוב כדי שתתן לאביון כל משאלות לבבו. וליתן לעני היה די כשנתן ה' לך פת וכדומה, אבל בשביל שגלגל חוזר בעולם וצריך ליתן לאביון שתאב כל מחסורו, נותן לך ה' ברכה ושפע וכל טוב וק"ל:

נתון תתן לו וכו' **כי בגלל הדבר הזה** וכו'. ברש"י ובמדרש [ספרי, קמ] בגלל דבור הזה, האומר אתן מתברך בגלל הדבור. וג"ל טעמא כי מי שנותן בשביל שהכריחתו התורה ליתן, אינו אומר אתן, כי טוב לו שלא יבא עני לבקש ממנו, אבל ה' רוצה שיהיה רחמן, מה הוא רחום, וזה האומר אתן מצפה שיבוא עני ויתן לו, ומתברך גם על הדיבור, והיינו לא ירע לבבך בתתך לו כי בע"כ הוא בהכרח התורה, כי בגלל הדבר הדבור שתאמר אתן יברכך ה':

נתון תתן לו ולא ירע לבבך וכו', **כי לא יחדל** וכו', **על כן אנכי מצוך לאמר** וכו'. נ"ל ע"פ שאמרו ז"ל [סוטה ה, יג] הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, כי מאמין בשכר הצדקה ורוצה שיתן ולא יתנו אחרים שלא יתעשרו כמוהו, ויש שרוצה שיתנו אחרים שיש לו צער מהעני אבל ממונו חביב עליו יותר ולא יתן הוא, ולא באלה חפץ ה', אלא שיתן הוא וידע שבנתינתו לא די לעני, כי אי אפשר ליחיד לתת די מחסורו, לכן צריך שיעורר אחרים ולדבר על לבם שיתנו גם הם. והיינו נתון תתן הם שני נתינות, שיתן משלו ויגרום שיתנו

ח) רבנו ז"ל מביא פירוש זה מההפלאה גם לעיל פרשת משפטים ד"ה ועבדתם ובפרשת בחוקותי ד"ה אם (השלישי). וכן מביא זאת אביו החת"ס בשם רבו ההפלאה (ראה תו"מ פרשת בהעלותך עה"פ והאספסוף וגו'). אך לא מצאנו זאת בספריו. אמנם עצם הרעיון מופיע כמה פעמים בספריו. ראה פנים יפות פרשת נשא עה"פ יאר ה', פרשת ראה עה"פ עשר תעשר, ועוד.

ט) עיין עוד דרשות (תש"ל) עמוד קל"ו ד"ה ואמר.

י) עיין עוד דרשות (תשל"ב) עמוד שד"מ ד"ה במדרש וכו'.

יא) עיין עוד דרשות (תשל"ב) עמוד של"ו ד"ה וג"ל, ולהבין וכו'.

אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, היינו כי ע״י פעולת ה׳ נוכל להכיר גבורות הבורא כי הוא כל יכול, כמו שיוכר הפועל אם כי אין רואים אותו אבל יוכר ע״י פעולותיו ומלאכתו אשר עשה. והיינו ״השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע״, ואמר ״אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם״, היינו שבאמת הם אין אומרים ולא יגידון דבר, ומ״מ ״בכל הארץ יצא קום״, היינו שעצם קיומם יספר ויגיד כבוד א-ל, כי כל רואי אותם יכירו וידעו כבוד ה׳ על ידם.

ונבוא אל המכוון שהבטיח ה׳ ״למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע וגו׳ כימי השמים על הארץ״, דהיינו כמו שניכר ע״י שמים גבורות הבורא למי שמתבונן בהם ולנגד עיניו תמיד, כן יהיה על הארץ, כי יהיה ניכר לכל השגחת ה׳ על ידי הצלחת ישראל וריבוי ימיהם שלא כדרך הטבע, ויהי׳ פעולת השמים על הארץ אשר נזכה לה בקרוב, אמן*.

*) עוד פירושים על הפסוק למען ירבו נמצאים בראש כל הרשות לליל ר״ה.

פרשת ראה

אחרי ה׳ אלקיכם תלכו וגו׳ **ובו תדבקון.** ונ״ל, אחז״ל (סוטה י״ד ע״א), מאי דכתיב ״אחרי ה׳ אלקיכם תלכו׳ וכו׳, אלא להלך אחר מדותיו של הקב״ה וכו׳, והנה סוף הקרא ״ובו תדבקון״ ג״כ דרשו רבותינו (הובא כרש״י), הדבק בדרכיו וכו׳, וצריך להבין תרתי ל״ל. ונ״ל, הנה המאמין יודע ומבין כי הכל בידי שמים חסד אל כל היום זן ומפרנס ומכלכל אותו, והוא מוציא את עצמו מחויב ללכת בדרכי ה׳, ולהפריש מאשר חננו השי״ת ולתת לאחרים, כי כמו שהבורא יתברך מחונן אותו ומרחמו בחסד חנם כן ירחם הוא ויטיב לאחרינא, אבל הרשע האומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ואינו מאמין בהשגחת ה׳, ההוא חס על ממונו, דהלא לפי דעתו הכוזבת השיגו בכחו ומרצו, וא״כ על מה ולמה יתן לאחרים חילו, כי אין לו בשכלו שום דבר המחייב אותו לכך, וכן יוכל להיות העובד ה׳ ומקיים מצוותיו ומאמין הוא כי כל אשר לו מאת ה׳ בא לו, אך טועה הוא ואינו מכיר להבין שכל זה רק מחסדי הבודא עליו, כי לפי דעתו הטועה לפי שורת הדין מגיע לו הטובה ככל עבד העובד את רבו באמונה, אשר גם לזה אין שכלו מחייבו לתת מאשר יש לו לזולתו, כי לפי דעתו הטועה לא חנן ה׳ אותו במתנת חנם אלא בדין שיקבל שכרו משלם, אבל לא זה דרך יראי ה׳ צדיקים ואנשי מעשה, כי צריך כל אדם לדעת כי לא יצא ידי חובתו נגד ה׳ אחד מני אלף,

וכבר נאמר ״מי הקדימני ואשלם לו״. וזה כוונת הקרא ״אחרי ה׳ אלוקיכם תלכו״ שתלכו אחר דרכיו ״ואותו תיראו״ וגו׳, ובכ״ז ״ובו תדבקון״ היינו הגם שתיראו ותעבדו אותו כראוי מ״מ תדבקו בדרכי ה׳ מה הוא רחום אף אתה רחום וכו׳, כנ״ל.

אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו וגו׳ **ובו תדבקון.** אחז״ל (סוטה י״ד ע״א), ״אחרי ד׳ אלקיכם תלכו״ וכו׳ אלא להלך אחר מדותיו של הקב״ה וכו׳ הקב״ה קבר מתים וכו׳ אף אתה וכו׳, וסיפא דקרא ״ואותו תיראו ובו תדבקון״ יש לפרש, כי עי״ז שתלכו בדרכיו להלך אחר מדותיו בעשיית החסד עם המת שמכנעת לבו של אדם ומביאתו למצות אחרות, תזכו ל״ואותו תיראו ובו תדבקון״ לשמור ולעשות את כל מצוותיו, וכהנ״ל.

עשר תעשר וכו׳. ודרשו חז״ל (שבת קי״ט ע״א), עשר בשביל שתתעשר, ובתנחומא הוסיף ולא תתחסר, וצ״ל מאחר שיתעשר פשיטא שלא יתחסר. ונ״ל, אחז״ל (מו״ק כ״ח ע״א), חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, ונ״ל לומר ד״עושר״ בזכותא תליא מילתא, בי אמרו (אבות פ״ד מ״א), איזהו עשיר השמח בחלקו, וזה אינו בטבע האדם כי אוהב כסף לא ישבע כסף, יש לו מנה רוצה מאתיים, ולעולם אינו שמח בחלקו ואינו ״עשיר״ רק שיש לו להחיות נפשו והיינו מזונא, אולם ״עושר״ תלוי בזכותא, מי שיש לו זכויות והוא ראוי שהשי״ת יתן לו חיי נחת, נותן לו ה׳ מדת ההסתפקות שיחי׳ בנחת ולא יהי׳ תאב תמיד יותר ויותר. ועד״ז אפשר לפרש אה״פ (תהלים קמ״ה ט״ז), פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, שנותן ה׳ רצון לאדם שיהיה שבע ויסתפק במה שיש לו, והיא הברכה המעולה מכל הברכות, וזהו שאמרתי עושר בזכותא תליא מילתא, אבל במזלא א״א שיהי׳ עשיר רק אפשר שיהיה לו הרבה נכסים ויצליח במו״מ, ומ״מ לבו עליו יכאב ויבקש יותר ויותר וכעני נחשב.

וזהו פי׳ התנחומא הנ״ל, שהבטיח ה׳ ״עשר תעשר״ — עשר בשביל שתתעשר, וזה בזכות הצדקה והמעשר, אלא שאנו רואים גם אבירי לב הרחוקים מן הצדקה מתעשרים ומאספים הון ועושר בביתם, אבל הם מתחסרים תמיד אין להם שמחה שאין שמחים בחלקם, ובזכות הצדקה יתן ה׳ ״עושר״ שישמח בחלקו ולא יחסר לו ״כל״ והיינו ולא תתחסר. כנ״ל.

ואכלת לפני ה׳ אלקיך מעשר דגנך וגו׳ **למען תלמד ליראה את ה׳ אלקיך כל הימים.** וצריך להבין איך עי״ז נלמד ליראה את ה׳, ונ״ל עפמ״ש הרמב״ם ב״מורה״ בכוונת הדברים, ״בכל דרכיך דעהו״, שגם כל עשיותיו הגשמיים של אכילה ושתיה ושינה וכדומה יהיו מכוונים כדי לעבוד את השי״ת, וכשבא לידי מדה זו אז עובד את ה׳ כל הימים מבלי לאבד אף רגע. וז״ש ״ואכלת לפני

כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל
תּוֹרַת נְזִרוֹ: פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־
בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: ס 7 כד יְבָרֶכְךָ

לקט בהיר

מלחם, ואמור לשתות יין עד שיניח כולם (רמב"ן): מ) דוקא שלמים ועולות ולא חטאות ואשמות שאינם תלויים בהשג יד שאינם נאים בנדבה (ספרי): מא) פי' מדכתיב סוף פסוק על תורת נזרו, שמיותר הוא, שכבר כתיב מלבד, בא לומר, מה שאמרתי שתלוי בהשגת ידו דוקא „על" תורת נזרו יותר ממנה ולא פחות (רא"ם): מב) אָמוֹר כמו לוֹמַר, זְכוֹר כמו לִזְכּוֹר, והמדקדקים קורין אותו מקור במקום לוי, שמשמעותו לוי הוא, ואינו לשון לוי, שהלוי בו אָמוֹר זְכוֹר שָׁמוֹר, והוא לשון עתיד, אבל המקור אינו מקבל שום זמן עתיד או עבר יתיד או רביס, ולזה אמר רבינו במקום אמר לשון הווה, ולענין משמעות אין חילוק ביניהם, וכאילו אמר עליך לומר עליך לזכור או מן לב לזכור, וכאן לא פירש רבינו כלום, לפי שאינו לוי גמור, שאינו נריך, שכבר אמר כה תברכו (ג"א): מג) ולא די לברכם ולומר עליהם שיהיו מבורכים, שלא אמר מברך להם, אלא אמור „להם" כאילו אתה מדבר אליהם פנים אל פנים וזה לא יתכן רק אם שומעים (ג"א), ואמר „כולם" שומעים וכן הוא בספרי שיהיו כל הקהל שומעין כלומר יאמר בקול גדול שלא רק הקרובים לכהן ישמעו, כי פי' להם לכולם (מ"ה): מד) פי' המול"ם שעל המ"ס היא בוא"ו, שאינו רגיל לחיות כן, שכמעט בכל התורה תסר הוא, וזה רומז שתהיה אמירה שלימה ותמה, ופי' אנגוריא בלשון יוני עבודה הנעשה באונס, כלומר לא תברכם בעבור שכן נלטוית ותהיה עליך משא כבידה להפטר ממנו:

אור החיים

כג. דבר אל אהרן וגו' לאמר. אמר פעם ב' לאמור, אולי כי חס הכתוב לומר שאינו אלא רשות תלמוד לומר לאמר כי מצות עשה היא לאמרי"א). עוד ירצה שלא לאהרן ובניו שהיו אז בגמלא לבד הוא מצוה אלא גם לדורות. עוד נתכוון לשון רוממות, לומר כי מצוה זו יש בה דבר מלך לקיים הדבר, גם יש בה מעלה לכהנים כי הברכות מסרם ה' בידם, והוא אומרו דבר וגו' לאמר:

כד. יברכך ה' וישמרך. הקדים הברכה ואחר כך השמירה"ב), לומר שיצוה ה' שמירתו להם לפי ערך הברכה וגדולתה"ג). עוד ירצה שכל כך תהיה גדולת הברכה עד שיצטרך ה' לשומרך"ד). עוד ירצה יברכך ולא יסובב רעה מהברכה כדרך (עקב ח' יב') פן תאכל ושבעת וגו'"ה):

אור בהיר

נא) לאמר בכל יום יברכך וגו' (שע"ח). ובלא „לאמר" היינו אומרים שאם שלא יהיו קיים מצוה אבל רשות הוא פי' אין מייב עליו לברך. **נב)** וראוי להיות להיפך קודם הרחקת המזל ואח"כ הקרבת התועלת שאם מייו אינם שמורים למה הברכה. **נג)** שאומר גדול צריך שמירה מעולה יותר מקטן. **נד)** שלא יפגעו בך מחמת קנאה. **נה)** כמו וישמן ישורון.

כה יַנְהַר יְיָ שְׁכִנְתֵּהּ לְוָתָךְ וִירַחֲם
יָתָךְ: כו יִסַּב יְיָ אַפֵּהּ לְוָתָךְ וְיִשֵׁוֵי
לָךְ שְׁלָם: כז וְיִשַׁוּוּן יָת בְּרַכַת שְׁמִי
עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן:

יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: ס כה יָאֵר יְהוָה | פָּנָיו
אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: ס כו יִשָּׂא יְהוָה | פָּנָיו
אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ס כז וְשָׂמוּ אֶת־
שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ס

רש"י

וישמרך. שלא יבאו עליך שודדים[מה] ליטול ממונך, שבזותן מתנה לעבדו אינו יכול לשומרו מכל אדם, וכיון שבאים לסעים עליו ומוטלים אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו, אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר (תנח' - במ"ר), (ד"א יברכך בבנים וישמרך בבנות שהבנות לריכות שימור), וכרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) **יאר ה' פניו אליך.** יראה לך פנים שותקות[מו] פנים להודות (פס - שם): **ויחנך.** [מז] יתן לך חן (תנח' - ספרי): (כו) **ישא ה' פניו אליך.** יכבוש כעסו[מח] (פס - שם): (כז) **ושמו את שמי.** יברכום בשם המפורש[מט] (ספרי - סוטה ל"ח.): **ואני אברכם.** לישראל, ואסכים[נ] עם הכהנים (ספרי - תולין מ"ע.) ד"א ואני אברכם לכהנים (פס - שם):

לקט בהיר

ועל מאה שלמים[מא]: **כפי נדרו אשר ידור כן יעשה.** מוסף על תורת מזרו[מא] (על תורת המיר) מוסיף (פס - שם) ולא יחסר, שאם אמר הריני מזיר ה' מירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו, אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה (פס - שם): (כג) **אמור להם.** כמו (שמות כ' ח') זכור[מב], שמור (דבר' ה' י"ב) בלע"ז דוסמ"ט: **אמור להם.** (אליהם) שיהיו כולן שומעים[מג] (ספרי): **אמור.** מלא[מד], לא תברכם (באנגרי') בחפזון ובבהילות* אלא בכוונה ובלב שלם (תנח' - במ"ר) (שתשלוט הברכה בהם לכך נאמר להם): (כד) **יברכך.** שיתברכו נכסיך (תנח' - ספרי):

שינוי נוסחאות * ובהלות.

(אליך) לבני דיתך (נח"י), או אפשר, כי כשהאדם כועס וברוגז על חבירו אינו יכול להביט בפניו אלא כוכב פניו בקרקע משא"כ כשאהבה ביניהם, לזה אמר ישא ה' פניו אליך ולא יהפכנו למטה (סה"ד), או אפשר פניו זו מדת החסד והרחמים, כעסו זו מדת הדין, שיכבשו רחמיך את כעסך, שתתנהג עמנו לפנים משורת הדין (ב"ב): מט) ובמשנה שם בסוטה במקדש אומר את השם כתבו (ביו"ד ה"א - רש"י) ובמדינה בביוויו (בגא"ף דל"מ - רש"י) ובגמ' שם ושמו את שמי שמי המיוחד לי, ולזה נקרא שם המפורש מפני שהוא מופרש ומובדל לו לבדו, וז"ל הרמב"ם בספר המורה פ' ס"א וזה דבר לא ישתתף בו זולתו מן המציאים כלל ולזה נקרא שם המפורש עכ"ל, ואם יקשה לך מפרשת קדושים (י"ט י"ב) ולא תשבעו בשמי לשקר פירש"י בשם ח"כ כל שם שיש לי, כבר תירלנוהו שם עיי"ש, ועוד יש לחרץ שכאן אי אפשר לרבות בו שאר הכינויים, שהרי כתיב „כה" תברכו את בני", וכתיב יברכך „ה'" יאר ה' ישא ה' כולם בשם הוי"ה א"כ אין לשנות (וזה עיקר הוכחת הש"ם, ופסוק את שמי מציא רק לראיה עיי"ש) ואפילו בזמן הזה שמברכים בשם אדנ' רק הקרי כן והכתיב היא שם הוי"ה, משא"כ שם בפ' קדושים (ב"ב): נ) פי' לאו דוקא אברכם אלא אסכים, שאל"כ למה לברכת כהנים, וזה דוחק קצת (רא"ם), עוד לפי"ז היה די לומר ואברכם ולמה לתיבת „ואני" (ג"א), או היל"ל וגם אני אברכם (מ"ל), ועם כל זאת לשון זה הראשון הוא פשוטו של מקרא, כי כהנים מאן דכר שמייהו, והיל"ל ואומס אני אברך, אולם בפ' אלו טריפות (ברא"ת ל"ט כ"א) ויכו אליו חסד ויתן חנו וגו':

אור החיים

כה. יאר ה'.[יב]) פירוש שלא יהיה מסך המבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים שבזה יאיר אור שכינתו על ישראל, ויחנך[יג]) וגו'. פירוש יתן לך חן וחגיגה[יד]), ועיין מה שפירשתי בפסוק

כו. ישא ה' פניו אליך וגו'.[טו]) פירוש אם סובבו מעשים עד שהבדילו עונותיכם ביניכם

אור בהיר

נו) למה לא אמר בקיצור יפנה אליך. **נז)** ולא אמר בחנך. **נח)** שתהיה לתן בעיני כל רואה. **נט)** הלא כבר אמר יאר

מה) שלאחורה היל"ל להפך קודם לשמור מן ההיזק ואח"כ לברך במועיל וברווח, אלא משום דקודם הברכה פשוט הוא שצריך שמירה הרגיל, אבל מברכו שאחר הברכה שיש חשש מן השודדים יתן לו שמירה מעולה כראוי (אוה"ח), ואין קושיא, למה א"כ אמר בכ"ף הכינוי, שאם בא שודדים על ממונו גם הוא בסכנה, ופשוט הוא (ב"ב): מו) זה פי' תיגם יאר, שפניו יאירו ויזתקו נגדך, בהיותו דאגתיך, וכופלו במלות שונות שותקות להודות: מז) ולא אמר במה יחנך, ודאי הכוונה שיתן לך חן בכלל, ובספרי ב' לשונות, ויחונך במשאלותיך, כלומר שתמצא חן בעיניו למלאות כל בקשותיך לבך, ד"א יתן חנך בעיני הבריות, ורבינו אחס, הרי כיון על ב' ביתך: מח) ויהיה פי' הכתוב, (ישא) לשון הסרה כמו (ברא' מ' י"ט) ישא פרעה את ראשך מעליך, (פניו) כעסו פנים של זעם, כמו (שם ל"ג כ"א) אכפרה פניו במנחה, (אליך) לבני דיתך (נח"י), או אפשר, כי כשהאדם כועס וברוגז על חבירו אינו יכול להביט בפניו אלא כוכב פניו בקרקע משא"כ כשאהבה ביניהם, לזה אמר ישא ה' פניו אליך ולא יהפכנו למטה (סה"ד), או אפשר פניו זו מדת החסד והרחמים, כעסו זו מדת הדין, שיכבשו רחמיך את כעסך, שתתנהג עמנו לפנים משורת הדין (ב"ב): מט) ובמשנה שם בסוטה במקדש אומר את השם כתבו (ביו"ד ה"א - רש"י) ובמדינה בביוויו (בגא"ף דל"מ - רש"י) ובגמ' שם ושמו את שמי שמי המיוחד לי, ולזה נקרא שם המפורש מפני שהוא מופרש ומובדל לו לבדו, וז"ל הרמב"ם בספר המורה פ' ס"א וזה דבר לא ישתתף בו זולתו מן המציאים כלל ולזה נקרא שם המפורש עכ"ל, ואם יקשה לך מפרשת קדושים (י"ט י"ב) ולא תשבעו בשמי לשקר פירש"י בשם ח"כ כל שם שיש לי, כבר תירלנוהו שם עיי"ש, ועוד יש לחרץ שכאן אי אפשר לרבות בו שאר הכינויים, שהרי כתיב „כה" תברכו את בני", וכתיב יברכך „ה'" יאר ה' ישא ה' כולם בשם הוי"ה א"כ אין לשנות (וזה עיקר הוכחת הש"ם, ופסוק את שמי מציא רק לראיה עיי"ש) ואפילו בזמן הזה שמברכים בשם אדנ' רק הקרי כן והכתיב היא שם הוי"ה, משא"כ שם בפ' קדושים (ב"ב): נ) פי' לאו דוקא אברכם אלא אסכים, שאל"כ למה לברכת כהנים, וזה דוחק קצת (רא"ם), עוד לפי"ז היה די לומר ואברכם ולמה לתיבת „ואני" (ג"א), או היל"ל וגם אני אברכם (מ"ל), ועם כל זאת לשון זה הראשון הוא פשוטו של מקרא, כי כהנים מאן דכר שמייהו, והיל"ל ואומס אני אברך, אולם בפ' אלו טריפות

הם דברי אל הים חיים שהשמירה בנכסים היינו להסיר קנאת האומות, כדכתיב [שמות לד, כד] ולא יחמוד איש את ארצך, והשמירה בגוף הם הקליפות הסובבים את הגוף והשמירה מן היצר הרע השורה בתוך אדם:

יאר ה׳ פניו אליך וגו׳, כבר כתבנו במקומות אחרים שמצינו פנים לטובה, ומצינו ג״כ פנים לרעה וכתיב [ויקרא כ, ה] ושמתי אני את פני באיש ההוא וכתיב [תהילים לד, יח] פני ה׳ בעושי רע, ענינו הוא כמ״ש דהע״ה [שם כז, ט] אל תסתר פניך ממני שהפנים לרשעים הוא הסתר פנים כדכתיב [דברים ז, י] ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, והוא חשך ולא אור כמש״ה [משלי כד, כ] נר רשעים ידעך, וז״ש דהמע״ה שביקש אל תסתר פניך ממני משא״כ באור פני מלך חיים שהוא הפנים המאירים מאת ה׳, וזהו שאנו שואלים ברכינו ה׳ באור פניך וגו׳ והמורה ע״ז, כח הפנים אשר הוא לטובה משביע את האדם ושמח בחלקו, משא״כ ברשעים דכתיב [ישעיה נז, כ] והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל כי יותר שיצליחו יתגבר עליהם התאוה כמו שמצינו [שם נה, ב] ויגיעכם בלא לשבעה, וז״ש ויחנך שהוא לשון חנינה כמ״ש חז״ל [ע״ז כ.] לא תחנם לא תתן להם חנינה, והיינו מ״ש דהע״ה [תהילים כג, ב] ה׳ רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני וגו׳ ענינו שהטובה אשר ישפיע ה׳ עלי יהיה במרעה טוב בפנים שוחקות באופן שישביע א״ע ולא אחסר, כמ״ש הכתוב [שם לד, יא] ודורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב שהם שבעים מהשפעת ה׳ עליהם, והיינו דאמר בנאות דשא ירביציני לשון רביצה הוא מנוחת השקט מחמת היותו שבע, והיינו דכתיב בקהלת [ה, יא] והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון, היינו שמצפה להיות שבע כמ״ש חז״ל [קה״ר א, יג] אין אדם מת וחצי תאותו בידו, משמע שהתאוה אינה אלא שמתאוה להיות לו כפול כפי מה שיש לו, כמ״ש בפרשת וישלח מ״ש עשו יהי לך אשר לך כלומר שיהיה לך עוד כפי מה שיש לך דהיינו כפל, וע״ז השיב יעקב כי יש לי כל שאני שבע במה שיש לי, והטעם בזה שאם היה יודע המתאוה שא״א למלאות תאותו ויותר שיהיה לו יגדל תאוותו כדכתיב [קהלת ה, ט] אוהב כסף לא ישבע כסף, לא היה להוט כ״כ כיון שאי אפשר למלאות, לכך עצת היצה״ר להדמות לו שאם יהיה לו כפול כמו שיש לו והיה שבע, לכך להוט הוא מאד לבקש תאותו שיהיה שבע, ואחז״ל [שם] מסיתו בכל עת להיות לו כפלים וז״ש והשבע לעשיר דהיינו שהוא מצפה להיות לו שבע בכפל ולהוט הוא מאוד ואין מניח לו לישון, וזהו עיקר הברכה ויחונך שיהיה לו חניה והשקט ושובע שמחות את פניך פנים המאירים כנ״ל:

ועוד אמרו במדרש [ספרי] ד״א יאר ה׳ זה מאור תורה שאמר [משלי ו, כג] כי נר מצוה ותורה אור, וזה שאנו אומרים כי באור פניך נתת לנו תורת אמת ואמר ויחונך, ע״ד שאחז״ל [ברכות ח.] אין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה והוא לשון חניה מחנה שכינה, ואפשר שזה שאמרו בזוהר [חיי שרה קכג:] שהקב״ה מנחיל לת״ח ארבע מאות עולמות בסוד ארבע מאות שקל כסף, והוא בשכר ד׳ אמות של הלכה שהוא כ׳ טפחים על כ׳ טפחים שהם ד׳ מאות טפחים, ועולם כלו מידתו טפח של הש״י, כמ״ש חז״ל [כתובות ה.] דכתיב אף ידי יסדה ארץ וגו׳ הרי שכרו ד׳ מאות עולמות, ואין זה סותר למשחז״ל [עוקצין פ״ג, מ״ב] עתיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק ש״י עולמות, היינו עם צ׳ עולמות הצפון לכל צדיק כמספר צדיק, וז״ש [שם ח, כא] להנחיל אוהבי י״ש ואוצרותיהם אמלא,

ורש״י ז״ל פירש לשון חן והיינו שע״י אור התורה המשכלת ומחכמת את האדם נותנת לו חן כדכתיב [משלי ג, ד] ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. עוד יש במדרש [ספרי] ויחונך מתנות חנם וכן הוא אומר [תהילים קכג, ב] הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו׳, ענינו הוא שלא ינוכה לו טובת עוה״ז משכר עוה״ב, ויש לפרש בזה מ״ש דהמע״ה [שם כג, ב] ה׳ רועי לא אחסר היינו שמה שהוא רועה אותי במרעה הטוב בעוה״ז, לא ינוכה לו משכר העוה״ב, וזה שאנו שואלים בבה״מ וכל טוב ומכל טוב לעולם אל יחסרינו, היינו שבכל טוב שאתה נותן לנו בחיי שעה אל ינוכה לנו משכר חיי העוה״ב, ואף שאחז״ל [קידושין לט:] שפירות בעוה״ז והקרן קיימת לעוה״ב, והיינו כמ״ש בפתיחה דספר המקנה דשם פירות הוא שכר המתנת הקרן עד לעוה״ב, מ״מ מתנת חנם הוא שהרי כל החיות ואריכות ימים בעוה״ז הוא מתנת חנם, ואיך יעלה על הדעת שהשפעת הטובה בעוה״ז יהיה בשכר המתנת הקרן עד לעוה״ב, הלא אריכות הזמן הוא לטובתינו לחיותינו כהיום הזה הרי כל תוספות הפירות בעד המתנת הקרן, כל עצמו הוא מתנת חנם ותוס׳ שכר, וז״ש יעקב אבינו [בראשית מח, טו] האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה, שכל הפירות הוא מחמת תוספות השכר בעבור החיות מעודי ועד היום הזה והכל הוא מתנת חנם:

ישא ה׳ פניו אליך, יש לפרש ע״פ מ״ש הכתוב [תהילים כד, ג] מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו, ענינו לפי שהצדיקים נקראו מהלכים שנאמר [זכריה ג, ז] ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, והוא מ״ש חז״ל [ברכות סד.] צדיקים אין להם מנוחה בעוה״ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל וגו׳ שהמלאכים הם עומדים בעולם שנבראו בו, כדכתיב [תהילים קמח, ו] ויעמידם לעד לעולם וגו׳ אבל הצדיקים מתעלים למעלה מעולם לעולם, אמנם אחז״ל בעירובין דף נ״ד ע״א על מה שכתוב וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא, כיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם הגיס דעתו הקב״ה משפילו וכו׳ וכ״ש בעולמות עליונים דכתיב [תהילים נ, ג] וסביביו נשערה מאוד, כמו שמצינו לגבי משה אשר העידה התורה עליו שלא קם כמוהו, והוא מפני גודל ענותנותו דכתיב [לקמן יב, ג] והאיש משה עניו מאוד, דאף דהגדילו הקב״ה עמד בענותנותו כמו שהיה בתחילה, והיינו דכתיב ומי יקום במקום קדשו שעמד במדרגת הענוה כבתחלה, והיינו דכתיב [ישעיה נז, טו] ואת דכא ושפל רוח ואחז״ל בסוטה [ה.] רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ושניהם דברי אלהים חיים שבתחלה יהיה משכן הקב״ה שכינתו עד דכא ואם הוא עומד בדכותו מגביהו הקב״ה למעלה, וזהו מ״ש בתפילה למשה [תהילים צ, ב־ג] ומעולם ועד עולם אתה אל תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם, שמשה נתעלה יותר מן המלאכים מעולם לעולם, והיינו מפני ענותנותו עד דכא ששב מבחינת אנוש עד דכא, וזה הוא שקינאו המלאכים במשה ואמרו מה לילוד אשה וכו׳ [שבת פח:] , כי הקב״ה מדקדק עם המלאכים כדכתיב [איוב ד, יח] הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה, אף כי אנוש רמה, כי הרמה הוא מן הבשר שהוא חלק האם, כמו שאחז״ל [נדה לא.] שלשה שותפין יש באדם וכו׳ והיינו מ״ש מה לילוד אשה שהוא הבשר שנעשה רמה, וזה הוא ואף כי אנוש רמה, לכן נתקנאו במשה ואמרו שהוא נשיאות פנים שהקב״ה מדקדק עמהם יותר מאנוש רמה שהוא מתעלה יותר מהם מעולם לעולם, וע״ז השיב הקב״ה שגם הם

כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן
וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרֵשָׁה: ס
כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר

מַתְנָן: כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יָם גְּנוֹסַר וְדָרוֹמָא יָרֵת: כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבְּרַכַת בְּנָיָא אֶשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לְאַחוֹהִי

לקט בהיר

צה) פירש"י דן שם מקום, וגנמ' ויקראו לו לנשם דן כשם דן אביהם (יהושע י"ט מ"ז) ואמר ר' יצחק לשם זו פמייס ומניא ירדן יולא ממערת פמייס עכ"ל, הרי מכל זה שהירדן היא כארץ דן והתחלת יציאתו מן הנשן (מתנן), כלומר היה מפסיק בין ארץ דן שהיתה במערבו ובין נשן שהיתה במזרחו: צו) כן דרכו של נהר כשנתרחב נתלק לב', זה הולך לכאן וזה לכאן, ודמוק הוא בפי' הכתוב בין דרך הראשון ובין דרך השני כמובן: צז) כבר אמרנו בפסוק ט"ז שרצון פירושו בכל מקום נתת רוח, ולא שאנשי נפתלי יהיו שבעים מנתת רוח ומלאים ברכת ה' שזה אין לו שחר, אלא מהיה שבעה, כלומר מלאה מרצון, לפי שכל יושביה יהיה להם רצון ונתת רוח, וכן ומלא ברכת ה' אלא מהיה מלאה מברכת ה', ואל תתמה על לשון זכר "שבע" "מלא" הלא ארץ נקבה היא, משום שאמת שהכוונה היא על הארץ אבל מיבת ארץ לא נזכר בפסוק רק נפתלי והוא זכר ועל זה קאי שבע ומלא: צח) כן הוא לשון הגמ' ופירש"י מלא חבל של מצודה היה לו בדרומה מן היבשה למשוך רשתו, חבל, כמו מצודים ומרמים (קהלת ז') עכ"ל, פי' חוץ מן הים היה לו חלק יבשה בדרום שמשם היה יכול לצוד עופות ודגים: צט) אינו מביא ראיה משם, שאינו דומה משקל מיבת יָם למיבת יְרֻשָׁה, אלא אמר דוגמת, שכמו רש הוא לשון צווי כמו כן ירשה, ואין זה אומר שמשה מצוה להם שיעלו וירשו אלא ברכה היא לעתיד ואין מילוק בין ברכה ובין צווי במשקל המיבה, ורצונו לשמור שאינו לשון עבר על משקל (לעיל כ' ז') אשר ארש אשה ולא לְקָחָה, גם אינה שם דבר על משקל בְּרֻכָה לְדָקָה, אלא צווי הוא כמו יָרֵשׁ ומופף בה הר"א ליפות הלשון, ומביא ראיה מן הטעם של סוף פסוק אשר היא תחת הרי"ם וחה נקרא למעלה כלומר קודם הנקודה האחרונה, ואם היתה לשון עבר או שם דבר היה הטעם צריך להיות למטה אחר כל הנקודות, כלומר אחר קמ"ץ שתחת השי"ן: ק) כאן כאילו מקשה על עצמו, הלא ידענו שגם הצווי שהוא לשון עתיד בא הטעם מלמטה, ועל זה מירץ, אמת שהוא כן ולזה בתיבת יָרֵשׁ בא הטעם תחת הרי"ש אחר הפת"ח

אור החיים

כד. ברוך מבנים אשר וגו'. פירשתי בפרשת נשא[קיט]) בפסוק (ז' ע"ב) נשיא לבני אשר וגו':

אור בהיר

קיז) מה פירושן של דברים אלו. קיח) כי מהר לנקעה נקל הוא לדלג. קיט) ע"ד מאמר ח"ל (ספרי), אין לך בכל השבטים

וְיִתְרַבֵּי כְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כה תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא מוֹתָבֵךְ וּכְיוֹמֵי עוֹלְמָתָךְ תְּקִפָּךְ: כו לֵית אֱלָהּ כְּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּשַׁכְנְתֵּהּ

יְהֵי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ:
כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מְנָעֶלֶךָ וּכְיָמֶיךָ
דָּבְאֶךָ: כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב

רש"י

שנתברך בבנים כאשר (ספרי), ואיני יודע כילד קיא): **יהי רצוי אחיו.** שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות קיב) והם מרצין לו בחבואה (שם), דבר אחר יהי רצוי לאחיו שהיו בנותיו נאות (תנח' ויחי י"ג), והוא שנאמר בדברי הימים (א' ז' נ"ח) הוא אבי ברזית קיג), שהיו בנותיו נשאות לכהנים גדולים (ומלכים) הנמשחים בשמן זית (נ"ר פ"ח): **וטובל בשמן רגלו.** שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין, ומעשה שנלטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד וכו' קיד) כדאיתא במנחות (פ"ה: - ובספרי): (כה) **ברזל ונחשת מנעלך.** עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל* קטו) שהיו גבוריהם יושבים בערי הַסֶּפֶר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה קטז) במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת (פס"ז), דבר אחר ברזל ונחשת מנעלך ארלכם נעולה בהרים שחולבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר קיז) היתה מנעולה של ארץ ישראל (ספרי): **וכימיך דבאך.** וכימים שהם עובדים לך קיח) שהם ימי תחלתך ימי נעוריך (חולין) כך יהיו ימי זקנותך (יומ"ע - פס"ז) שהם דואגים קיט) זבים (כואבים) ומתמוטטים, דבר אחר וכימיך דבאך (וכימים שהם עובדים לך) כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום קי) יהיו דבאך שכל הארלות (יהיו) דובאות כסף חבאב לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארלות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם חבאב (ספרי) אשקלונ"ע הכסף והזהב כלה מהם שהם מזיבות אותו לארלכם: (כו) **אין כאל ישרון.** דע לך ישרון קיא) שאין כאל בכל אלהי (הארלות ובכל אלהי העמים ולא כלורך לורם (פס"ז)): **רכב שמים.** הוא

שינוי נוסחאות * נגד - כללי כל ארץ ישראל שהיו נבורים

שארצו היה על הַסֶּפֶר ומהרים שלו מולבין ברזל ונחשת: קיב) לא שמיבת ימיך פירושו ימים טובים, אלא מאחר שמיבת דבאך פירושו ימי הזקנה ממילא ימיך הוא ימי הנעורים (במ"ח): קיג) והוא לשון ארמי, זוב בעברי דוב בארמי, ועל פסוק (ויק' ט"ו ב') איש איש כי יהיה זב מתרגמינן ארי יהא דאיב (וכן יהיה בדרך הב') שלעת הזקנה מיותו וכמותיו זבים ומאפסים ממנו, אבל לפי"ז היל"ל וכימיך ימי דבאך, ולשון הב' היל"ל וכימיך דבאך (מ"ל): קי) כי ימים לא נתשבו רק אותן שעושין בהם רצון השי"ת כי בלא זה מוטב שלא יהיו, והוא בעצמו מתחרט עליהם ואינם ימיו, ורשעים בחייהם קרויים מתים (מהרי"א): קיא) פי' צריך לפרש הכתוב ולהוסיף עליו "דע לך", ולא רצה לפרש שתיבת כאל מקושר לתיבת ישרון

לקט בהיר

הירדן יולא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם צה) (בכורות נ"ה.) שהיא* בחלקו של דן, שנאמר (יהושע י"ט מ"ז) ויקראו לשם דן חיצוקו וקילוחו מן הבשן, דבר אחר מה זיבוק זה יולא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות צו) כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות, תחלה נטלו בלפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בלפונית מזרחית, שהרי הירדן יולא ממערת פמייאס והיא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהלפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע, והוא שנאמר (שם) וילא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו', ילא גבולם מכל לותו הרוח שהתחילו לנחול בו (ספרי): (כג) **שבע רצון.** שהיתה ארצו שבעה צז) כל רצון יושביה (שם): **ים ודרום ירשה.** יש כונת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם (הים) בדרומה צח) (ספרי - ב"ק פ"ח:), לפרש חרמים (ומצודות) ומכמורות: **ירשה.** לשון צווי, כמו (א' כ"ח) עלה רש צט), והטעם שלמעלה ברי"ם מוכיח, כמו יָרֵשׁ יְדַע לָקַח שָׁמָע כשמוסיף בו ה"א ק) יהיה הטעם* למעלה שָׁמָעָה יְדָעָה סָלָחָה לְקָחָה, אף כאן ירשה לשון צווי, ומסורת הגדולה מליגו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: (כד) **ברוך מבנים אשר.** ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים

שינוי נוסחאות * שהיתה. * מנון.

אור בהיר

ר"ד), ואומרו יזנק קי) רמז לעליתה עליו רוח ה' ודלג לשסעו כמדלג מהר בשן קיי):

שפירש״י בישעיה [א, ו] מכה טריה רסוסים וכו׳, וכשמעלים אותם הם עולים ממעלה למעלה, כענין שאמרו [סוטה יז.] תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד, ויש לרמז מלת חלזון הוא שתי תיבות חול זן כמו שפירש״י ביחזקאל סי׳ ו׳ לבם הזונה כי זן לשון הסרה הוא, דהיינו שהוא סר מן החול ומתקרב שעולה לקדושה ואח״כ מתבררים ומתטהרים כזכוכית לבנה:

ויש לפרש עוד זכוכית לבנה היינו כאור לבנה שמקבלת מאור השמש כמו כן הניצוצות הקדושות מתתקנים ומאירים ע״י התורה שנקראת שמש וע״י יששכר שנקראים שמש ע״י, כמו שאמרו [קהלת א, ה] וזרח השמש ובא השמש:

איתא במדרש [ילק״ש תתקס״א] אמר ר׳ יוסי פעם אחת הייתי מהלך וגו׳ ומצאני זקן אחד ושאלתיו בשלום ואמרתי לו פרנסתך במה היא, ואמר לי מחלזון ואמרתי לו ומי מצוי אמר לי השמים מקום בים שמוטל בין הרים וסממית מכישות אותו ומת ונימוק במקומו, אמרתי השמים ניכר הוא שגנזו לצדיקים לעתיד לבא, ויש לפרש לפי מה שאמרתי שהחלזון הוא העלאות ניצוצות הקדושות מן הים, ואמר לו דרך רמז שהוא ע״י שאדם כובש את יצרו ע״י התורה כמ״ש [קידושין ל:] אם אבן הוא נימוח, והוא שאמר מקום בים שמוטל בין הרים וסממית מכישות אותו דהיינו התורה שנקראת סם חיים כמ״ש [תענית ז.] כל העוסק בתורה נקרא לו סם חיים, והוא נקרא הר ה׳ כדכתיב [תהילים כד, ג] מי יעלה בהר ה׳ וכתיב [עובדיה א, כא] ועלו מושיעים בהר ציון, היינו התורה כדכתיב [ישעיה ב, ג] כי מציון תצא תורה ולפי שעליית ההר ההוא קשה על האדם כמ״ש מי יעלה וגו׳, אך אחז״ל [שבת קד.] בא לטהר מסייעין אותו, והיינו דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון, ובהיפוכו הוא היצר הרע שנקרא הר כמ״ש [סוכה נב.] לעתיד לצדיקים נדמה להם כהר, והוא נקרא הר שעיר כמ״ש בפרשת דברים [ב, א] בפסוק ונסב את הר שעיר ששעיר מספרו כמספר ס״ם ונוקביה, וז״ש וסממיות מכישות אותו דהיינו סם חיים בצד הר ציון והיפוכו סם המות בצד הר עשו, וכיון שאחז״ל [קידושין ל:] אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח, וז״ש ומת ונימוק במקומו דהיינו שמוציאין ממנו ניצוץ הקדושה שממנו היה חיותו והוא ענין חלזון כמ״ש לעיל, וע״ז אמר ד״י ניכר הוא שגנזו לצדיקים לעתיד לבא דהיינו דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה׳ המלוכה, דהיינו שיצאו ממנו ניצוצות הקדושה שהם בחינות מלכות כנ״ל:

והנה אחז״ל שכרו כמו שכרו של יששכר ורמז בשמו של יששכר שאחז״ל [עוקצין פ״ג, מ״ב] שעתיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק ש״י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש, ואמר ואוצרותיהם אמלא היינו כענין זבולון שהוא מתוך החול והביאם לאוצר לתוך הקדושה כי שני פעמים ש״י עולה לכתר תורה:

ברוך מרחיב גד וגו׳, היינו שברכו בהרחבת גבולו, ואמר וטרף זרוע אף קדקוד דהיינו שא״א להרחיב מצד ימין שהוא מקום עמון ומואב שאמרה התורה [לעיל ב, ט] כי לבני לוט נתתיה ירושה ולצד מערב היא א״י, ע״כ אמר וטרף זרוע דהיינו לצד שמאל והוא זרוע סתם וכן מצד מזרח והוא קדקוד, נראה שהכוונה הוא לפי שהר נבו היה בחלקו, נבו הוא בקבורת משה ולא ידע איש קבורתו ולא היה יכול להשתמש בכל ההר וכ״ש לחרוש ולזרוע ע״כ ראוי הוא להרחיב גבולו, והיינו דאמר וירא ראשית לו שלקח זה לחלקו שהר היה בראש ארץ סיחון כדי שיהיה קבורת משה בגבולו ובעבור זה התחייב עצמו לילך חלוצי צבא במלחמה, כי ע״מ כן נתנה לו חלקו בעבר

הירדן, ואמר צדקת ה׳ עשה שהוא גמילת חסד וצדק שעושים עם המתים שאינו מצפה לתשלום גמול, ולכך התחייב עצמו לילך בראש העם, וזהו ומשפטיו עם ישראל שקיים תנאו כמשפטו, ועיין מ״ש בפרשה ויחי והיינו שאחז״ל [רש״י לקמן פ׳ כח] ברכתו של משה היא מעין ברכתו של יעקב, וברכת יעקב שיצא ממנו שמשון כפירש״י שם יש לרמז גור אריה קאי על גבורות שמשון, מן הבשן ד״ת באותיות השרשיות מן מן הבשן שמשון נזיר על שם הכתוב [שופטים יג, ה] כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן, ויש ליתן טעם על מה שנקרא משה חלקת מחוקק, לפי שמשה היה נכלל בשלשה אבות ומחקק הוא מספר רמ״ח ויצחק ויעקב נרמזים בס״ת של חלקת, כי יצחק ויעקב עם ח׳ אותיות ושני כללים מספרם ת׳, דהיינו שהוא חלק מאברהם יצחק יעקב, ויש עוד לומר כי משה מספרו אברהם ושם מ״ה ושם ב״ן וחלק מספרו שם ע״ב ושם ס״ג עם כללות שלשה אבות:

דן גור אריה וגו׳, נראה ברכה זו כענין ברכת זבולון דכתיב כי שפע ימים יינקו, וכמ״ש שהיה מוציא ניצוצות הקדושות מן האומות וכן הוא הפירוש יזנק מן הבשן, אלא שהענין הוא כמ״ש דאמרו חז״ל בע״ז [י:] בכה ר׳ יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים, ענינו שהצדיקים המעלים ניצוצות הקדושות בתורתם ובמעשיהם הטובים יבררו אותם מן הפסולת ומתקנים אותם תיקון גמור בלי תערובות, אבל הגרים ובעלי התשובה שנכנסים לקדושה בשעה אחת אינו נתבררים להיות מנוקים היטב מפסולת, כמ״ש [קידושין ע:] קשים גרים לישראל כספחת, ואיתא [סנהדרין צד.] גיורי עד עשרה דרי וכו׳, וז״ש בגאולה העתידה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון [ישעיה נב, יב] והיינו כי ביציאת מצרים שיצאו בחפזון כדכתיב [לעיל טז, ג] כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, וכדכתיב [שמות יב, לח] גם ערב רב עלו אתם, והוא שנאמר בחוזק יד הוציאך ממצרים שהוא מדת הגבורה, אבל לעתיד שיהיה במדת החסד כדכתיב [ישעיה מט, כג] והיו מלכים אומניך, וכתיב [שם סו, כ] והביאו את כל אחיכם וגו׳ מנחה לה׳, וזה היה ההפרש כי זבולון הוציא הניצוצות הקדושות בנחת כדכתיב עמים הר יקראו שהוציא מהם נצוצות ברצון ועולים מעלה אחר מעלה באהלי יששכר, אבל דן הוציא בגבורה מצד הדין כי הוא מצד הדין, כמ״ש רחל דנני אלהים [בראשית ל, ו], וע״י שהיו ישראל תחת יד פלשתים מכח הניצוצות הקדושות שנפלו בו בעונות ישראל ושמשון הפריש מהם בגבורה, לכך כתיב נזיר אלהים יהיה שהוא לשון הפרשה, היינו שהיה מפריש הקדושה מפלישתים בגבורתו, לכך כתיב יזנק מן הבשן כי זינוק הוא לשון נחל שוטף וכמו במים אדירים שהוציא בכח ובגבורה:

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון וגו׳, ענינו כי כמו שיש שביעה במאכל ובמשתה, כמו כן יש שביעה ברצון, כענין שאמר הכתוב [קהלת ה, ט] למה תשקלו כסף בלא לחם וכתיב [ישעיה נה, ב] אוהב כסף לא ישבע כסף ויגיעכם בלא לשבעה, אבל האדם הבוטח בה׳ נאמר בו [תהילים לג, יא] ודורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב, וז״ש דהמע״ה [שם כג, א] ה׳ רועי לא אחסר, והוא מדת יעקב וז״ש התורה [לעיל יח, יג] תמים תהיה עם ה׳ אלהיך והוא שביעת הרצון והוא נקרא עובד ע״מ שלא לקבל פרס כיון שהוא שבע מרצונו, איך יעשה ע״מ לקבל פרס וכידן שהוא כן ע״ז נאמר [ירמיה יז, ז] ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו ששכרו הוא בשלימות ולא קבלת פרס שהיא לשון פרוסה דבר שאינו שלם, והיינו דאמר בעבור שנפתלי הוא שבע רצון ע״כ שכרו מלא

ברכת ה׳ במלואה בלי חסרון והוא ברכת יעקב בלי מצרים, וז״ש ים ודרום ידשה:

הנה הרמב״ן הביא המדרש ירשה ידש היה לו לומר אלא אפילו הקב״ה בכלל, והיינו ר״ש י״ה וכו׳ נראה לפרש כי ים ודרום הוא לשון מערב ודרום והוא קרן מערבית דרומית, וכתב האר״י ז״ל [שער הכונות ענין סוכות דרוש ה] שהוא יחוד ו״ה של השם הויה דרום הוא ו׳ של שם הויה ומערב הוא ה״ה אחרונה, וידוע שיחוד ו״ה הוא מייחוד עליון שהוא יוד ה״ה, וז״ש שיוד ה״ה של ירשה מרמז על יחוד עליון, ועיין מ״ש בפרשת ויחי [מט, כא] על פסוק נפתלי אילה שלוחה ע״ד פירוש התרגום שהוא לשון תפילה, ועיין פירוש רש״י שם שהוא לשון חיבוד, ולפמ״ש יש לפרש נפתלי אילה שלוחה היינו יחוד השכינה הנקראת אילה, כי בהיותה לבדה היא שלוחה ובחיבורה ויחודה היא ע״י התורה, וזהו הנותן אמרי שפר שהוא לשון יופי, ויש לרמוז מ״ש חז״ל [ברכות ה.] בני רשף יגביהו עוף אין עוף אלא תורה ואין רשף אלא מזיקין, וכבר כתבנו במקום אחר שרשף הוא מספר תק״פ כמספר ס״ם ונוקביה וע״י היחוד של אמרי שפר יתפרדו פועלי און כמ״ש חז״ל [מגילה ו.] אם מלאה זו חריבה זו:

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר, כבר כתבנו לעיל בפרשת ויחי ע״ש, ויש להוסיף עוד כי החכמה מצויה בריבוי הזתים כמ״ש חז״ל [מנחות פה:] גבי יואב וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה, וכן כתב האריז״ל [פע״ח שער הברכות] ברוך הוא בחכמה, ויש לפרש ע״דמה שכתבנו [אבות פ״ד, מ״א] איזהו חכם הלומד מכל אדם, היינו מ״ש [מכות י.] מתלמידי יותר מכולם, והארכנו בזה בפסוק ואברהם זקן בא בימים ע״ש שיותר מה שהרב עושה לתלמידו התלמיד עושה עם הרב שהש״י משפיע לתלמיד ע״י הרב, והיינו דכתיב ברוך מבנים אשר, דהיינו שהוא מתברך ע״י הבנים דהיינו תלמידים, וז״ש שהמע״ה [משלי כג, טו] אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, פירוש שע״י השפע הבא לתלמידו דדך מקום חכמות רבו הרי שמחה כפולה חכמתו וחכמות בנו, ומ״ש יהי רצוי אחיו י״ל עוד ע״פ מ״ש חז״ל [שבת סג.] שני ת״ח הנוחים זה לזה בהלכה שכינה שרויה ביניהם, ואמרו עוד [מגילה לב.] כשאין נוחין זה לזה בהלכה עליהם נאמר גם אנכי נתתי להם חוקים לא טובים וגו׳, ומ״ש [ב״ב כא.] קנאת סופרים תרבה חכמה, היינו כענין שאמרו בגמרא [ברכות ז:] מותר להתגרות ברשעים בעוה״ז, ואם לחשך אדם לומר אל יקנא לבך בחטאים אל יקנא לבך להיות כחטאים, וכמו כן המקנא את חבירו ולא ניחא ליה במה שחבירו מתחכם זה נקרא שאינו רוצה בטובות חבירו, אבל המקנא בחכמת חבירו שגם הוא יהיה כמותו אין לך מדה טובה יותר מזו, ע״ז אמרו קנאת סופרים תרבה חכמה, ולשון סופרים הוא היינו משום דאמרינן [אבות פ״ג, מ״ב] שנים שעוסקים בתורה כתוב בספר זכרון לפני ה׳ ואחז״ל [ברכות ו.] תרי מכתבי מילייהו, וז״ש [סנהדרין קה:] בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו דהיינו שהם נוחין זה לזה בהלכה ומחכמין זה לזה, ואמר וטובל בשמן רגלו מפני שהאבות והחכמים נקראו ראשים והבנים והתלמידים נקראו רגלים, כמ״ש [עירובין ע:] ברא כרעא דאבוהו, והיינו שהרב הוא מקור החכמה הנובע לחכמת תלמידו הרי שהוא טובל בשמן המיוחד לרגלו, ומ״ש ברזל ונחושת מנעליך כבר פרשנו בפרשת ויחי:

ויש עוד לפרש מ״ש [קידושין ל:] אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה״מ אם ברזל הוא נימוח, ולא אמר יעסוק בתורה, כמ״ש [ברכות ה.] לעולם ירגיז אדם יצ״ט על יצה״ר ויעסוק בתורה, אלא הענין הוא כשמכניסו לבה״מ שהוא מקום קדוש ואסיפות חכמים

מחזיר את היצה״ר למוטב וזהו מנעליך שמכניסו ומנעלו בבה״מ, והיינו שאמר וכימיך דבאך פירוש שהיצ״ה הוא דואב, כמ״ש [שם סא.] אוי לי מיצרי ונמשל ללילה כמ״ש חז״ל [ב״ר ג, ח] וירא אלהים את האור וגו׳ זה מעשה צדיקים ולחושך קרא לילה זה מעשה הרשעים, וז״ש וכימיך דבאך שהיצה״ר שדואב אותך יתהפך לטוב כאור ימיך, ועוד יש לפרש היינו כפי פירוש רש״י שהוא לשון זיבה וכמ״ש חז״ל [קינים פ״ג, מ״ו] כל זמן שמזקינן דעתן נוספת עליהם, וז״ש וכימיך דבאך לפי אורך ימיך כך יהיה זיבת מקור חכמה עליך כמש״ה [תהילים צב, טו] עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו:

אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך וגו׳, כבר כתבנו למעלה בפסוק וישמן ישורון ויבעט ששם ישורון הוא יותר חסד משם ישראל, ששם ישראל הוא על שם אברהם ויצחק ושם אלהים, ובהוסיף עליהם שם הויה מספרו ישרון, ויש לפרש מ״ש רוכב שמים בעזרך כי בהיות ישראל צריכין עזר להגביר הדין על אויביהם הקמים עליהם, אז מתעלה שם אברהם שהוא החסד כדכתיב [תהילים כ, ז] ויענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו וכתיב [שם ז, ח] ועליה למרום שובה, ונלחם עמהם בגבורות יצחק ויעקב ומספר יצחק ויעקב הוא ש״ץ כמספר שמים, אבל כשישראל בשלוה אזי מתחבר אברהם עם יצחק, וזהו ובגאותו שחקים כי שחקים מספרו תנ״ח כמספר אברהם ויצחק עם שני כוללים, ואמר מעונה אלהי קדם שאחז״ל [מכילתא בשלח טו, א] שאין הקב״ה נפרע מן האומה עד שנפרע מאלהיה תחלה, וכן כתיב [ישעיה לד, ה] כי רותה בשמים חרבי על אדום תרד, וז״ש בתחלה מעונה אלהי קדם שבתחלה הגבורה בשמים ואח״כ מתחת זרועות עולם שיעשו ישראל בגבורות נקמה באויביהם, והיינו דאמר ויגרש מפניך אויב דהיינו השר של מעלה ואח״כ ויאמר השמד:

וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב וגו׳, היינו כשיכלה כח של שבעים אומות היונקים ומתגברים על ישראל משבעים נפש, כמו שפירש״י לעיל בפרשת האזינו [לב, ח] יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שהנה יעקב אותיות יקב שבו הוא בא בשם הויה אלקים שמספרו יב״ק שהוא חסד וגבורה מאברהם ויצחק והע׳ שבו רמז על שבעים נפש, וז״ש לאחר שיכנעו ע׳ האומות אז ישכון בטח בדד עין של יעקב, ויש לפרש מלת בטח בדד היינו מ״ש במדרש [ילק״ש ויגש קנ״ב] כשבאו למצרים היו ס״ו ויוסף ושני בניו היו ס״ט, וכתיב בע׳ נפש ירדו אבותיך מה עשה הקב״ה נכנס במנין עמם והוא האחדות האמתי הכולל אותם נכנס במנין וזהו בדד שכולם נכללים באחדות, והנה שבעים נפש אלו הם נאצלים מארבע מלוים של שם הויה ע״ב ס״ג מ״ה ב״ן המתיחדים משלשה מלוים של שם אלהים והם שבעים אותיות כמבואר בכוונות האר״י ז״ל, אף שמספר אותיות של שם הויה הם ל״ט, כי שם ב״ן הם ט׳ אותיות, אעפ״כ הם נחשבים לשבעים עם האחדות הכולל אותם, וז״ש אף שמיו יערפו טל ואמר אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳, יש לפרש ע״ד הכתוב [ירמיה י, כה] שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך שכיון שאין תולין את העונש שהוא מן השמים ע״כ אין העונש רפואה למכתו, וכן הוא אומר [תהילים פא, טז] משנאי ה׳ יכחשו לו ויהי עתם לעולם, ענינו כיון שהם מכחישים שהוא מאת ה׳ לבדו ע״כ יהיה עת צרתם לעולם, אבל ישראל כיון שהם מצפים לישועת ה׳ כמ״ש [ישעיה מה, יז] ישראל נושע בה׳ ומאמינים אשר הוא חרב גאותם ע״כ הוא באמת מגן עזרתם, אבל האומות שהם מכחישים את השגחה מאת ה׳, ומה שהוא מציב גבולות הוא למספר ב״י ע״כ אין תקומה למפלתם, וזהו ואתה על במותם תדרוך:

27

ונצומה ונבקשה מלפניו · ויפתר לנו פיתום מקפתמר על [זאת] [מגמנו דאיכה] **אלא** בדבר הסמוי מן העין שנאמר יש הכבר (תוהן דף קה:) נגי

נאמרה עצירה באשה שנאמר °כי עצר עצר ה' בעד כל רחם ונאמרה עצירה בנשמים דכתיב °ועצר את השמים ונאמר לידה באשה ונאמר לידה בנשמים נאמר לידה באשה דכתיב °והרה וחלד בן ונאמר נאמר פקידה באשה ונאמר פקידה בנשמים נאמר פקידה באשה דכתיב °ה' פקד את שרה ונאמר פקידה בנשמים דכתיב °פקדת הארץ והשקתה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים מאי פלג אלהים מלא מים תנא כמין קובה יש בדקינו שבמגנה נשמים יוצאין אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב °אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימצאיהו אם לשבט בהרים ובגבעות אם לחסד ימצאיהו לארצו בשדות ובכרמים אם לשבט לאילנות אם לארצו לזרעים אם לחסד ימצאיהו ברות שדין ומערות ביכי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא וכחזא אמרי היכי נעביד °ניבעי רחמי אתרתי לא אפשר אלא ליבעי רחמי אכותנא וכפנא ניסבול אמר להו ר' שמואל בר נחמני °ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב דכתיב °פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ומנלן דלא מצלינן אתרתי דכתיב °ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת מכללו דאיכא אחריתי במערבא אמרי משמיה דר' חני מדבא °ורחביין למבעא מן קדם אלה שמיא על דנא דנא מכלל דאיכא אחריתי בימי ר' זירא גזור גזרה וגזור דלא למיתב בתעניתא אמר להו ר' זירא °נקבליה עילוון ולכי בטיל הגזירה ליתבית אמרי ליה כנא לך דא אמר להו דכתיב °ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להכין ולהתענות לאלהיך נשמעו דבריך אמר רבי יצחק אפילו שנים כשני אילים וירדו נשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה היינו *דאמר רבה בר שילא *קשה יובא דמיטרא כיומא דדינא אמר אמיטר אי לא דצדיק לברייתא

בעינן רחמי ומבטלינן ליה ואמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים שנאמר °ורחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא ואמר רבי יצחק גדול יום הגשמים שאפילו פרוטה שבכים מחברכת בו שנאמר °לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך ואמר רבי יצחק °אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר °יצו ה' אתך את הברכה באסמיך תנא דבי ר' ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך תיר °הנכנס לכות את נרנו אומר ר"מ ה' אלהינו שישלח ברכה במעשה ידינו התרוגל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ בזיך הרי זו תפלת שוא לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר הסמוי מן העין: קיבוץ ניסוח צדקה (*מעשה) פרנס סימן; אמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות שנאמר °שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר שנאמר °יוראו אפיקן מן ואמר רבי יוחנן יום הגשמים שאפילו. גייסות פוסקות בו ע"ב כב שנאמר °תלמיה רוה נחת גדודיה ואמר רבי יוחנן אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין שנאמר °נשאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר [לא"ר יוחנן מאי דכתיב עשר

עשר

מוסק רשי"

אין הברכה מצויה. מתמנין ודנה מלמעלה. מתרגין ודנה מלמטה. (נ"ב) מגן. דרים לפי כאסמיך. דרים לפי הסמוי מן העין (שם). שאין הגיון שלשלת בר. שנאמר המקבץ. נגון נגנים (שם).

מסורת השים

דבינו חננאל

לירה ובקירה באשה ובנגבר בקרעי ובארץ. פקידה שנאמר פקדה ארץ והשקיקה. לירה ש"ג אפר. והלירה והבזיחה עצירה שנא' תעצר את השמים תנא כמין קובה יש בדקינו ומשם נגייסין יורדים שנאמר פלג אלהים ומלא מים: הוה בשנא דמלכא אמרי לא אמטר לשבעי רחמי אחרתי דבחיבה ובנחמה ובקשה מאלהינו על זאת. בסתרבא אמרי ואחרון לסיכוי מן קדם אלהא על דא דנא. מכלל דאיכא (אחר) אחרתי: אלא מ"כ: רחמי אכונא (ומתנא נמנו) הכי יהב דחנא שבעא לחיי הוא דיהיב שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. ביסי הכי דיהא נור שכינה ומעמדה מלכתא תעניה אל"ר מחשבא ולכי בטיל שנאמר ואמר ר' אל אל תירא נחל ישראל כי מן היום אשר נתת לבך להבין ולהתענות ונו'. נשמים (כ"ל"ל) (בערבי) שבחות אמלוי שבים כשני אילים סימן קללה הן. אין הברכה מצויה לא בדבר הסמוי מן העין הדבר אמר הקב"ה לרבי אלא בדבר המשקל אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך הברכה באסמיך ונו'. א"ר יוחנן אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואינם נתנים שנאמר נשאים ורוח וגשם אין ונו'.

דבינו גרשום

אם לשבט דאמר בריא: להרים שוקך על הברכה: אם לחבר שיהיה בנחת יבינו אמרי לישמוכ: צדקה לעניים שבחותיהם שלן שלום: עדשים: בערבי שבחות סימן קללה הוא שאין יכולין לפורה לבבו שבת.*) בדבר אמנון. שנעשה כל של עבדיה:

*) שיך לעיל ס.

הגהות הב"ח

(ז) רש"י ד"ה מטר בו: כו' בכרעי ומלכי ומבוכה כו' ולא עם מי בהגמות: (ב) ד"ה ובזיחה: (ג) ד"ה אמר בו: מטר בו: ולחה לבבו לשנות: (ד) הגה: ד"ה עבר בו: ולחה לבבו שלון שבת שבת שבת: [נ"ב כ"ב מסכ]

[נ"ב כ"ב מסכ]

[נ"ב כ"ב מסכ]

[

ימים להפרים אחד מעשרה לעמילי בתורה. להבין זה על פי מה שאמרו בש"ס[כח] אין אדם מת וחצי תאוותו בידו, ובארנו במ"א[כט] שכוונת הש"ס אינו אומר שזה אי אפשר למלוא שיהא אדם בעולם שיהא לו מדת הסתפקות, כי החוש יכחיש זה, כי עינינו רואות כמה אנשים שלמים שיש להם מדת הסתפקות, אך הוא על אותן שהן במדריגות מיתה כמ"ש[ל] רשעים בחייהם וכו', כי מאן דנחית מדרגיה וכו'[לא], וחזו אין אדם מ"ת דייקא וחצי וכו', אבל צריך הרואה על האמת שלא יהיה במדריגה זו, כי אם להיות לו מדת הסתפקות, כמ"ש[לב] איזהו עשיר השמח בחלקו, שזהו נקרא עשיר באמת עבור שאלו אין שום חסרון. אך לבא לזה המדריגה בכדי שיהיה לו מדה זו, הוא ע"י נתינת מעשר, שסגולת מדה[לג] זו, הוא להביאו למדריגה שיהא לו מדת הסתפקות, להיות נקרא עשיר באמת כמבואר למעלה.

וזהו כוונת המדרש עשר וכו' בשביל שתתעשר, ומפרש בעל המאמר שלא תטעה לומר כי כל עיקר כוונת נתינת המעשר יהיה בשביל שיתעשר בפועל בגשמי, וזהו אינו כנודע שאין לך פנייה גדולה מזו, ועוד שאנו רואים כמה שנותנים מעשר ואינם מתעשרים בפועל שיהא להם ממון הרבה, לזה מסיים המדרש ומפרש עשר בשביל שלא תתחסר, פי' כי מה שאמרתי לך עשר בשביל שתתעשר, הפי' הוא בשביל שלא תתחסר שלא יחסר לך תמיד, ולא ימצא לך תמיד חצי תאוותך, כמו באותן שהן במדריגות מ"ת, אלא אדרבה ע"י מצות מעשר תזכה למדת הסתפקות שלא תתחסר, שידמה בעיניך תמיד שאינך חסר תמיד מכל טוב, שזהו סגולת המעשר כאמור, ואז תהיה נקרא עשיר באמת כמ"ש איזהו עשיר השמח בחלקו, ולזה יכוון בנותן מעשר בשביל שיתעשר, פירוש בשביל שיבא למדת הסתפקות ע"י קדושת מצוה זו, שאין זו פנייה אלא אדרבה לשם שמים, להיות זוכה למדריגה להיות שמח בחלקו ויהיה נקרא עשיר:

ועל זה נאמר[לד] ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, ודרשו רז"ל[לה] עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. והנה לפי הפשוט איך ימצא זה שיהיה אדם בעולם שכשישלח לו הקב"ה ברכה יאמר די, והלא אין אדם מת וחצי תאוותו בידו, אך הוא כאמור למעלה, שע"י מצוה זו יבא למדת הסתפקות, ותמיד בכל מה שיתן לו הקב"ה יאמר די, וזהו עד שיבלו שפתותיכם וכו', רצה לומר עד שתבאו למדריגה זו ע"י מצות מעשר שיבלו כו', שתצאו מבחי' של אדם מת ותבאו למדריג' חי מדריג' הצדיקים, וכל זה ע"י מצות מעשר, שיש לו

ראה יח. כח. אולי צ"ל במדרש. עי' מדרש רבה קהלת א, לג. אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו בידו. כט. עי' לעיל פ' מטות דף רצג ד"ה כי. ל. ברכות יח ע"ב. לא. זוהר ח"ג קלה ע"ב, מאן דנחית מדרגי' קרי בי' וימת. לב. אבות פ"ד מ"א. לג. אולי צ"ל מצוה, וכמ"ש לקמן בפסקא הבאה. לד. מלאכי ג, י. לה. שבת לב ע"ב.

סגולה זו שתבא ע"י[לו] הברכה של השפעת הקדושה העליונה, להיות נשפע עליו מלמעלה להיות לו מדת הסתפקות תמיד.

ומסיים המדרש ואמר רמז למפרישי ימים, פירוש אותן הפרושים הפורשים את עצמם מעסקי העולם ויורדים לעסוק בים התלמוד, שיפרישו גם כן אחד מעשרה לעמילי התורה, דנודע שיש עשר שכליים שהן עשר ספירות, והעשירית הוא מדת מלכות בחי' שכינה השוכנת בתחתונים ובלב האיש הישראלי השלם, שע"י עסק התורה מייחדה תמיד בצורא ד"ה להיות החלק דבוק אל הכל א"ס ב"ה, ושלא להיות נרגן מפריד אלוף[לז] ח"ו, כמבואר אלינו כמה פעמים במ"א[לח], שזה עיקר עסק כוונת התורה לשמה לשם ה', לייחד בחי' ה' שהיא שכינה[לט] ששוכן בתחתונים ובחי' דבור שהוא ה' מולאות הפה, שזה החלק האלהי השוכן בתוך הישראל הוא הדבור[מ], שעל כן נקרא דבור אדני, מלשון דבר אחד לדור[מא], שהנהגת העולם ע"י מדה זו, והנה בשעת עסקו בתורה עבור שהאדם מגושם בחומר וקביעותו הוא בעולם הגשמי:

(חסר כאן הסיום):

פרשת כי תצא

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך גו'. הנה איתא בגמרא דגיטין[א] שלא ליה למר עוקבא בני אדם הקמים וכו' שרטט וכתב ליה דוש לה' והתחולל לו והוא יפיל אותן חללים כו'. הענין הוא כי מה שלפעמים מצערים בני אדם לאחד, הוא מחמת הדינים שיש עליו למעלה ומתלבשים בבני אדם למטה לצער אותו, כאמור על פסוק ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי[ב], פי' כי הוא לעזר מה שמתלבשים הדינים למטה בבני אדם, כי מזה יוכל לראות מה שלמעלה גם כן כך, ר"ל ואני אראה למעלה, בשונאי, פי' ע"י שונאי' שלמטה. והתקנה לזה להעלות מ"ע לבחי' עולם המחשבה ששם אין דינים[ג], כמ"ש[ד] לא יגורך רע, והיינו ע"י שתתק ומקבל את הבא עליו יחיל ודומם ומעלה את מחשבתו, כמ"ש דום לה' וגו' פי' שיעלה את הדומיה דהיינו המחשבה לה', ואז יפלו חללים, פי' הדינים נופלים ע"י דביקות מחשבתו לה', וכמו שהגג הוא עיקר הבית כך המחשבה העיקר באדם וסוככת עליו, כי ע"י

לו. על ידה. לז. משלי טז, כח. לח. עי' לעיל פ' מטות דף רפב ד"ה יכול, ולהלן לקוטים דף תפד ד"ה וזהו מה, ומס' אבות דף תקצד ד"ה וזהו. ועוד. לט. מבואר בזוהר כמ"פ, ה' הוא בחי' מלכות - שכינה - דיבור. עי' זוהר ח"ג כט ע"א. ותקו"ז דף יז ע"ב. ועוד. מ. עי' לעיל פ' ואתחנן דף שכג ד"ה וכל הנ"ל, בשם האריז"ל, שהאדנות שהוא עולם הדבור הוא מדבר בתוך פה האדם. מא. סנהדרין ח ע"א.

א. דף ז ע"א. ב. תהלים קיח, ז. ג. מבואר כמה פעמים, שמעולם המחשבה (בינה) ולמעלה אין דינין אבל למטה מעולם המחשבה הוא כבר מקום הדינין. עי' באריכות לעיל פ' ויצא דף קא ד"ה ובזה. ד. תהלים ה, ה.

לשמת עין במקום ההוא. וכן מה שכתבתי בסוף ההקדמה הנזכרת לעיל, בדרוש 'ממ'ין 'סמכ'ין 'סמכ'ין 'ממ'ין. יראו עיניכם וישמח לבבכם.

עח. ובפרק לולב הגזול (סוכה לז ב): אמר ליה רבי ירמיה לרבי זריקא, מאי טעמא מברכינן אלולב. אמר ליה, הואיל וגבוה מכולן, וליגביה לאתרוג ולברך. אלא הואיל ובמינו גבוה מכולן. כבר הודענו שהלולב כנגד חוט השדרה, נמצא גבוה משאר מינין, כי הוא עליון לכל גויי הארץ ונחלתו בלא מצרים, סוד רחובות הנהר מקור הברכות, ולפיכך מברכין עליו ולא על שאר המינים, ובהתברך השרש יתברכו הענפים. עד כאן תמצא בספר תולעת יעקב (דף ע"ג (סוד ד' מינים) עיין שם).

עט. סוד הניענועין, לששה קצוות, ולכל פעם מנענע שלש פעמים, הרי ח"י ניענועים. זה לשון תולעת יעקב (שם) (דף ע"ג), ששנינו בספר יצירה של אברהם אבינו ע"ה בפרק ראשון (מ"י), וזה לשונו: התירום וקבען בשמו הגדול יה"ו, וחתם בו ששה קצוות פנה למעלה וחתמו ביה"ו וכו', אמר כי משם זה והוא שם יה"ו, נעשה ששה צירופין, והם ששה שמות הנזכרים שם, כל שם משלש אותיות, שהם י"ח אותיות, וחתם בהם כל ששה קצוות, כי אילו לא שם להם גבול, היו נמתחים והולכין לאין תכלית. ודע, כי בל יום מימי החג, ירמוז לשמטה אחת, כמו שנודע במה שיבא, ולפיכך היו הנענועים בדרך זה.

פ. סוד ההקפות, רומזות לשמיטות, לכן מקיפין בכל יום פעם אחת בכל יום על היקף שמיטה אחת, וביום השביעי שבע הקפות לצרף הקף כולם, שהכל אב אחד לכולם, ואל אחד בראם, וביום השמיני סור היובל, וכמו שכתבתי לעיל (אות ע"ר).

פא. זה־לשון הרקנאט"י (בפרשת אמור (ויקרא כג, מ)), וצריך לסמוך האתרוג עם שאר המינים שלא להפרידה מן הבנין. וסוד זה נגלה אלי בחלום בלילי יום טוב הראשון של חג הסוכות, בהתאכסן אצלי חסיד אחד 'אשכנזי', ושמו הרב ר' יצחק. ראיתי בחלום שהיה כותב השם ב"י"ה', והיה מרחיק הה' אחרונה מן השלש אותיות הראשונות. ואמרתי לו: מה זה עשית. והשיב, כך נוהגין במקומנו, ואני מחיתי בו, וכתבתי אותו שלם, ואשתומם על המראה ואין מבין. למחר, בעת נטילת הלולב, ראיתי שלא היה מנענע רק הלולב ומיניו בלתי אתרוג, והבנתי פתרון חלומי וחזר בו, עד כאן.

פב. כלל זה, החודש המקודש הוא שם ידו"ד. כיצד: יום הכפורים — עשרה לחודש, חמשה ימים אחר יום הכפורים הוא סוכות, ששה ימים אחר יום ראשון דחג הסוכות הוא הושענא רבה, עצרת סוד ה' אחרונה סעורה קטנה כנודע, אשר תשוב לביתה הרמתה ברום מעלה, הרי ירו"ד.

פג. סוד עמוד השלום, הוא סוד גדול ונורא. כי ישראל נקראים כנסת ישראל. כי אף־על־פי שלמטה הם נפרדים זה מזה, מכל מקום למעלה בסוד נשמתם הם אחדות אחד והם מכונסים, כי הם חלק ה'. והענפים הרוצים לחזור לשרשם צריכים להיות בדוגמא לשרשם, דהיינו שיהיו מתאחדים גם למטה. וכשיש פירוד למטה ביניהם, כביכול עושים פירוד וקציצה למעלה. ראה עד היכן מגיע הדבר. על כן צריך כל בית ישראל לרדוף השלום ולהיותם אחד בשלום ובשלמות בלי פגם ולהדמות לקונם, שכן נקרא שמו יתברך ה' שלום. ועל זה בא הרמז 'תמים תהיה עם ה' אלהיך' (דברים יח, יג). והכוונה, מאחר שאתה עם ה' אלהיך חלק ה', צריך אתה להיות תמים. וכשאתה תמים, אז תהיה עם ה' אלהיך במחיצתו, והיו עיניך רואות אותו.

נשלם פרק תורה אור

פרק דרך חיים, תוכחת מוסר

פד. בספר מנורת המאור נר ג' (חלק רביעי פרק א') [כלל ד' חלק ו', פ"א], כתב דברים המלמדים מוסר לבני אדם בענין רמז הסוכה. וזה לשונו: באמרם פרק קמא דסוכה (ב א), צא מדירת קבע ושב בדירת עראי, היתה כוונתם שבאה מצות סוכה זאת ללמדינו, שלא ישים אדם בטחונו בגובה ביתו וחזוקו ותקונו הטוב, ואף כי יהיה מלא מכל טוב, ואל יבטח בסיוע שום אדם, אף־על־פי שיהא אדון הארץ ומושל בה. אבל ישים בטחונו במי שאמר והיה העולם, כי לו לבדו היכולת והאמונה, ובמה שמבטיח אינו מתנחם ממנו, כדכתיב (במדבר כג, יט) 'לא איש אל ויכוב' וגו', ולו לבדו המחסה והמסתור, כדכתיב (תהלים לב, י) 'והבוטח בה' חסד יסובבנו', ונאמר (שם צא, ב) 'אמר לה' מחסי' וגו'. ולהעיר לאדם על זה, באה מצות סוכה בזמן הזה אחר אסיפת גורן ויקב בארץ ישראל, כמו שנאמר (דברים טז, יג) 'באספך מגרנך ומיקבך', לפי שבזמן הזה הוא זמן בעיטה לכל, שהאוצרות מלאים כל טוב, והאדם כבר נאסף לעיר ומטיח את גגו, מחזיק בדק ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ושאר פגעים. לפיכך צוה לצאת מביתו החזק וישב בסוכות, כדי שיתעורר וישים מבטחו בשם יתברך, ויתן אל לבו כי כל הטוב שהגיע אליו מן היוצא בשדה הכל בא לו ברצון השם. ועל זה רמזו לעשותה מפסולת גורן ויקב, לזכר זה שאסף הפירות לאכול, והפסולת לסכך בתתו מטר בעתו, ויזכור שכל שמירת גופו וכל אשר לו מאת השם יתברך ולא יבטח באשר לו, עכ"ל. ובעל עקידה כתב גם כן בפרשת אמור (שער נ"ז) דברי מוסר המרומזים בסוכה, עיין עליו שם. הגם כי בפרק שני (פרק תורה אור) כתבתי סודות אמתיים של הסוכה, מכל מקום גם מזה אל תנח ידך, לחשוב ולקחת מוסר.

פה. והואיל ואתא לידי רבר זה, אודיע שלבי היה בוער תמיד, כשראה ראיתי בני ישראל בונים בתים כמו מכצרי השרים, עושים דירת קבע בעולם הזה ובארץ הטמאה. ואף שאמרו רבותינו ז"ל (מגילה כט א) עתידים בתי צדיקים[כב] שיבאו לארץ ישראל, מכל מקום כוונתם היא

כב. בפנינו בגמרא איתא: עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולא כ' בתי צדיקים.

להיות להם נחלה להנחיל לבניהם, כאילו היתה זו הנחלה לו ולזרעו וזרע זרעו עד עולם. וזה נראה חס ושלום כהיסח הדעת מהגאולה. על כן בניי יצ"ו, אף אם יתן ה' לכם עשירות גדולה, בנו בתים כפי הכרח צרכיכם ולא יותר, ולא תבנו המגדלים וחומות בגאוה וגדולה, רק להיות לכם מדור לפי כבודכם וחדרים להתבודד בהם לתורה ולתשובה. צאו וראו מה ציוה יונדב בן רכב לבניו, '[ו]בית לא תבנו וגו' כי באהלים תשבו' וגו' (ירמיה לה, ז). וזה אין שייך האידנא לישב באהלים, רק זה אומר להניח הבנינים המפוארים יותר מכדי צורך הכרח הדירה וחדרים לכבוד התבודדות לשמו יתברך.

נשלם מסכת סוכה, בעזרת אלוה די עביד שמיא וארקא

לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָּה כתוב וְהָיָה
קרי וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ
וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה: ה וְנָסַב
הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ
תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה: ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם

ויעבר לְצִן ויהון מַפְקָנוֹהִי
מִדְּרוֹמָא לְרֻקָם נִיאָה וְיִפּוֹק
לַחֲצַד אַדָּר וְיַעְבַּר לְעַצְמוֹן:
ה וְיִסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחֲלָא
דְּמִצְרַיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא:
ו וְתְחוּם מַעַרְבָא יְהֵי לְכוֹן יַמָּא

לקט בהיר

העולם נקרא למעלה ולד דרום נקרא למטה, ז) תיכת „יס" או „הימה" פירושו מערב (לא יס התיכון) חוץ במקום דכתיב יס הגדול או יס המלח, שמור לך כללים הללו ומזה נקל להבין כל דברי רבינו כפתור ופרח: יז) פי' מעלה עקרבים היא לגד כפון יותר ממקלה יס המלח, שאם אתה הולך ממזרחו של יס המלח למעלה עקרבים אתה הולך באלכסון לגד כפונית מערבית (לא ביושר לגד מערב) וכן היה הולך המגר באלכסון עד שהגיע למעלה עקרבים בגד נגב (דרום) שלה, א"כ כל העיר מעלה עקרבים היה בתוך א"י: יח) פי' מדרומה של מעלה עקרבים הלך המגר ביושר למערב עד שעבר בתוך צין (צהה כמו אל צין או לצין ה"א בסוף התיבה כמו למ"ד בתחלתה), והיה א"כ חציה של צין א"י וחציה חוצה לארץ: יט) קצה וסוף הליכתו ביושר, שגם אחר שעבר בתוך צין הלך ביושר עד שהגיע לנגב (דרום) של עיר קדש ברנע, ומצא כל העיר קדש ברנע היה בתוך א"י, ופשוט שאין זה קדש ברנע שנשתלחו משם המרגלים שהיתה במדבר פארן שהוא קדש עיר קצה גבול אדום בדרומה (מ"ל): כ) הכוונה בזה, שבאמת המגר אינו רחב כלום והוא ממש כתוב השערה, שב' המדינות נוגעות זו בזו, אך כאשר הולך באלכסון נראה כאילו היה מתרחב ומתפשט, ואח"כ כשבא לקדמותו דהיינו כשבא באלכסון בחזרה נראה כאילו נתקצר ונתכווץ כזה: ובזה תבין מה שאמר רבינו לקמן „ורוחב אותה רצועה", גם מה שאמר נתקצר המגר: כא) ותסר למ"ד (ומצינו כן) כאילו אמר ויצא (המגר) לחצר אדר (וכן לקמן נחלה מצרים חסר למ"ד ונסב וגו' לנחלה מצרים), כלומר אחר שעבר ביושר בדרומה של קדש ברנע נתעקש באלכסון לצפונית מערבית עד שבא לחצר אדר, ואין ידוע אם בצפונה של חצר אדר או בדרומה או בתוכה, ומשם הלך ביושר עד שעבר בתוך עצמון: כב) פי' אחר שעבר את עצמון ביושר נתעקש באלכסון לגד דרום עד שבא לנחל מצרים שהוא הגילום אשר בא מדרום לצפון בגד מזרח של מצרים עד שפגע במגר של א"י ומשם נתעקש הגילום לגד מערב והולך ביחד עם המגר עד שפגעו בים הגדול שהוא גבול מערבי של א"י וכנ"ל בפסוק הקודם: כג) כלומר הולך בדרומה של א"י וקופו של נחל מצרים במקום שנשפך לתוך יס הגדול הוא במקלוע מערבית דרומית של א"י: כד) פי' סוף וקצה של מגר הדרומי עד שאתה יכול להלוך לגד מערב זה פירושו של ג' מיכות הללו, כי שם תפגע בים הגדול, ולריך אתה להפוך פניך לגד אחר: כה) פי' הכתוב שואל „וגבול יס" מה יהיה גבול מגר המערבי, ומשיב והיה לכם היס הגדול (יס המיכון) גבול

עקרבים[יז], ומלא מעלה עקרבים לפנים מן המגר: **ועבר צנה.** [יח] אל לין כמו (כרלי י"ב י) מלרימה: **והיו תוצאתיו.** קלותיו[יט] בדרומה של קדש ברנע: **ויצא חצר אדר.** מתפשט המגר ומרחיב[כ] לגד לפון של עולם נמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר[כא] ומשם לעצמון ומשם לנחל מלרים, ולשון ונסב האמור כאן, לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע, ורוחב אותה רצועה שבולטת* לגד לפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקלר המגר ונסב לגד הדרום[כב] ובא לו לנחל מלרים ומשם לגד המערב אל הים הגדול שהוא מגר* מערבה של כל ארץ ישראל, ומלא שנחל מלרים במקלוע מערבית דרומית[כג]: (ה) **והיו תוצאתיו הימה.** אל מגר המערב[כד] שאין עוד גבול נגב מאריך לגד המערב משם והלאה: (ו) **וגבול ים.** ומגר מערבי מהו[כה]: **והיה לכם הים הגדול.**

שינוי נוסחאות • שבלטה. • מגד.

רש"י

עקרבים[יז]), ומלא מעלה עקרבים לפנים מן המגר: **ועבר צנה.** [יח] אל לין כמו (כרלי י"ב י) מלרימה: **והיו תוצאתיו.** קלותיו[יט] בדרומה של קדש ברנע: **ויצא חצר אדר.** מתפשט המגר ומרחיב[כ] לגד לפון של עולם נמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר[כא] ומשם לעצמון ומשם לנחל מלרים, ולשון ונסב האמור כאן, לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע, ורוחב אותה רצועה שבולטת* לגד לפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקלר המגר ונסב לגד הדרום[כב] ובא לו לנחל מלרים ומשם לגד המערב אל הים הגדול שהוא מגר* מערבה של כל ארץ ישראל, ומלא שנחל מלרים במקלוע מערבית דרומית[כג]: (ה) **והיו תוצאתיו הימה.** אל מגר המערב[כד] שאין עוד גבול נגב מאריך לגד המערב משם והלאה: (ו) **וגבול ים.** ומגר מערבי מהו[כה]: **והיה לכם הים הגדול.**

שינוי נוסחאות • שבלטה. • מגד.

רַבָּא וּתְחוּמֵהּ דֵּין יְהֵא לְכוֹן
תְּחוּם מַעַרְבָא: ז וְדֵין יְהֵי לְכוֹן
תְּחוּם צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא
תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְהוֹר טוּרָא: ח מֵהוֹר
טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֶטֵי חֲמָת וִיהוֹן
מַפְקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לְצֶדֶד: ט וְיִפּוֹק
תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי
לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם
צִפּוּנָא: י וּתְכַוְּנוּן לְכוֹן לְתְחוּם
קִדְמָא מֵחֲצַר עֵינָן לְשָׁפָם:
יא וְיַחוֹת תְּחוּמָא מִשָּׁפָם לְרִבְלָה

הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל
יָם: ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם
הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר: ח מֵהֹר
הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תוֹצְאֹת
הַגְּבֻל צְדָדָה: ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה
וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם
גְּבוּל צָפוֹן: י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל
קֶדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה: יא וְיָרַד

רש"י

למגר: **וגבול.** [כו] הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול (ניסין ח.), והם אייס שקורין אינזולי"ש: (ז) **גבול צפון.** מגר* לפון: **מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר.** שהוא במקלוע לפונית מערבית וראשו משפיע* ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחולה הימנו[כז]: **תתאו.** תשפיעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: **תתאו.** לשון סָבָה[כח] כמו (דה"ב י"ב י"ח) אל תא הרלים, ותאי השער (יחז' מ' י), הילינע שקורין אפנדי"ן שהוא מוסב ומשופע*: (ח) **מהר ההר.** תסבו ותלכו[כט] אל מגר לפון לגד המזרח ותפגעו בגבא חמת זו אנטוכיא (ת"י): **תוצאות הגבול.** סופי הגבול, כל מקום שנאמר תולאות, הגבול או המגר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל, או משם מתפשט ומרחיב ויולא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון, ולענין רוחב המדה הראשון[ל] קראו תולאות שסם כלתה אותה מדה: (ט) **והיו תוצאתיו חצר עינן.** הוא היה סוף המגר הלפוני[לא] ומלאת חגר עינן במקלוע לפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכס[לב] אל מגר המזרחי: (י) **והתאויתם.** לשון סיבה* ונטייה כמו תתאו: **שפמה.** במגר המזרחי[לג] ומשם הרבלה:

שינוי נוסחאות • מצד. • משפע - משופע • ומושפע. • הסבה.

לקט בהיר

ומגר מערבי: כו) תיכה ימיהה היא זאת, לומר שים עוד גבול ומגר חוץ משפת היס הגדול, שגם היס הגדול עלמו הסמוך ליבשה היא מלכסס, וכן הנסין ואיי היס (באיי היס (ישעי' כ"ד ט"ו) מתורגם בניסי ימא) והוא מקום יבשה בתוך היס מוקף מיס מכל לדדיו אינו"ל בלע"ז גם הס חלק מא"י ומייבין במעשר ובשמיטה: כז) פי' לא כלה היס הגדול שם, אלא הולך לצפון גם להלאה, ועל חלק ההוא אמר תולה הימנו, חוץ להר ההר, והוא תולה לארץ, אבל לא"י אינה רק עד לקבל הר ההר, ועל אותה חלק שעד הר ההר אמר לפנים הימנו, שבהגיע היס הגדול אצל הר ההר לריכים אתם לפנות לגד ימין שלכם ולילך מן המערב למזרח עד שתגיעו להר ההר, ופשוט שאין זה אותו הר ההר שנתחלק אהרן עליו שהיה בגד דרום של א"י אצל ארץ אדום (נח"י): כח) פי סביב, ומא הרלים פירושו חדר הרלים לאחור ולימן שם כליהם, וכן הנסין ואיי היס (באיי היס אצל השער בתוך התומה והיליע, וקורין אותם תא לפי שהם עגולים ומוסבים וגבהים משופעים: כט) פי' כשתהפכו פניכם בסוף מיגר מערבי אצל הר ההר ילילך לגד מזרח אז תלכו ביושר עד שתגיעו למקום שמו „לבא חמת" או אנטוכיא, ומשם הולך המגר ביושר להלאה (כמו עד כאן) עד מקום לגד: ל) כבר פירשנו זאת לעיל אות ט"ז כלל ד', ור"ל שמדת המגר היתה עד כאן ילילך ביושר מן המערב למזרח עד שפגע בגבא חמת ואח"כ מגדד ומכאן ילך במדה אחרת באלכסון לגד לפונית מזרחית, לזה קראו תולאות (הגם שאינו כלה לגמרי), גם תיכה מרחיב ורוחב כבר פירשכוהו אות כ' עיי"ש: לא) פי' אחר מקום לגד שיצא המגר מגדרו ומדמו לילך באלכסון ועבר אצל זפרון הלך להלאה באלכסון עד שמגיע לחצר עינן וכאן הוא תולאותיו סופו וקלהו: לב) תהפכו פניכם לימין לילך מעתה מן הלפון לדרום במגר המזרחי: לג) ר"ל מקום שפס הוא אצל מיגר המזרחי כלומר המגר הולך מן חצר עינן לדרום עד שעובר אצל שפס ואח"כ

ניתרחב ונתקצר
רצועה

ו זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לִבְנוֹת
צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה
לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם
תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים: ז וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל־מַטֶּה כִּי אִישׁ
בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: ח וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה
מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד
מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה
לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת
אֲבֹתָיו: ד ט וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה

לְבְנַת צְלָפְחָד לְמֵימַר לְדִתְקִין
בְּעֵינֵיהוֹן תְּהֲוֵין לְנִשִׁין בְּדַם
לְזַרְעַית שִׁבְטָא דַאֲבוּהֵן תְּהֲוֵין
לְנִשִׁין: ז וְלָא תִסְחַר אַחֲסָנָא לְבְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אֲרֵי
גְּבַר בְּאַחֲסָנַת שִׁבְטָא דַאֲבָהָתְהוֹהִי
יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וְכָל בְּרַתָּא
יַרְתַת אַחֲסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא דְּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעַית שִׁבְטָא
דַאֲבוּהָא תְּהֵי לְאַנְתּוּ בְּדִיל
דִּירְתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחֲסָנַת
אֲבָהָתְהוֹהִי: ט וְלָא תִסְחַר אַחֲסָנָא
מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אוֹחֲרָנָא אֲרֵי

לקט בהיר

להקרבה לא על הויה, וכן ואם מזבח אבנים תעשה לי (שמות כ׳ כ״ה) שייך ואם על תעשה, ועיין בדברינו בפרשת יתרו שם ותמצא עוד טעם לזה: ג) אין כוונת רבינו לומר שפירוש תיבת אם אפילו, אלא עניינו וכוונת הכתוב הוא כן, ובא לישב הכפל שבכתוב שאומר דבר אחד ב׳ פעמים, לזה אמר שלא די פסוק הראשון שיש להקשות עליו, מה בכך שמיסוב הנחלה לשבט אחר, הלא כל אדם רשאי למכור אחוזתו, ואם הקונה משבט אחר הרי יגרע השבט, לזה בא כתוב השני שדוקא זאת נקרא הסבה שתשאר כן לעולם ואפילו ביובל לא תחזור: ד) פי׳ ב׳ רעות בדבר, שהקב״ה צוה לחלק את הארץ בגורל, א״כ לגון עניין הוא שלא לערב השבטים והחלקים, ועתה ע״י בנות צלפחד יהיה מקולקל ב׳ שבטים חלקינו חלק מנשה יהיה

רש״י

מחרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור* הנחלה לשבטו* ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: (ח) **וכל בת ירשת נחלה.** שלא

שינוי נוסחאות * תשוב * לשבטו.

אור החיים

והכוונה בזה לכבוד ולתפארת בני יוסף[לא]:

ו. זה הדבר. אומרו זה הדבר[לב], יתבאר על פי מה שאמרו במסכת בבא בתרא (ק״כ.) וזה לשונם בנות צלפחד הותרו לינשא לכל מי שירצו שנאמר לטוב בעיניהם אלא מה אני מקיים אך למשפחת אביהם וגו׳ עצה טובה וכו׳ עד כאן, והוא אומרו זה הדבר פירוש לפי שקדם ואמר כן מטה בני יוסף דוברים שהדין עמם וחזר ופירש שדין זה של בנות צלפחד לא ככלל בגדר גזירת משפט זה, והוא אומרו זה הדבר אשר צוה ה׳ לבנות צלפחד[לג]) שהרשות בידם לטוב בעיניהם וגו׳, ודקדק לומר זה לומר ולא אחר שלא עשה ה׳ מעלה זו ברשיון זה אלא להם, והוא מה שרמז באומרו בנות צלפחד לאמר שאין לתיבת לאמר משמעות, ולדרכנו יכוין לומר כי בא האלהים במאמר זה לרומם כבודם:

ט. ולא תסוב נחלה ממטה וגו׳. טעם שכפל המאמר עצמו שאמר בסמוך ולא תסוב וגו׳, לפי מה שכתבתי בסמוך שאין זה אלא עצה

אור בהיר

לד) לומר לישראל שצודקים בדבריהם. לה) למה להקדמה הזאת, ומה בא למעט. לו) דוקא זה ולא מה שלמעלה ממנו כן בני יוסף דוברים, ולא מה שלמטה ממנו ולא תיקוב וגו׳.

גְּבַר בְּאַחֲסָנַתֵּה יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: י כְּמָא דִי פְקִיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנַת צְלָפְחָד:
יא וַהֲוָאָה מַחְלָה תִּרְצָה וְחָגְלָה
וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד לְבְנֵי
אֲחֵי אֲבוּהֵן לְנִשִׁין: יב מִזַּרְעַית בְּנֵי
מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף הֲוָאָה לְנִשִׁין

לְמַטֵּה אֲחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ
מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד: מפטיר
יא וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִּרְצָה וְחָגְלָה
וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי
דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים: יב מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה

רש״י

כיה בן לאביה[ה]: (יא) **מחלה תרצה וגו׳.** כלן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים (נ״ב ק״כ.), ונשאו כסדר תולדותן[ו], וכלל המקרא (כ״ו ל״ג - כ״ז א׳ - יהושע י״ז ג׳)

לקט בהיר

ה) פי׳ עד כאן היה המדובר מבנות צלפחד, ופסוק זה מיירי אם היה כעוד ביניהם בבנות צלפחד בנות שאביהן היה רואי ליטול חלק בארץ ומת בלא בנים, או אפילו מי שהה אלא שימות בתוך

י״ד שנים ויטלו בנותיו חלקו צריכות לינשא לשבטיהן, כדי שלא יתערבו השבטים ויהיה ארץ שמעון לבדו וארץ נפתלי לבדו וכן כולם, אבל אחר חלוקת הארץ תוכל בת היורשת לינשא למי שתרצה (כן איתא בב״ב ק״כ:) שכבר נתיישבו השבטים ואין קפידא אם יטולו אחדים משבט יהודה לגור בהר אפרים, ועוד שאי אפשר ליהר מדבר זה, למשל בת שכבר נשאה לשבט אחר ואח״כ מת אחיה בלא בנים לא נוהה תורה שבא זו לא תירש נכסי אביה או שבעלה יגרשנה כדי שלא תיסוב נחלה (רמב״ן): ו) פי׳ אחיות מן האמה אין נותנים הנעירה לפני הבכירה, ובאשר כלן המדובר מנשיאתן ודאי שסדרן היא כפי לידתן, משא״כ בפ׳ פינחס כ״ז א׳ שבאו לטענו ולתבוע בטענות מושכלות עד שהכתוב העיד כן בנות צלפחד דוברות ודאי שהלכה ברצון היותר חכמה וחכמה חכמה קודם, ובסדר זה נכתבו גם שם כ״ו ל״ג, וגם ביהושע י״ז ג׳, א״כ בכל התורה מוץ ממה שלפנינו נכתבו כסדר חכמתן (רא״ם):

אור החיים

טובה[לז]), בא מאמר ב׳ לחיוב לכל בני ישראל שאליהם באה מצות וכל בת יורשת וגו׳ כאמורה קודם לזה:

י. כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו. צריך לדעת למה שינה הכתוב מאמר זה מסדר הרגיל שמקדים המעשה ואחר כך יאמר כאשר צוה וכלן הקדים מאמר כאשר וגו׳ ואחר כך יאמר כן עשו[לח]). וגראה כי לפי שה׳ עשה להם יתרון לבנות צלפחד ומעלה והתיר להם לינשא לכל אדם והוציאם מכלל מצוה הכללית, בא הכתוב להודיענו שהגם שה׳ עשה הבחירה בידם אף על פי כן לא עשו אלא כמצות המלך לעם בני ישראל, והוא אומרו כאשר צוה וגו׳ פירוש במצוה הכללית כן עשו ולא ברשיון שנתן להם, ולזה אם היה אומר ויעשו בנות צלפחד וגו׳ כאשר צוה יהיה נשמע שהכוונה באה לומר המעשה שעשו ומודיע במאמר כאשר צוה ה׳ כסדר הרגיל לומר, אבל מאומרו בתחילה כאשר צוה ה׳[לט]) ואחר כך הודעת המעשה זה יגיד כי לא בא להוד יע המעשה אלא לשבל רשיון הפך מצוה הכללית וה בן:

חסלת פרשת מסעי

אור בהיר

לז) פי׳ ולא תיקוב הא׳ הוא תיומה של עצה טובה, אך למשפחת מטה אביהם וגו׳ כדי שלא תיקוב. לח) והיל״ל ויעשו בנות צלפחד כאשר צוה ה׳. לט) וזה כלל גדול בכל מקום שהכתוב משנה הסדר והקדים את המאוחר לרוע בזה להדגיש אם הראיה שמקדים ולומר שזה היא עיקר בכוונת המאמר, כמו כן כאן אין כוונת המאמר לספר שנייתו ולא עשו מ״ו היפך מה שנצטוו, אלא כוונתו להדגיש כאשר צוה ה׳, ועניינו להבין כוונת הדגוש, והוא כאשר צוה ה׳ לכלל ישראל:

שגודה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל. לשון (דברים ז, יג) שגר אלפיך שהנקבה משגדת ממעי'. וגם בזה שלא יהי' לו שום צד נגיעה אפי' בקניות שם לעצמו כי הוא הי' הפועל בתפלתו לכן הי' תפלתו מתקבלת לרצון למעלה לפניו ית"ש. וזה אשר התורה משבחת את משרע"ה במדת הענוה מפני כי כל חפצו לטובת כלל בנ"י כנ"ל. ח"ש בגמ' (סוטה סוף פ"א יד, א) וכי לאכול מפרי' הוא צריך אלא שהי' יודע כמה מצות התלויות בארץ והי' רוצה שיתקיימו על ידו. הפי' בזה כפי הנראה כי כל המצות שהם חובת הגוף ואינם תלוים בארץ כגון תפילין ומזוזה וסוכה וכדומה הם אינם בטילים לעולם. הענין בזה כי מחמת גודל קדושת משרע"ה בעשותו אז אחת מכל מצות ה' בכוונה הראוי' ונכונה למען כבודו ית"ש בלי שום קבלת פרס לכן הם חיים וקיימים לעד ולנצח כמ"ש (תהלים קיב, ט) וצדקתו עומדת לעד. לכן הי' חפצו ותשוקתו של משרע"ה לבא לא"י לעשות שם גם כל המצות התלוים בארץ כי ידע אשר אם הוא יעשה שם אותם המצות יהיו גם הם קיימים לעד ולנצח בכלל בנ"י ולא יהיו גולים מארצם ויושבים לבטח תמיד בא"י כדי לקיים כל המצות התלוים בארץ כמו שמקיימים מצות התלוים בחובת הגוף כתפילין ומזוזה וכדומה. וז"פ הגמ' כדי שיתקיימו כולם על ידו לשון כוחו ועצמותו כמ"ש (במדבר ד, לז) על פי ה' ביד משה שכל התורה הוא הי' בכוחו של משה ובידו לעשות הכל רק למען כבודו ית"ש לזאת פי' כל חפצו ורצונו של משה לבא לארץ הקדושה לטובת בנ"י לקיים כל התורה כולה. ונחזור לביאור הכתוב. נחנו נעבור חלוצים לפני ה'. פי' כל כוונתינו הוא ללכת למלחמה בעבר הירדן רק לפני ה' לרצונו ית"ש ולא למעננו מאומה. כאשר כבר באה אחוזת נחלתנו בעבר הירדן ואין לנו עוד שום צד נגיעה עבור עצמנו דק לפני ה'. ולזאת (שם לב, כט) ויאמר אליהם משה אם יעברו בני גד ובני ראובן וגו' למלחמה לפני ה' ונכבשה הארץ לפניכם. פי' אם האמת אתכם שתלכו למלחמה לפני ה' רק בכוונה הראוי' בלתי לה' לבדו. אזי ממילא ונכבשה הארץ לפניכם ותצליחו בכל אשר תפנו במלחמתכם כי לא למענכם תעשו רק לפני ה' וגו':

פרשת מסעי

אלה מסעי בנ"י אשר יצאו מארץ מצרים וגו' ביד משה ואהרן. ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' וגו'. ההרגש בפסוקים הללו מבואר במפרשים ע"ש. אכן נ"ל לבאר עפ"י מה שפרשתי בפי' הפ' (שמות יט, ח) וישב משה את דברי העם אל ה'. כי זהו מעלת צדיקי הדור להעלות גם כל התפלות ומעש"ט של פשוטי העם להעלותם למעלה. וזהו וישב משה שהשיב למעלה את דברי הפשוטי עם להעלותם אל ה'. והנה זהו האמור כאן אלה מסעי בנ"י שהי' נסיעתם ממדריגה למדריגה בהקדושה כי בהיותם במצרים היו משוקעים בשערי הטומאה וכשיצאו מאפילה לאור גדול היו נוסעים בכל יום והולכים בהקדושה למעלה למעלה. וז"ש הכ' אלה מסעי בנ"י אשר עלו בנ"י במדריגה הזאת למעלה ואשר יצאו ממצרים לצבאותם להיות צבאות ה' הכל בידי משה ואהרן שהצדיקים האלו נשאו והרימו בנ"י לפני ה'. וז"ש ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם וגו' ר"ל שהוא היה פועל כל זאת שכל מוצאיהם ומסעיהם הכל היה לשם שמים למסעיהם על פי ה' להיות עולה למעלה תמיד. ואלה מסעיהם למוצאיהם (במדבר לג, ב) הם מ"ב מסעות רומז לשם מ"ב ביל"ח הכל הוא ביד משה ואהרן:

א"י אלה מסעי בנ"י וגו' ואלה מסעיהם למוצאיהם ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם. הנ"ל עפ"י מ"ש (דברים ח, ג) כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

מוהר"ן שליט"א בכהן נדפס מראש"ס

ר"ל שעיקר חיות האדם אם הוא זוכה לזה שיאמר הקב"ה תורה משמו כמ"ש בגמ' כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה אומר אלעזר בני אומר פרה בת שתים שכך היה כתוב במרום משמו של ר"א כמ"ש (אבות ו, א) שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם. שגם לשון החכמים ושמותם היו שנוים במרום מפיהם. ובדרך זה פרשנו לעיל בפ' בהעלותך (במדבר ט, כ) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. כמ"ש חכז"ל הצדיקים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב משום שכל מה שמשיגים יותר ויותר עד שמגיעים למעלה זו שיאמר הקב"ה התורה משמו אז יש להם לד"ת חני' ואז מביא עוד שפע תורה חדשות כמעיין הטבע. וזה הכח שנתנו החכמים במשנה ועי"ז נתרבה כח התורה שבע"פ גם לגמר' בדור האמוראים שלאחריהם. אך סוף האמוראים נקרא חתימת התלמוד כי פסק כח ההוא רק ליחידי סגולה שבדור. וז"פ כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם כי זה עיקר החיות של האדם שיהיה מוצא פי ה' כנ"ל. שכביכול יאמר תורה מפיהו. ונחזור לענינו. ואלה מסעי בנ"י וגו' ואלה מסעיהם למוצאיהם. ר"ל שע"י שמוציאים ד"ת מפיהם ממילא על פי ה' נסעו שהלכו בתורה עד למוצאיהם דהיינו שהקב"ה יאמר תורה מפיהם כנ"ל. וז"ש ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' כנ"ל ואלה מסעיהם למוצאיהם. פי' שהיו מוציאים שפע חדש כח התורה כמ"ש (בתפילת יוצר אור) ובטובו מחדש בכל יום תמיד כמבואר במ"א:

ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' בחדש החמישי באחד לחדש. הנראה לרמז בענין זה שהזכיר הכתוב יום מיתתו של אהרן בחדש ההוא ולא נאמר כן יום מיתת שאר הצדיקים בתורה. דהנה אנו אומרים בזמירות ליל שבת נהרא לה ימטא וברכאן דנפישין קריבו שושבינין עבידו תיקונין כו'. הרמז נהר"א הוא אותיות אהר"ן כי כבר נודע שאהרן הוא שושבינא דמטרוניתא ומשה שושבינא דבעלה. והוא כאשר אהרן היה אוהב שלום ורודף שלום כל ימיו שהכוונה בזה שהיה אוהב תמיד לקרב השכינה אל דורה ולקשטה בתיקונין להיחוד והשלום. והיה רודף ומבטל השלום דסט"א יתפרדו כל פועלי און כמ"ש (שמות כב, יב) הטרפה לא ישלם בחי' הטרפה והסט"א לא יתן להם שלימות. הנה לכך ע"י תיקון והיחוד של השכינה היה ממשיך לה רב ברכות ממקור העליון כן משרע"ה כל ימיו היה מחכה ומצפה שיהיה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים והוא היה ממשיך ומעורר הרצון העליון והשפע מלמעלה מבחי' יסו"ר להשפיע למלכות נמצא ע"י שניהם נעשה היחוד שלם. וזה הרמז ע"י אהר"ן נהר"א לה ימטא וברכאן דנפישין אור העליון והחסדים ימטי להשכינ' וברכאן דנפישין בבחי' כה תברכו כנודע. ולכך אמר קריבו שושבינין גם שניכם משה ואהרן עבידו תיקונין כו' לקרב היחוד מבחי' מ"נ ומ"ד כנ"ל. והנה גדולים צדיקי' במיתתן כמו שאהרן הכהן העלה מ"נ בחייו אל השכינה לקבל החסדים והשפעות טובות כן ביום מיתתו העלה יותר ויותר בנפשו כנ"ל והמשיך שפע החסדים והשפעות טובות מלמעלה להשכינה בעת ההיא בחודש החמישי באחד לחדש. וזאת המעלה והזכות עומדת לעד שגם ביום הזה בחדש המר הזה בין המצרים שהשכינה מתרחקת חלילה מבעלה הנה זכות אהרן הכהן שנתעלה ביום הזה יעמוד לנו להמשיך חסדים ושפע להשכינה ומתוך צרה יצא הרוחה וימציא חנינה ולכך נכתב יום ההוא לזכרון לדורות עולם כנ"ל:

והתאויתם לכם גבול קדמה. פי' ל' תאוה הכתוב מרמז לנו כי גם זה הוא טובה לאדם שיש לו עכ"פ תאוה ללכת בדרך הישר ומצפה על הגאולה שיהיה בזמן קרוב כמ"ש (ר"ה ל, א) ציון דורש אין לה מכלל דבעי ררישה שהאדם צריך לדרוש ולבקש על הגאולה. והעזר הוא רק מהשי"ת בעצמו כי יחיש פרותנו. אך בשבת הוא פטור מלהתאבל על חורבן הבית. וז"ש (בזמירות שב"ק) אוהבי ה' המחכים בבנין אריאל ביום השבת שישו ושמחו כו'. ע"ד שפרשנו מאמר הגמ' יכול יהיה בנין בהמ"ק דוחה שבת ת"ל אך את שבתותי תשמורו. כי עיקר מעלת הבהמ"ק שיהי' השכינה שורה בישראל וביום השבת גם עתה בזמן הגלות השכינה שורה בתוכנו. וז"ש אך לשון מיעוט ר"ל אף שבנ"י הם במדריג' התחתונה אעפ"כ השכינה

שורה עמנו. לכן הגם שאמרו בגמרא (תענית ל, ב) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה. אמנם מחמת כובד הגלות ועמל הפרנסה אנו חשובים כאנוסים בדבר זה שאין אנו מתאבלי׳ על חורבנו ואונס רחמנא פטרי׳ מן העונש. אמנם לפי סברת הר״ן בקדושין פ׳ האומר אף דאמרינן אונס רחמנא פטרי׳. אך זאת לא אמרינן שע״י האונס יתחייב צד שכנגדו. וא״כ האיך במה יזכה האדם לראות בנחמה אם אינו מתאבל על ירושלים כנ״ל. אך העצה לזה לבל ידח ממנו נדח כמ״ש בגמרא (שבת קיח, א) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים. כי מחמת המצוה של ענג שבת בהיותו מאמין בזה שהשכינה שורה בישראל הנה זה שכרו נחלה בלי מצרים. וז״ש (בתפילת רצה והחליצנו) שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתנו וסמוך לי׳ והראנו ה׳ אלהינו בנחמת ציון עירך וכו׳ היינו אם אנו פונים מדעתינו כל צרה ויגון ביום השבת עי״ז נזכה והנחילנו כו׳. וזה ג״כ סמיכת הדברים (בתפילת שב״ק) הפורס סכת שלום עלינו כו׳ ועל ירושלים ושמרו בנ״י את השבת לכך נסמך זה לזה כי ע״י שמירת שבת יהיה שלום עלינו ועל ירושלים כנ״ל:

וְהָיוּ הערים להם לשבת ומגרשיהם וגו׳ ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי מקלט וגו׳ ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר וגו׳. הנ״ל עפ״י מ״ש (ברכות ה ע״א) אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק״ש. וזהו הרמז ללוים הם הנלווים אל ה׳ שש ערי מקלט תהיינה הם שית תיבין של שמע ישראל. ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר הם מ״ב תיבות שבפ׳ (דברים ו, ד) ואהבת וגו׳ וע״י הק״ש יהיה נפילה לסט״א. וזה הרמז מגרשי הערים. פי׳ שמגרש הסט״א. דהנה כתיב (שמות טז, ה) והכינו את אשר יביאו הוא לשון ביאה הוא היחוד הנעשה בשבת ע״י ההכנה תחלה. והנה כד עייל שבתא איהי אתיחדת ואתפרשת מסט״א וכל דינין מתעברין מינה וזהו הרמז והיו הערים לשבת לשבת בהיחוד הנ״ל ואת מגרשיהם על ידי שמגרש הסט״א תבוא ההשפעה לבהמתם ולרכושם ולכל חייתם חיות הקודש שיהיה בקדושה בשלימות כנ״ל:

כֵּן מטה בני יוסף דוברים זה הדבר אשר צוה ה׳ לבנות צלפחד לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם וגו׳ ולא תסוב נחלה וגו׳. יל״ד למה בשני המקומות הללו שינה הכ׳ לומר כן בנות צלפחד דוברות כן מטה בני יוסף דוברים. ולמה לא באה אליהם המצוה כמו כל המצות שבתורה. גם למה הוצרך לומר לטוב בעיניהם הלא בוודאי לא יקחו להם אשר לא ייטב בעיניהם כדרך כל הארץ. אמנם הנ״ל בהבנת הענין כי הנה כבר נודע בחי׳ יוסף הצדיק מורה על בחי׳ יסוד דהקדוש׳. והנה גם זרעו אחריו המה ידועים בדרך קדושת אביהם היותם קדושים צדיקים בבחי׳ יסוד אב״ק. והנה מתנאי אב״ק העיקר להיות מחשכתו טהורה לשמור פיו ולשונו כי ברית הלשון הוא מכוון נגד ברית המעור. לכן הצדיק השמור בכל דברי פיו בקדושה דבריו נשמעים למעלה והוא נקרא אומר ועושה כי הקב״ה מקיים דברו וממשיך על ידו שפע טובה לבנ״י. וז״ש (בזמירות שב״ק) כל שומר שבת מחללו שכרו הרבה מאד על פי פעלו. כ״ל הוא צדיק שומר שבת מורה על בחי׳ היסוד מחללו. שכרו הרבה מאד על פי פעלו. יכול לפעול כל טוב כי דבריו נשמעים למעלה. וזה הרמוז בדברי הנביא. (ישעיה נו, ב) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה. זאת היא השכינה. ובן אדם יחזיק בה. ר״ל הצדיק המתקן יחוד זו״נ. שומר שבת מחללו הוא השומר אב״ק. ושומר ידו הוא היו״ד. מעשות כל רע הוא הוצאת ז״ל חלילה כמ״ש (בראשית לח, ז) ויהי ער בכור יהודה רע כידוע. ואמר הכ׳ (ישעיה נו, ד) כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי הם היסודות ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי כנ״ל ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב (שם ה) כי כן כתיב (במדבר יב, ז) בכל ביתי נאמן הוא הצי״ע כיל״ח. והנה זהו האמור בבנות צלפחד ובני יוסף כן דוברים. ר״ל אחרי שהם היו ג״כ בהקדושה ושומרים בריי״ק בחי׳ היסוד. וכן מובא במר״ר שאותן בנות צלפחד היו כבנות שבעים שנה ולא נתנו עיניהן באיש לכן כל דבריהם היו בקדושה ובמעלה יתירה עד שהודה הש״י לדבריהם כי כאשר דוברים כן היה הסכמת הקב״ה ועל פיהם פעלו כל

טוב כנ״ל. וזה ג״כ י״ל לשון דוברות לשון הנהגה כמ״ש (תהלים מז, ד) ידבר עמים תחתנו. כי כן ענין המנהיג הדור להיות שלם בבחי׳ אב״ק ובחי׳ שלימות הדיבור והוא הממשיך הנהגת הטוב לבנ״י והוא הנקרא (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור כמאמרם ז״ל. [וז״ש (בראשית לז, ב) אלה תולדות יעקב יוסף יעקב ויוסף הם גופא חדא קדישא ויוסף הוא הברית כמבואר בזוה״ק ובספרי הקבלה ולזה שמר הברית המעור (שם יא) ואביו שמר את הדבר. וז״פ (במדבר לו, ב) ויצו משה את בנ״י על פי ה׳] והבן. והנה מ״ש הכ׳ לטוב בעיניה׳ תהיינה לנשים. הרמז כי בראשית שמירת הברית הוא בעינים כמ״ש (בראשית לח, כא) הקדשה היא בעינים הקדושה הוא בעינים. אשר ע״כ זרעא דיוסף לא שלטא בהו עינא בישא כי לפי שהם שומרים עיניהם לבל יסתכל בסט״א לכן לא תשלוט עליהם עין דסט״א להסתכל בהם לרעה וז״ו. וז״ש לטוב בעיניהם פי׳ לצדיקים הללו שהם שומרים בריי״ק תהיינה הצדקניות הללו לנשים כי לא יתכן להם להנשא זולת לצדיקים וקדושים כמוהם והם ממטה יוסף זרעא קדישא כנ״ל. וזהו ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר פי׳ לא תסוב מהם ההשפעה שנקרא נחל״ה משם נח״ל לא תלך למטה אחר לסט״א כי צריך שמירה מהחיצונים לבל ינקו ממנה והוא כמ״ש על פי פעלו על ידי הצי״ע אשר עפ״י פעלו איש על מחנהו ואיש על דגלו הוא הולכת השפע רק למחנה בנ״י על מחנהו ועל דגלו כמ״ש (בזמירות שב״ק) משוך חסדך ליודעיך כמבואר במ״א. והבן:

א״ו כן מטה בני יוסף דוברים. הנ״ל דהנה אצל יוסף הצדיק כתיב (תהלים קה, יט) עד עת בא דברו אמרת ה׳ צרפתהו. ר״ל שהקב״ה היה מצפה לדיבורו של יוסף הצדיק מפני שהדיבור שלו הי׳ בקדושה. ואפי׳ בשעה שהי׳ בבית הסהר לא רצה להתפלל על הישועה שיצא חפשי כמאמרם ז״ל אצל אלישע שלא רצה להטריח קמי׳ מארי׳. אך הקב״ה מצפה לתפלתן של צדיקים וז״ש (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר הוא הדיבור שלו לכן אמר לו (שם יד) לך נא ראה את שלום אחיך. פי׳ להשפיע להם בדיבורך אל ישראל. וז״ש כאן כן מטה בני יוסף דוברי׳ כן עם האותיות גימט׳ ע״ב כמנין חס״ד אשר הצדיק ממשיך בדיבורו דז״ש דוברים הוא ההנהגה והמשכה בעוה״ז לבנ״י כנ״ל:

א״י כן מטה בני יוסף דוברים וגו׳ ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה וגו׳ ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה אחר. עיין באוה״ח שהקשה על כפילת הדברים בפסוקים ולא תסוב כו׳ ע״ש. עוד י״ל בפ׳ הראשון לא נאמר אל מטה אחר ובפסוק השני נאמר למטה אחר. אכן הנה זה מרמז על מעלת קדושת ארץ ישראל וירושלים תובב״א. כי הנה צריך כל איש להשתוקק בכל לבבו על א״י וקדושתה כמ״ש (תהלים קכב, ו) שאלו שלום ירושלים (ירמיה ל, יז) ציון דורש אין לה מכלל דבעי דרישה דענין התשוקה היא מועלת בעצמה על הגאולה הערתידה ב״ב והיינו כשישים האדם על לבו דברי הכתוב של לא תסוב נחלה ממטה למטה כי הקפידה התורה שלא תסוב נחלה ממטה למטה אחר אעפ״י שכולם י״ב שבטי י״ה כולם קדושים ומה חילוק בין זה לזה אעפ״כ הקפידה התורה ע״ז מכ״ש בזמן הזה אשר בעוה״ר כל ארץ הקדושה היא תחת יד הישמעאלי׳ ויבלעוה זרים ויירשוה והנה (תהלים עט, א) באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים מכ״ש שצריך לקרוע לבב איש לצעוק ע״ז אל הקב״ה לעורר רחמי׳ על הארץ ועל קיברן גליות לתוכה בשמחה במהרה. והנה ההתעוררות הלזה של תשוקת הארץ כשתהיה באמת מעומק הלב (שיעציב) (שידאב) באמת בנפשו על כבוד ארץ הקדושה הנה בזה מעורר למעלה הרחמי׳ והרצון על הגאולה במהרה כמ״ש שאלו שלום ירושלים עי״כ ישליו אוהביך ב״ב. וכן מצינו זה בבני יוסף שמכח תשוקתם לא״י עד שהרע בעיניהם שתסוב נחלה כמו שאמרו. הנה עי״כ המשיכו הציווי מה׳ לא תסוב נחלה ממטה למטה כנ״ל ואם לא הי׳ תשוקתם כל כך לא השיגו הציווי בזאת. וכן מצינו כדומה לזה בענין פסח שני במאמר האנשים הטמאים שהיתה תשוקתם גדולה מאד לעשות הפסח ומקירות לבבם צווחו (במדבר ט, ז) למה נגרע מלהקריב קרבן ה׳. ע״כ נעתר להם ה׳ ונתן להם מצות פסח שני. כי ע״י תשוקתם הנכונה לפני ה׳

המשיכו הלכות חדשות הנ״ל. הנה כמוהם אם תגבר התשוקה בלב איש מבנ״י אל הארץ ובנין בית המקדש הלא חיש מהר יעתר להם כי הלא הוא בנוי ועומד הוא למעלה רק שצריך לבקש עליו להורידו כמ״ש (דברים יב, ה) לשכנו תדרשו ובאת שמה. וכמ״ש דוד המע״ה שהתעורר מעצמו על בנין בהמ״ק ויעתר לו ה׳ כמבו׳ בכתוב ועל שם זה נקרא דביר ביתך לשון דבור שצריך לבקש מהש״י עליו להבנות במהרה וכל המתאבל על חורבן ירושלים זוכה ורואה בנחמתה (תענית ל, ב) כי כל האומר כן באמת בתפילה ולירושלים עירך ברחמים תשוב הנה פועל באמת זה למעלה על קירוב הגאולה כנ״ל. הנה זה שאמה״כ ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה כי כן הוא באמת לכל שבט ושבט יחס פרטי לגבול חלקו בארץ כמבו׳ בס׳ טוב הארץ וז״ל התורה וא״י וישראל יש להם יחוס בשביל נשמתם והראי׳ מיחזקאל שחלק א״י לי״ב שבטים ויחס כל שבט ושבט בגבול אחד ולפי יחוס השבט כן משכנו במה שהוא נגדו לגבול אשר הוא שם אצילות אותו השבט בנשמתם ע״כ. ולכך כאשר צוה לחלק א״י התעוררו מטה בני יוסף עם גודל תשוקתם על הארץ וקדושתה הנה המשיכו המצוה הזאת של לא תסוב נחלה שהוא נכון לכוונה זו שבארנו. אבל אח״כ אבדו אותו החשק לכך אח״כ הותרו השבטים לבא זה בזה שלא נצטוו לא תסוב נחלה רק לאותו הדור לבד והוא הטעם כמ״ש. ומעתה נכון מאמר הכתוב שנית ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר הוא כמ״ש כי מענין הסבת נחלה משבט אל שבט אחר נוכל להבין להקפיד על הסבת נחלה זהו ירושלים הקדושה ביד האחרים הישמעאלי׳ היושבים עליה בעוה״ר וצריך להתעורר בתשוקה להמשיך הדין הזה להתקיים לא תסוב נחלה למטה אחר הם הישמעאלים כנ״ל. ועי״כ במהרה יתקיים הדבר (במדבר לו, ז) כי איש בנחלתו ידבקו בנ״י והוא שכת׳ (דברים כט, כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם על מה עשה ה׳ ככה לארץ הזאת. שיש להבין למה תלה הכתוב דוקא בדור האחרון ולא ישאלו זה קודם לכן. אך הנה כמו שבארנו כי הדור ההוא אשר יתנו עיניהם ולבבם לשאול ע״ז והם ידאבו על חורבן הארץ וירושלים כנ״ל וע״י תשוקתם ודאבון נפשם על הארץ הנה יתעורדו הגאולה והם יהיו הדור האחרון קודם הגאולה כנ״ל והוא שכתוב (הושע ג, ה) ופחדו אל ה׳ ואל טובו באחרית הימים וגו׳ עיין שם ברש״י. והבן:

כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו בנות צלפחד. עיין באור החיים שהקשה מה נשתנה הכתוב הזה שהזכיר תחלה הציווי ואח״כ המעשה ובכ״מ כתיב תחלה המעשה כמ״ש (שמות יב, כח) ויעשו בנ״י כאשר צוה ה׳ וגו׳. הנ״ל לפרש דהנה איתא במד״ר פ׳ פנחס ולמה זימנן הקב״ה למשה באחרונה (הכוונה היינו לסוף ארבעים שנה) כדי שלא יראה משה בעצמו שפידש מן האשה מ׳ שנה הודיעו הקב״ה באלו לומר הרי הנשים שלא נצטוו לא נשאו אלא להגון להם. ובמ״א אמרו חכז״ל שהיו בנות שבעים שנה ולא נשאו ע״ש. הנה זה שאמה״כ כאשר צוה ה׳ את משה רהנה משה רבינו ע״ה נצטווה על הפרישה מאשה כמ״ש (דברים ה, כח) ואתה פה עמוד עמדי ובנות צלפחד שלא נצטוו עשו זה מעצמ׳ וזה כן עשו בנות צלפחד בלי שום צוואה לא נשאו עדיין. וק״ל:

וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל לאחר ממשפחת מטה אביה תהי׳ לאשה למען יירשו בנ״י איש נחלת אבותיו. ולא תסוב נחלה וגו׳ ממטה אל מטה. נקדים הפ׳ (בראשית כד, א) ואברהם זקן בא בימים וה׳ ברך את אברהם בכל. דרשו חז״ל בת היתה לו לא״א ובכל שמה. עפ״י מ״ש המקובלים שהיסוד נקרא כל כמבואר בזוהר כמה פעמים ולא ראיתי צדיק נעזב ואימתי שהברכות יורדים ליסוד הולכים לשכינה שנקראת בת כמבואר בספרים שהשכינה נקראת בת. ולזה דרשו חכז״ל וה׳ ברך את אברהם בכל היינו היסוד שלו קבל כל הברכות מלמעלה ע״ד אמרו בת היתה לו וכמבואר ברמב״ן שם על פסוק זה. והנה ידוע שהשכינה מקבלת הברכות ע״י הצדיקים שבעולם שהם מושכים הברכות לשכינה ואיתא בזוהר פנחס ר׳ יצחק אמר כל בר נש דאית ליה חולקא בההוא צדיק ירית להאי ארץ שנאמר (תהלים לז, כט) וצדיקים יירשו ארץ והפי׳ בזה ע״ר (סוטה לה, ב) ארון נושא את נושאיו הצדיקים מורישים לשכינה הנקרא ארץ ואח״כ השכינה מודיש׳ לצדיקים (וע״ז סובב פי׳ הפסוק הנ״ל וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל): (מכתי״ק)

פרשת דברים

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל ויהי בארבעים שנה וגו׳ דבר משה אל בנ״י ככל אשר צוה ה׳ אותו אליהם. יש להתבונן טעם כפל הדברים אחרי שכבר נאמר אלה הדברים אשר דבר משה ומה זה שנאמר עוד ויהי בארבעים שנה דבר משה וגו׳. אך הנ״ל כי הורה לנו בזה על מעלת הלימוד תורה לשמה אשר אחז״ל (אבות ו, א) הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה רצונם ז״ל בזה כי בענין תורה לשמה יש דברים הרבה אשר האדם העוסק לשמה צריך לשום אל לבו לכוון לדברים הרבים האלה ובהם יזכה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו כל הימים. וז״ש זוכה לדברים הרבה. והנה לבאר זה אשר הלומד תורה לשמה צריך ראשונה לכוון בלימודו ליחדא שמא דקב״ה ושכינתיה לאוקמי שכינתא מעפרא לבל יהי׳ פירור בין הדבקים כמש״א (בתפילת שמו״ע) ולמלשינים אל תהי תקוה תי״ק ו״ה תי״ק לו״ה רק וחקוה טובה לדורשיך (בתפילת ימים נוראים). וכמ״ש אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתי׳ כי כן אמרו חכז״ל גט בידה ״ומשיחה״ בידו ר״ת וס״ת ו״ה משיח באמצע. ולכך הלומד לשמה צריך לכוון ליחד זו״נ ולהביא משיחנו ב״ב. עוד מכוונת הלימוד לשמה הוא ע״ד שסדרו חז״ל אנשי כנה״ג בסדר אהבה רבה שהוא ברכת התורה ונאמר שם ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד כו׳. ויש להתבונן בפי׳ ללמוד וללמד וכי על זה ישים האדם כל מגמתו שיזכה ללמד ולהיות נקרא בשם רב וכדומה. אך הנ״ל בכוונת דבריהם ז״ל כי האדם צריך לכוון בכל המצות ומעש״ט שעושה הוא רק להכלל בשם כל ישראל ר״ל להתפלל ולצפות שיזכו כל ישראל לעסוק בתורה ומצות לשמה שיהי׳ נ״ר להבורא ב״ה מכל העבדות ותורה ומצות שלהם וז״פ לשם יחור קב״ה בשם כל ישראל שיעשו גם הם כמוהו וכמו שאנו מתפללים (בתפילת שב״ק) וינוחו בו כל ישראל מקדשי שמך וכמוהו הרבה תפלות. וזה (פאה א, א) ות״ת כנגד כולם ר״ל שצריך ללמוד תורה כנגד כולם שילמדו כולם כאחר וכמו שהתפלל אליהו זכור לטוב אבי שבשמים יהי לך קורת רוח מעמך בנ״י וכו׳ וז״ש ותן בלבנו בינה ללמוד וללמד שיהי׳ כח בלימודנו לעורר גם את הרבים ללמוד לשם ה׳ כמוני. וז״ש חכז״ל במשנה (אבות ו, ה) מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי הצריק כזה אשר כוונתו רק לזכות הרבים שיעבדו את הש״י באמת מספיקין בידו ובכח התורה שיכול לעודד הרבים לתורה ולתפלה לרצון לפני הש״י וזהו ללמד לאחרים כנ״ל. וז״פ כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה ר״ל שגם אחרים רבים ילמדו על ידי ההתעוררות אשר הביא בלבבם ללמוד ג״כ לשמה. וזהו שכל העולם כולו כדאי הוא לו כי הוא הנותן כח לעשות חיל בתורה. דזהו (שם ו, א) משמח את המקום משמח את הבריות בעסקם בתורה שהיא משמחת הלב. וזהו שרוח הבריות נוחה ממנו ר״ל הבריות יש להם נייחא בתורה על ידו כנ״ל ורוח המקו׳ נוח׳ הימנו שיש לקב״ה נ״ר הימנו. וז״ש פי׳ מאמרם ז״ל בענין הפלוגת׳ (ב״ק יז, א) תלמוד גדול או מעשה גדול עד שנענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. אכן כדברינו ניחא כי רצונם לומר שהתלמוד גדול בעת שמביא בלבם הערה האלקות לעסוק בתורה כנ״ל. וז״פ (בתפילת יוצר אור) ותן בלבנו בינה ללמוד וללמד לשמור ולעשות שיעשו כל ישראל עמנו. עור מכוונת התורה לשמה ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ר״ל שיהי׳ עסק לימודנו לזכות בכל יום למדריגה יותר באהבה וביראה כמ״ש למען תלמד ליראה. והאדם צריך להיות בבחי׳ הולך בכל יום ביראה ובאהבה. עור מכוונת התורה לשמה ורחמיך ה׳ אלהינו וחסדיך אל יעזבונו. ר״ל להמשיך חסדים ורחמים בעולם. עור מכוונת הלימוד מהר והבא עלינו ברכה ושלום וכו׳ ושבור עול הגלות מעל צווארינו הוא בחי׳ הלימוד התורה של ר״ע כמובא בספרים ע״ש. עור